

Conferința științifică

**“LIMBA ROMÂNĂ
ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE”**

Chișinău, 20—21 iulie 1995

Participanți: N. Corlăteanu, H. Corbu, S. Berejan, M. Cimpoi, R. Piotrovski (Rusia), S. Semcinski (Ucraina), A. Ciobanu, academicieni; A. Dîrul, I. Ețcu, V. Marin, M. Cosniceanu, V. Melnic, N. Mătcaș, I. Buga, A. Eremia, G. Rusnac, E. Bobîna, N. Raievschi, I. Eremia, T. Cotelnic, A. Petrencu, A. Borș, P. Parasca, D. Grama, V. Pavel, O. Cosovan, Gh. Palade, I. Berghia, M. Gabinschi, A. Evdoșenco, T. Cartaleanu, N. Leahu, Al. Roman, profesori universitari, doctori în științe.

REPUBLICA MOLDOVA

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă
de știință
și cultură filologică

Fondator:
colectivul redacției

Nr. 4 (22) 1995
iulie—august

REDACTOR ȘEF
Alexandru BANTOȘ

SECRETAR DE REDACȚIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACȚIE
Eugen BELTECHI (Cluj)
Silviu BEREJAN
Vladimir BEȘLEAGĂ
Augustin BUZURA (București)
Mihai CIMPOI
Anatol CIOBANU
Ion CIOCANU
Gheorghe CHIVU (București)
Eugen COȘERIU (Tübingen)
Nicolae DABIJA
Traian DIACONESCU (Iași)
Boris DRUȚĂ
Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)
Ion HADÂRCĂ
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Dan MĂNUCĂ (Iași)
Ion MĂRII (Cluj)
Nicolae MĂTCAȘ
Vasile MELNIC
Ion MELNICIUC
Vasile TĂRÂȚEANU (Cernăuți)
Petru ȚARANU (Vatra Dornei)
Vasile ȚÂRA (Timișoara)
Grigore VIERU

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru BANTOȘ. Adevărul
pătrunde în Parlament

3

ACTE, DOCUMENTE

Rezoluția Conferinței științifice "Limba
română este numele corect al limbii
noastre"

5

Declarație

Protest

Declarația comitetului de organizare a
Conferinței Științifice "Limba română
este numele corect al limbii noastre"

6

CUVÎNT DE DESCHIDERE

Haralambie CORBU. Denumirea de
limbă română este singura adevărată

8

NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE

Nicolae CORLĂTEANU. Româna
literară în Republica Moldova (istorie
și actualitate)

10

Silviu BEREJAN. De ce limba exem-
plară din uzul oficial al Republicii
Moldova nu poate fi numită
moldovenească?

20

Rajmund PIOTROWSKI. O limbă cu
două denumiri?

25

Stanislav SEMCINSKI. Cu privire la
necesitatea de a reveni la denumirea
tradițională a limbii moldovenilor

29

Alexandru DÎRUL, Ion EȚCU. Cum a
fost impusă denumirea "limbă
moldovenească" la est de Prut

33

Vitalie MARIN. Româna — limba
comună a două state independente

37

Maria COSNICEANU. Limba literară
și stilul administrativ-juridic al

Constituției Republicii Moldova

40

UNITATEA LIMBII ROMÂNE

Mihai CIMPOI. Casa ființei românești

42

Anatol EREMIA. Unitatea limbii române: politică și adevăr științific

44

Vasile MELNIC. Graiurile și unitatea limbii române

49

George RUSNAC. "Limba moldovenească" cu bază dialectală muntenească?

54

Vasile PAVEL. Unitatea și varietatea limbii române din perspectivă geografică

56

Nicolae RAIEVSCHI. Caracterul supradialectal al limbii române literare

59

Anton BORȘ. O aberație evidentă: dicționare românești și dicționare..."moldovenești"

62

Arcadie EVDOȘENCO. Comoara limbii noastre

65

LIMBĂ, ISTORIE ȘI CONȘTIINȚĂ NAȚIONALĂ

Anatol CIOBANU. Unele cauze ale erodării factorului "conștiință națională"

67

Nicolae MĂTCAȘ. O limbă — o națiune

73

Gheorghe BOBÂNĂ. Glotonimul "limba română" în documentele scrise din Moldova sec. XVI—XVIII

83

Anatol PETRENCU. Limba, istoria și politica în Republica Moldova

86

Pavel PARASCA. Etnonime și politonime în istoria Moldovei (secolele XIV—XVI)

89

Teodor COTELNIC. Calvarul lingvistic în anii 20—30 în R.A.S.S.M.

98

ȘTIINȚA JURIDICĂ ȘI DEMNITATEA LIMBII

Dumitru GRAMA. Limba locuitorilor Țării Moldovei din punctul de vedere al jurisprudenței

102

Ion BUGA. Băștinașii Republicii Moldova (limba și numele lor) sub aspectul dreptului internațional

107

GLOTONIMUL ȘI INSTRUIREA

Tatiana CARTALEANU, Olga COSOVAN. Glotonimul *limba română* și instruirea în școală

112

Nicolae LEAHU. Literatura română și conștiința națională în Basarabia

114

Ion BERGHIA. Renașterea societății și votarea limbii

117

OPINII, REFERINȚE, COMENTARII

"Moldova Suverană" (119); TVR 1 (120); Basa-pres (121); Moldpres (121); TRM (122); "Momentul" (123); Societatea "Limba noastră cea Română" (123); "Țara" (125,126); "Glasul Națiunii" (127)

ANIVERSĂRI.

Valentin MÎNDICANU: 65 DE ANI

Nicolae MĂTCAȘ. Giuvaiergiul

131

Ion UNGUREANU: 60 DE ANI

Ministru al luptei și speranței românești

135

"A ne împlini ca oameni în fața lui Dumnezeu și în fața neamului..."

Interviu de Emilia GHEȚU

137

Grigore VIERU. Victimă a denaturării din ierarhia valorilor

138

ADEVĂRUL PĂTRUNDE ÎN PARLAMENT

Așa precum se va convinge și cititorul revistei noastre, participanții la Conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre" (Chișinău, 20-21 iulie 1995) au vorbit fără pretenția de a descoperi adevăruri ieșite din comun, cu bunăvoință, fără orgoliu, dar cu demnitate și, principalul, în temeiul unor incontestabile dovezi științifice. Sigur, era bine dacă oponentii glotonimului limba română dialogau nemișcând cu cei mai consacrați filologi de la noi, veniți în Parlament nu să etaleze cunoștințele ca mazărea la tarabă, ci să mătură o opțiune, un crez, o convingere.

Mulți dintre ei, vreme îndelungată, din motive auzite, au ezitat să se pronunțe deschis asupra esenței lucrurilor. La catedre sau în birourile Academiei ani în șir au ostenit în tăcere de-asupra cuvântului străbun, fără drept de a recunoaște că așa-zisa "limbă moldovenească" era, de fapt, dulcea, inegalabilă și mult pătimăta noastră "limbă română". Cine să înțeleagă dimensiunea zădăririi și a umilinței omului de știință care decenii la rând a afirmat una, dar a subînțeles altceva?! A te revoltă atunci când simpla consultare a unei cărți cu litere latine îți provoacă oprobriul general însemna a piezde și puținul pe care îl aveai dat. Cu măsură de la mai mazi zile. Risca să zămii fără serviciu, iar biata noastră limbă – fără mult prea necesarii săi ocrotitori. Despre destinul dramatic și chiar tragic al filologilor din fosta Moldova Sovietică uzmează a se afla detalii care vor ului generațiile. Cine poate bazem bănuși prin câte a trecut, de exemplu, academicianul Nicolae Corlăteanu, ca să zămînă totuși fidel ostaș al limbii române, ca să supraviețuiască atmosfera de calvar și de genocid spiritual ce îngreună intelectualului de la noi calea spre marea știință, calea spre veșnicile adevăruri? Pedagogul și savantul Nicolae Corlăteanu, echilibrat în toate situațiile vieții, a înaintat încet, dar sigur spre ziua de azi, când, se pare, nu te mai amenință vigilenții. Deși bat jocuza mai poate tăbăci asupra-ți. Chiar și din partea unora care, în virtutea cumsecădeniei lor afișate, ar trebui să fie conștienți că dzumul nostru spre descătușarea definitivă e lung și prea întortocheat.

Și Nicolae Corlăteanu, dascălul nostru al tuturor, și

mezeu neobositul Silviu Bezejan, și harnicul Anatol Ciobanu, și mucalitul Ion Ețcu, și modestul Nicolae Mățcaș, și cumpătatul Vasile Melnic, și cuzajosul Anatol Petzencu, și atîția alții vor ști să ierte azoganta celor care uită că porțile istoriei se deschid doar în fața faptelor. În rest, totul, absolut totul, se înscrie la capitolul pălăvrăgeală, subterfugii politizate demne de dispreț. Vorba veche: "Apa trece, pietrele rămîn". Or, prelegerile din cadrul conferinței constituie, fără îndoială, una din pietrele acut necesare pentru fortificarea temeliei conștiinței noastre de neam. Documentarea – iată ce le lipsește basarabenilor. Și elevilor, și studenților, și cadrelor didactice. Și deopotrivă tutuzor celor care vor să-și cunoască din sursă sigură și neîntinată obîșia.

Concepute drept alocuțiuni orale, textele cuprinse între copertele acestui număr de revistă au calitatea de a fi lejer ca expunere, convingătoare prin concluzii, lesne de parcurs cu ochiul și cu mintea. Adunate împreună, ele alcătuiesc o accesibilă și utilă antologie pentru toată lumea și obligatoriu indispensabilă pentru profesorul de limbă și istorie.

Regretăm că presa noastră, liberă și independentă, nu a publicat magistrarele discursuri, cel puțin fragmentar (excepție făcînd în acest sens doar postul de radio Chișinău, ziarul "Moldova Suverană" și săptămînalul "Literatură și Artă"). În pierdere s-a pomenit omul de rînd, insuficient școlit. Și, desigur, cauza...

Redacția îndeplinește o datorie de onoare, tipăzind integral luările de cuvînt ale participanților la Conferința "Limba română este numele corect al limbii noastre", și îndeamnă cititorul să zăbovească asupra zîndurilor scrise cu dureri în suflet și cu sentimentul unei libertăți greu cîștigate.

Parcă poate jindui omul de știință basarabean la o favoare mai mare decît cea de a vorbi deschis în Parlamentul Republicii Moldova despre numele autentic al neamului și al limbii noastre? Unii deputați, precum se știe, nu au vrut să audă, sau mai curînd s-au prefăcut că nu au auzit, vocea curată, limpede și nedezmîntită a adevărului. Vor veni însă și alte vremuri. Aduse de copii care azi își revendică pe străzi dreptul la limbă și istorie. Dreptul la conștiință națională. Dreptul la un alt viitor.

Adevărul nu mai poate fi tănuț. El pătrunde năvalnic pretutindeni. Aidoma luminii.

Ceata minciunii se zeshiză și astrul dreptății urcă deasupra blîndeii noastre Basarabii...

Alexandru BANJOȘ

REZOLUȚIA

CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE "LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE"

Conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre", organizată de Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe, catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior din Republică, uniunile de creație și redacția revistei "Limba Română", ale cărei lucrări s-au desfășurat la Chișinău în zilele de 20 și 21 iulie 1995, la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova și sub auspiciile Academiei de Științe a Republicii Moldova, cu participarea specialiștilor filologi, istorici, filozofi, juriști, a cadrelor didactice din învățământ, a reprezentanților intelectualității de creație, a oamenilor politici din Republica Moldova, a unor lingviști din Ucraina și din Federația Rusă, în urma dezbaterii raportului acad. Nicolae Corlăteanu "Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate" și a comunicărilor prezentate, a aprobat în unanimitate următoarea Rezoluție:

1. A susține mesajul dlui Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, în care se face propunerea de a modifica articolele 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova, fixându-se denumirea corectă a limbii noastre — limba română. Pentru denumirea adecvată a limbii noastre literare s-a pronunțat ferm opinia științifică din Republică (Institutul de Lingvistică, Institutul de Istorie și Teorie Literară, Prezidiul Academiei de Științe, catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior, învățătorii și profesorii, uniunile de creație etc.), precum și cea internațională (Congresele al IV-lea de la Timișoara — 1991 și al V-lea de la Iași și Chișinău — 1994 ale Filologilor Români, Conferințele științifico-practice internaționale din 1991, 1992 de la Cernăuți, Conferințele naționale de filologie Iași—Chișinău — 1992 și 1993, Conferința științifică "Limba română și varietățile ei locale" de la București — 1994, ultimele congrese ale Academiei Româno-Americane de Științe și Arte, Colocviul internațional de românistică de la Tutzing, Germania, din 1993 ș.a.).

2. A respinge acțiunile reprobabile ale unor forțe politice și ale organelor de presă în vederea organizării unui referendum într-o problemă care ține în exclusivitate de competența științei, forțe care induc în eroare electoratul și reprezentanții lui în Parlament și care, prin antrenarea întregului popor în discuții interminabile privind statutul limbii de cultură și denumirea ei, urmăresc scopul de a confrunța diverse categorii ale populației din Republică, atrăgându-le în conflicte neîntemeiate, sustrăgându-le atenția de la problemele social-politice nesoluționate pînă în prezent și subminînd astfel independența statului.

3. Ne adresăm către forțele sănătoase ale societății, către toți cei cărora nu le sunt indiferente destinele neamului — oameni de știință și de creație, cadre didactice, medicale și ingineresti, muncitori și țărani, oameni politici și oameni de afaceri etc. — să sprijine inițiativa legislativă a Președintelui Republicii Moldova în problema denumirii corecte a limbii oficiale a statului, expedind pe adresa Parlamentului, direct sau prin mass-media, scrisori și telegrame de solidarizare și să protesteze contra tentativelor de a falsifica adevărul istoric și științific, făcîndu-ne, astfel, de rîs în fața opiniei publice din Țară și de peste hotare.

4. Acum, cînd Republica Moldova a devenit membru plenipotentiar al Consiliului Europei, ale cărui lucrări se traduc și în limba română și ai cărui membri cunosc foarte bine adevărul științific despre noi, despre limba și istoria noastră, noi, participanții la Conferința "Limba română este numele corect al limbii noastre", ne adresăm încă o dată parlamentarilor să-și revadă punctul de

vedere și să repare eroarea comisă, fixînd în Constituția Republicii Moldova unica denumire unanim recunoscută în lume a limbii noastre oficiale — limba română. În virtutea faptului că pe parcursul întregii istorii moldovenii au conștientizat că sunt parte componentă a poporului român, a considera o oportunitate predarea cursului "Istoria românilor" în instituțiile de învățămînt din Republica Moldova alături de cursul "Limba și literatura română".

5. A propune domnului Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, ca în caz de neglijare de către unele fracțiuni parlamentare a adevărului științific și istoric privind limba și istoria noastră să dizolve actualul Parlament, iar mijloacele financiare destinate aberantului referendum în problema denumirii limbii să fie folosite pentru organizarea alegerilor unui nou legislativ, pentru plata la timp a pensiilor și acordarea de ajutoare cetățenilor aflați la limita sărăciei.

**Chișinău,
21 iulie 1995**

DECLARAȚIE

Noi, participanții la Conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre", cerem conducerii Republicii Moldova să intervină energic în vederea eliberării imediate și necondiționate a patriotului Ilie Ilașcu, neînfricat luptător pentru adevăr, credință și limba română.

Considerăm că a uita de aflarea lui în închisoare pentru motive inventate este un act de ignoranță și neomenie, manifestate față de un compatriot al nostru, care este și deputat în Parlamentul Moldovei și care în mod firesc se bucură de imunitate parlamentară.

**Chișinău,
21 iulie 1995**

PROTEST

Oamenii de știință, scriitorii, ziarștii, reprezentanții învățămîntului preuniversitar și universitar, convocați în ședința plenară, prilejuită de discuțiile privind numele corect al limbii noastre, protestează împotriva modului de reflectare tendențios, unilateral, subiectiv și totalmente aservit politicii partidului de guvernămînt al Companiei de Stat Teleradio Moldova. Faptul acesta s-a confirmat și în cazul relatărilor despre Conferința noastră "Limba română este numele corect al limbii noastre". Ne adresăm Președintelui Republicii Moldova, care a semnat decretul de constituire a susnumitei Companii să intervină cu măsuri administrative energice în măsură să restabilească spiritul obiectivității și adevărului în emisiunile televizate.

**Chișinău,
21 iulie 1995**

DECLARAȚIA

**COMITETULUI DE ORGANIZARE A CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE
"LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE"**

În legătură cu încercarea unor organe mass-media și a unor lideri politici de a câștiga capital politic ca urmare a interpretării tendențioase a scopului, sarcinilor și concluziilor Conferinței științifice "Limba română este numele corect al limbii noastre" (Chișinău, 20—21 iulie a.c.), Comitetul de organizare al sus-numitei conferințe se vede obligat să declare următoarele:

1. Ideea desfășurării unei asemenea conferințe în prezența parlamentarilor persista cu mult înainte de inițiativa legislativă a Președintelui Snegur. Deși lumea științifică din republică și de pe glob și-a expus univoc și în repetate

rînduri punctul de vedere privind esența și numele corect al limbii noastre, am considerat că o discuție sinceră, deschisă, pe viu, cu toate argumentele pe față, atît din partea specialiștilor, cît și a oponenților politici, ar fi mai mult decît necesară în condițiile în care fatidicul articol 13 a provocat o tensiune generală în rîndurile maselor largi, culminînd cu greva din primăvara acestui an a elevilor, studenților și a cadrelor didactice. Mesajul Președintelui Republicii a reconfirmat utilitatea unei asemenea dispute și în acest sens oamenii de știință, ca și toată intelectualitatea republicii, nu pot să nu susțină inițiativa dlui Mircea Snegur, care vizează restabilirea adevărului privind numele corect al limbii noastre. Conducerea Parlamentului, cu mult înainte de declanșarea procesului dezbinatoriu în rîndurile agrarienilor, acceptase ca acest for științific de recapitulare și generalizare a discuției privind denumirea limbii oficiale a statului nostru să aibă loc sub egida legislativului. Din acest motiv respingem categoric vehicularea ideii potrivit căreia convocarea conferinței ar fi avut drept subtext consolidarea poziției politice a Președintelui Republicii.

2. Nici Comitetul de organizare al Conferinței și nici participanții la această întrunire nu poartă răspundere pentru sciziunea ce s-a produs în fracțiunea majoritară a Parlamentului, iar decizia de a boicota conferința, adoptată de Parlament în preziua inaugurării acesteia, s-a făcut la sugestia celor care nu doresc să accepte adevărul despre limba și istoria noastră. Sperăm că electoratul va înțelege cît de sincer îi apără parlamentarii interesele, de vreme ce respectivii au dat bir cu fugiții, întorcînd spatele unor reputați, dar modești slujitori ai științei. Oricum, savanții și-au făcut onest datoria față de popor și față de propria lor conștiință, reafirmînd și de la această înaltă tribună, în temeiul unor argumente de netăgăduit, că "pe parcursul întregii istorii moldovenii au conștientizat că sînt parte componentă a poporului român" și că limba lor maternă e româna.

3. Punctul 5 din rezoluția Conferinței, neprevăzut în proiectul inițial, a fost adoptat la propunerea academicianului V. Anestiadi, ca o reacție firească a oamenilor de știință la desconsiderarea sfidătoare a adevărului științific și la neglijarea ostentativă a realității sociolingvistice defavorabile moldovenilor de către deputații fracțiunilor majoritare. Or, se știe, revizuirea legislației lingvistice și amînarea termenului de atestare a gradului de cunoaștere a limbii de stat, lichidarea Departamentului de Stat al Limbilor, impunerea glotonimului "limbă moldovenească" au prejudiciat serios extinderea ariei de funcționare a limbii oficiale. Credem că, dacă actualii deputați nu vor să audă glasul științei, exponenții acesteia, ca parte integrantă a electoratului, au tot dreptul moral și cetățenesc de a cere încetarea împuternicirilor legislatorilor, care, speculînd ideologia unui moldovenism primitiv, perpetuează o atmosferă tensionată în societate. Sabotarea permanentă a adevărului științific, atragerea întregii populații, inclusiv prin organizarea de referendumuri, în discuții interminabile și inutile despre limbă și istorie, promovarea pe această cale a unor stări conflictuale în colective, grupuri sociale și chiar familii sînt temeuri mult mai serioase pentru dizolvarea Parlamentului decît invocarea unor prevederi formal juridice menite să asigure respectarea oarbă a unei legi strîmb alcătuite și apărarea onoarei unui legislativ pe cale de a se compromite definitiv.

**Chișinău,
7 august 1995**

Haralambie CORBU,
academician, coordonator
al Secției de Științe
Socio-Umane a Academiei
de Științe din Moldova.
Chișinău

DENUMIREA DE LIMBĂ ROMÂNĂ ESTE SINGURA ADEVĂRATĂ

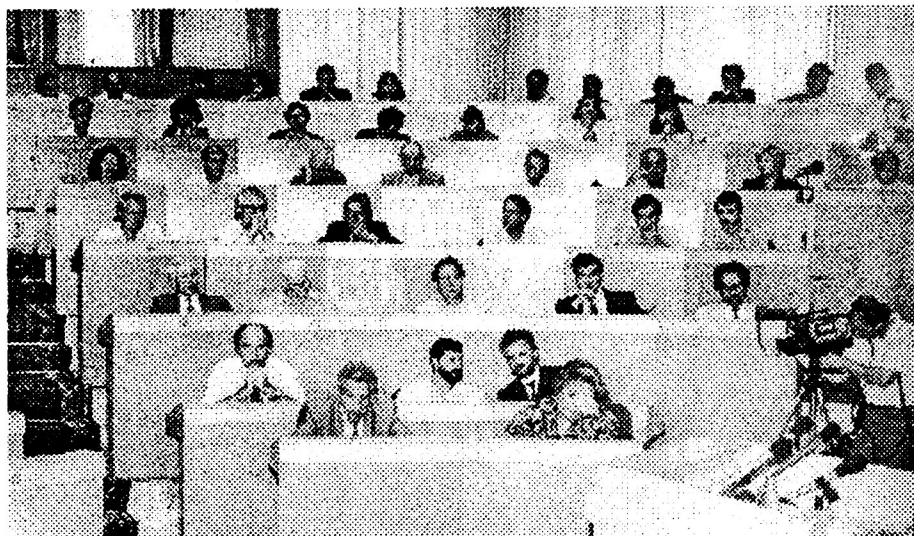
Stimate domnule Președinte
al Republicii,
Stimate domnule Președinte
al Parlamentului,
Stimați deputați,
Stimați colegi,
Doamnelor și domnilor!

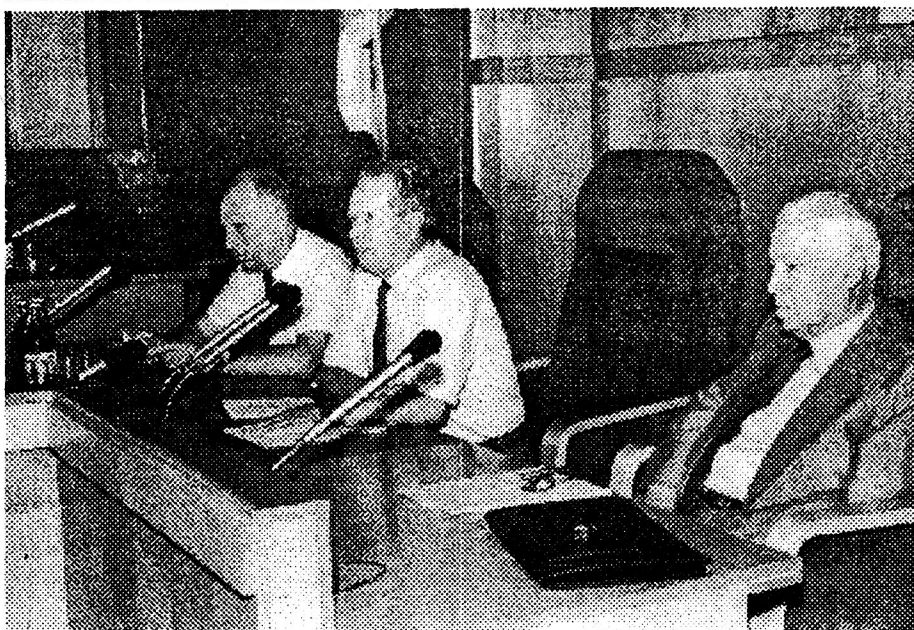
Ne aflăm astăzi în Sala de ședințe
a Parlamentului Republicii Moldova —
oameni de știință de la Academie și nu
numai, și în primul rând savanți filologi —
pentru a discuta o problemă care frământă
de ani de zile societatea noastră,
intelectualitatea noastră, poporul nostru.
E vorba de limba pe care o vorbim și de
numele acesteia, care a trezit și mai

continuă să trezească unele dubii, unele
poziții și atitudini contradictorii.

Rostul omului de știință și, în cazul
de față, al filologilor este de a aduce
argumentele încercate întru susținerea
adevărului științific. Se știe că adevărul
științific se sprijină pe argument, pe
cercetare, pe deducții și concluzii bazate
pe cercetări, pe material concret.
Denumirea limbii noastre a fost discutată
pomindu-se de la diferite premise, însă,
spre regret, de cele mai multe ori au fost
aplicate nu atât criteriile științifice, cât cele
de natură politică. Or, limba pe care o
vorbim este limba care s-a format în
decursul secolelor, la constituirea și
dezvoltarea limbii literare au participat și
participă întregul popor, și în primul rând
intelectualitatea.

Denumirea limbii nu determină
statalitatea, nu determină existența unui
stat, limba este sufletul neamului, în timp
ce statele au alte principii și alte condiții
de formare, și numele lor nu întotdeauna
coincid cu denumirea limbii. S-a vorbit
despre și se fac referiri la argumente, dar
argumentele se iau din diferite sfere, și
ele, formal, parcă permit să tragem
concluzii de diferită natură. Însă pînă la
urmă formula și concluzia definitivă trebuie
să fie una — cea care se bazează pe
tradiția istorică, cea care se sprijină pe
argumentul științific. De aceea denumirea
limbii literare, a limbii în care au scris toți

clăsiile noștri, toți oamenii de cultură, a fost și rămîne una: limba română.

Această denumire e singura adevărată, e singura care cuprinde adevărul în formula lui adecvată și corespunzătoare istoriei și esenței problemei.

Desigur, sînt probleme de diferită natură, de care trebuie să se țină cont în sensul că pe teritoriul nostru este o tradiție de ani, unde populația, în virtutea anumitor condiții istorice, și-a însușit și termenii "limbă moldovenească", "grai moldovenesc", dar aceștia nu pot fi identificați cu limba literară. Limba vorbită de popor, limbă care intră în componența limbii literare și a celei naționale în genere și căreia pe teritoriul acesta o parte din populație îi spune și "limbă moldovenească", este, în definitiv, tot limba română, aceasta incluzînd în sine toate dialectele și subdialectele, printre care e și cel moldovenesc.

Lucrurile acestea fiind conștientizate, trebuie să ne definim și să ne determinăm odată și pentru totdeauna că limba literară e una singură, e limba literară română, la formarea căreia și-au adus contribuția mari scriitori, mari oameni de cultură din trecut și din prezent.

Noi i-am valorificat pe Eminescu, pe Alecsandri și i-am declarat ca scriitori și ai literaturii moldovenești, dar, cînd stai și te gîndești logic și firesc, marele Eminescu a scris într-o singură limbă și a fost fondatorul unei singure limbi — limba literară română. De aceea a încerca, așa cum făceam noi nu prea demult, a spune că Eminescu a scris în limba moldovenească înseamnă a intra în contradicție elementară cu ceea ce a făcut Eminescu și cu ceea ce a reprezentat el și reprezintă în istoria literaturii române, în istoria limbii literare române. De aceea misiunea oamenilor de știință e de a explica și a demonstra aceste lucruri.

Concluziile care urmează din aceste argumente, concluziile pe care urmează să le facă oamenii politici rămîn pe seama Domniilor lor. Să sperăm că, avînd la dispoziție argumentele științifice puse în circulație de oamenii de știință, ei vor fi în stare să tragă concluziile generale și să scoată țara din tensiunea în care se află pe parcursul ultimilor ani.

Anume în acest sens vedem și rostul conferinței științifice de astăzi.

Nicolae CORLĂTEANU,
academician

ROMÂNA LITERARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Istorie și actualitate

1. Ori de câte ori mă aflu în situația de a vorbi într-un mediu rural sau al unor oameni mai puțin versați în problemele lingvistice, obișnuiesc să-mi încep cuvîntul cu adresarea: "Oameni buni", pe care am auzit-o și am practicat-o mereu în convorbirile nu numai cu sătenii mei caracuieni, ci și cu alți locuitori în timpul expedițiilor dialectologice și folclorice realizate pe teritoriile republicii noastre și ale Bucovinei. În continuare le spuneam ce aveam de spus în moldovenește, așa cum eram deprins a vorbi de la mama, tata, frații și surorile mele, de la toți consătenii și concetățenii Republicii noastre Moldova — acum Suverană și Independentă. Și totdeauna m-au priceput, ajungînd la o bună înțelegere.

Acum mi s-a oferit ocazia să mă înfățișez în incinta Parlamentului Republicii Moldova, ai cărui deputați, în marea lor majoritate din actuala legislatură sînt oameni de la țară,

feciori și fiice de țărani, dar care astăzi — mulți dintre ei — nu mai mînuiesc sapa și lopata, coasa, îmblăciul și plugul, ci sînt cu studii superioare de specialitate, au ajuns la posturi de conducere (agronomi, ingineri, învățători, medici, ziaristi etc.). Învățînd carte la Universitatea de Stat din Moldova și la alte școli superioare de învățămînt, ei au devenit doctori în diverse științe, profesori de liceu și universitari, conducători de întreprinderi industriale, nu numai la sate, ci și la orașe, scriitori de vază, oameni de înaltă cultură. Dvs., domnilor deputați, prin voința poporului nostru, ați ajuns acum la cîrma legislației noastre, întocmiți legile.

Și totuși, omul simplu de la țară, ca și cel plecat de curînd de acolo și care trăiește acum o viață nouă, are alte preocupări în epoca noastră de dezvoltare rapidă a științei și tehnicii, nu uită de cele ce i s-au întipărit în inimă și în suflet de la moși și strămoși. Cred că are mare dreptate Petru Cărare:

*Eu n-am ucis țăranul din mine
Și, dacă-n vîrtejuri de timp nou
A fost să schimb eu plugul pe 'stiloș,
Tot asudînd îmi capăt drept la pîine.*

De altfel, problema legăturii indestructibile dintre generații, adaptabilitatea la noile condiții de viață i-a preocupat pe mulți oameni de cultură, scriitori. T. Arghezi, de exemplu, reda cu deosebită emoție gîndul:

*Ca să schimbăm, acum, înțîia oară
Sapa-n condei și brazda-n călimară
Bătrînii-au adunat, printre plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.*

Această experiență a vieții generațiile mai în vîrstă au adunat-o pentru a ușura calea celor mai tineri spre cuceririle științei, progresul

tehnic, spre atingerea idealurilor supreme de păstrare și dezvoltare a tradițiilor seculare pentru a ridica neamul nostru strămoșesc la un nou nivel de știință, cultură, așezându-l alături, în rînd cu toate popoarele civilizate ale lumii.

În această vorbă cu dumneavoastră, doresc să mă adresez cu aceleași cuvinte, moștenite de noi de la strămoși:

— Oameni buni! Hai să explicăm, să lămurim pe înțelesul tuturor unele probleme și să ajungem la o bună înțelegere și în privința chestiunilor ce privesc limba noastră, ca să nu mai prelungim tensiunile, neliniștea nici a noastră, nici a celorlalți concetățeni, mai ales a celor conduși de avînt tineresc.

1.1. Zicînd toate acestea, cu învoirea dumneavoastră, mă voi strădui să-mi exprim gîndurile despre unele teme, ce vor fi continuate mai în detaliu de oratorii care vor urma la cuvînt:

a) **Limba vorbită a graiurilor și limba literară;**

b) **Româna literară — sinteză a specificului lingvistic romanic est-european;**

c) **Mihai Eminescu despre sursele de formare a românei literare;**

d) **Integrarea noastră în spiritualitatea europeană și mondială.**

A. LIMBA VORBITĂ A GRAIURILOR ȘI LIMBA LITERARĂ

2. Din multitudinea de probleme ce privesc limba ca fenomen social, ca principal mijloc de comunicare a gîndurilor și sentimentelor umane, m-am hotărît să expun aici pe scurt relațiile dintre vorbirea vie a graiurilor, limba de conversație — pe de o parte — și limba literară, limba exemplară — cum o numesc unii — pe de alta.

Ceea ce caracterizează în mod deosebit vorbirea vie a graiurilor este o anumită situație cunoscută pentru participanți, prezența nemijlocită a doi, trei (în orice caz nu prea mulți) vorbitori, posibilitatea de a indica în mod nemijlocit un obiect concret în discuție, uneori chiar arătîndu-l cu degetul (*ia-tă-l, iaca, vezi!*).

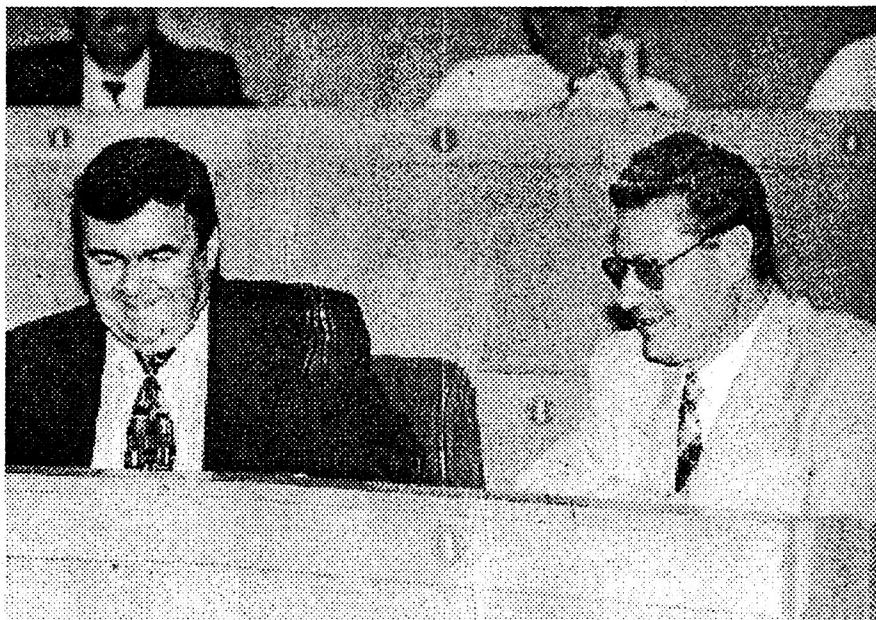
Ca urmare, în asemenea situație se cere o precizie mai mică în exprimare, fără prea mulți termeni științifici sau tehnici de specialitate, folosirea frecventă a pronumelor demonstrative (*acesta, acela, chiar și formele dialectale aista, asta, aiasta, ăla* etc.). Caracterul de dialog duce la evitarea propozițiilor mai lungi și complicate. Se pot admite și unele repetări. Ca mijloace suplimentare de expresie apar: *mimica, gesturile, intonația*. Nu mai menționăm faptul că în vorbirea vie mai apar cîteodată și unele greșeli, care pot trece uneori și neobservate, sau unele cuvinte străine nelabocul lor. Dar și vorbirii vii i se impun anumite cerințe. W. Shakespeare sublinia: "Nu e destul să vorbim, trebuie să vorbim corect". Abaterile de la normele literare din graiuri se referă la pronunțare (în graiurile noastre pot fi auzite rostiri ca: *tișior, chișior* sau scurtat *cior* — *ai spalat cioarili* — rostirea literară cere însă forma *picioar*). Nu sînt recunoscute literare formele morfologice dialectale (*să șie, să știbă*; literar — *să fie, să știe*), precum și construcțiile sintactice (de tipul *ce tu faci?* Literar — *ce faci tu?* Mai evidente sînt abaterile de la normele lexicale. Cînd auzim vorbindu-se, chipurile, în moldovenește: *acolo prînimaiut sau palucesc șipurili, el îi zaslujenii, l-o lișit, altă astanovkă* și multe altele de același fel, mai putem noi spune că e vorba de limba noastră? Nu! Acestea sînt niște macaronisme, ghiveci lingvistic, amestec de cuvinte și forme luate din diverse limbi. Nu e vorba aici nici de limba noastră, nici de cea rusă. Asemenea macaronisme circulau pe vremea ocupației austriece și în Bucovina, cînd amestecul lingvistic includea germana. "*Ein popă ging odată mit o iapă zum căpăstru. Aber de la un zeit încoace iapa wollte nicht să meargă. Haide, iapă, sagte popa, aber iapa în veci se culcă*". În comediile lui V. Alecsandri cucoana Chirița vorbea cu francezul Charles despre *fleurs de coucou* (flori de cuc) și de *tambour d'instruction* (dobă de carte). Rușii au avut și ei chirița lor. În 1840—1844 scriitorul Ivan Petrovici Meatlev a publicat poemul *Сенсации и замечания госпожи Курдюковой*

за границей, дан лэтранже în care apar versuri macaronice ca *Je ne dis pas la каша / Манная avec de пенки / Поросянок sous le хрен* etc., etc. Toate acestea erau luate în deridere. Iar la noi, astăzi, auzim deseori curiozități lingvistice ca cele citate și ele sînt luate chiar în serios în convorbirile obișnuite nu numai dintre oameni puțin instruiți. Mergînd pe această cale, se va ajunge în genere la o asimilare deplină, cînd vorbirea corectă va fi înlocuită cu totul prin mijloace lexicogramaticale ce aparțin altor limbi. Se observă, totuși, în ultima vreme o anumită tendință — ce-i drept, foarte timidă — de a corecta într-o oarecare măsură situația. Am surprins convorbirile dintre diferite persoane, mai ales tinere, de felul următor: "Asta-i după *potrebnosti*. — Da pe moldovenește? — Asta-i după *necesitate*. Și *voobșce* așa-i. Da moldovenește? În *general*". Trebuie să fim mereu atenți la felul cum vorbim, să ne controlăm mijloacele de exprimare, să apelăm la resursele limbii literare, pe o care o însușim în școală, din lectura operelor literare, mai ales a celor clasice.

Acum despre limba literară. Ea a

luat naștere, mai întîi de toate, în formă scrisă, de aceea cere mai multă atenție și precizie în alegerea cuvintelor, o construire mai adecvată și îngrijită a propozițiilor, o diferențiere mai vădită din punct de vedere stilistic. Sînt frecvente cuvintele cu sens abstract (*aspect, ipoteză, respectiv* etc.), termenii științifici și tehnici (*micron, proton*). Se impune aici folosirea corectă și obligatorie a articolului posesiv (*al, a, ai, ale*) și a altor particularități strict gramaticale.

Oameni de înaltă cultură, scriitori au sesizat foarte bine această diferențiere. Se întreba odată poetul clasic rus A. Pușkin: "Poate oare limba scrisă să se asemene întru totul cu limba vorbită?" Și răspundea: "Nu, tot așa după cum limba vorbită nu se poate asemăna întru totul cu cea scrisă... Limba scrisă se înviorează în fiecare clipă cu expresii, născute în vorbire, dar nu trebuie să renunțe la cele dobîndite în cursul secolelor. *A scrie numai cu mijloacele limbii vorbite înseamnă a nu ști limba*" — încheia poetul rus. Sînt importante și instructive și părerile altor maeștri ai cuvîntului. Scriitorul italian Edmondo de

Conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre".
Președinții sînt prezenți, agrarienii — nu.

Amicis (1846—1908) considera că "diferența dintre limba vorbită și cea scrisă ne reamintește deosebirea dintre fugă și un mers liniștit" (autorul avea în vedere probabil mai ales timpul rapid de vorbire al italienilor). Englezul B. Shaw (1856—1950) preciza: "Sînt cincizeci de feluri de a spune *da* și cinci sute de a spune *nu*, dar numai un singur mod de a scrie aceasta".

Limba literară, adresîndu-se unui public larg, include de fapt un caracter monologic sub forma unei stilizări a modului oral de comunicare. Are loc ceea ce se numește proces de sublimare, perfecționare, înălțare la cel mai înalt grad de desăvîrșire a vorbirii vii, populare. Limba literară este un idiom cu caracter universal, funcționînd în toate sferile de activitate umană în entitatea etnică respectivă. Limba literară are un caracter supradialectal, ea e superioară dialectelor, graiurilor, vorbirii populare vii, mijloacelor expresive de conversație obișnuită, degajată, nestingherită.

B. ROMÂNĂ LITERARĂ — SINTEZĂ A SPECIFICULUI LINGVISTIC ROMANIC EST-EUROPEAN

3. E de subliniat în mod special că în procesul de formare și stabilizare a limbii române literare moderne, unice pentru toți românii (*moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureșeni etc.*), au participat reprezentanții tuturor provinciilor principale românești, după cum constata și acad. rus V. E. Șişmariov. Adevărații ctitori ai acestei forme sublimare a romanității lingvistice orientale — limba română literară — au fost: muntenii Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii Gh. Barițiu, A. Mureșan ș.a. Toți aceștia înțelegeau că în procesul de formare a unei limbi literare (așa cum se stabiliseră de acum pe timpul lor în Spania, Franța, Italia și alte țări romanice apusene) nu se poate limita (în noile condiții de dezvoltare socială și economică a secolului al XIX-lea) doar la mijloacele expresive ale vorbirii populare din cutare sau cutare ținut românesc, ci erau

necesare resurse de îmbogățire, luate și din alte limbi, în special din latină — ca bază de formare a tuturor limbilor romanice literare moderne, precum și chiar din aceste limbi romanice actuale. Ion Heliade-Rădulescu scria: "Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră (latina) moștenire și de la surorile noastre (limbile romanice apusene) partea ce ni se cuvine". Aplicînd în practică acest principiu, el a căutat să pună în circulație o serie întregă de cuvinte, considerate atunci ca neologisme (*deputat, instanțe, procuror, tribunal, reciproc etc.*). În același timp Heliade-Rădulescu cerea "să lucrăm limba", ceea ce însemna că aceste cuvinte, luate din alte limbi, trebuiau adaptate "după genul și natura limbii noastre". Deci, nu se cade a spune, de exemplu, ca în grecește, *patriotismos, cliros etc.*, ci *patriotism, cler*. El se pronunța categoric contra traducerilor lingvistice artificiale (calcurilor) de tipul: *cuvîntelnic* (în loc de *dicționar*), *neîmpărțit* (*atom*), *asupragrăit* (*predicat*), *aniadzânoapte* (*nord*) ș.a. Ca să anihileze deosebiriile "în pronunție, în materie, în formă și în fraze" (adică ceea ce astăzi numim dealectisme — N. C.), în 1828, la Sibiu, Heliade-Rădulescu a publicat o gramatică pe baza tuturor celorlalte lucrări similare cunoscute de el (S. Micu și Gh. Șincai, Ienăchiță Văcărescu, I. Molnar ș.a.). N-a putut cunoaște atunci Heliade gramatica ruso-română a lui Ștefan Mărgeală, publicată în 1827—1828 la Peterburg.

Heliade a purtat o vie corespondență cu Gh. Barițiu și C. Negruzzi, apărînd ca un veritabil animator cultural, dînd dovadă de înțelepciune și sinceritate în procesul de creare a unei limbi literare unice pentru românii de pretutindeni, punîndu-se la bază toate cele trei subdialecte principale (muntenesc, moldovenesc, ardelen). Heliade-Rădulescu socotea că "singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală literară este să urmăm limbii cei bisericești și pe tipii ei să facă cineva și limba filozofului, matematicului, politicianului". Aceasta însemna că pe baza limbii folosite în textele vechi, scrise în corespondere cu limba vorbită, recurgîndu-se — în vederea creării

terminologiei filozofice, științifice și sociale — la mijloacele de limbă din latină și din limbile romanice occidentale, să fie completate golurile din sistemul lexical și gramatical al limbii române literare.

Contactele dintre cei trei oameni de cultură din cele trei provincii se realizau și prin publicarea de articole, schițe literare, traduceri în revistele și ziarele respective. Astfel, în revista de sub direcția lui Heliade-Rădulescu "Curier de ambe secse" C. Negruzzi și-a publicat schița **Cum am învățat românește** (nu moldovenește!, recunoscând că el a învățat limba literară de la ardeleanul P. Maior. Tot în revista lui Heliade-Rădulescu moldoveanul C. Negruzzi a publicat traducerea în limba română a povestirii **Cîrjaliul** și cea a poemului **Șalul negru** — ambele de A. Pușkin.

În aceeași revistă a publicat C. Negruzzi nuvela istorică **Alexandru Lăpușneanul** și poemul **Aprodul Purice**. V. Alecsandri a apărut în revista dată cu o serie de poezii populare. În tipografia lui Heliade-Rădulescu a fost publicată în românește traducerea lui Al. Donici a poemului **Țigani** de A. Pușkin. Ardeleanul Gh. Bariț a tipărit mai multe articole în "Curierul românesc", ziar editat de I. Heliade-Rădulescu timp de mai mult de 20 de ani, începînd cu data de 8/20 aprilie 1829.

C. Negruzzi vorbea cu admirație despre această activitate de pînă la 1848 a lui I. Heliade-Rădulescu, numindu-l "vindecător" al limbii române. E de subliniat că o caracterizare similară prezenta mai tîrziu și M. Eminescu în ziarul "Timpul" (21 noiembrie 1881). "El (Heliade) scria cum vorbește, viul grai a fost dascălul său de stil. Prin el limba s-a dezbărat de formele convenționale de scriere din evul mediu și ale cărților eclesiastice, a devenit *unealta sigură pentru mînuirea oricărei idei moderne* (sublinierea mea — N. C.). Din acest punct de vedere Heliade-Rădulescu a fost cel dintîi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare, pe care o întrebuițăm astăzi. Chipul propus de el în 1828 pentru încetățenirea termenilor tehnici, a

termenilor noi pentru idei nouă se urmează și se recomandă și astăzi ca cel mai potrivit" — încheia Eminescu. Meritul mare al lui I. Heliade-Rădulescu constă în faptul că el s-a străduit să absoarbă din cultura europeană marile valori spirituale ale umanității, adaptîndu-le la necesitățile timpului său și îmbrăcîndu-le într-o haină lingvistică aleasă — româna literară.

C. MIHAI EMINESCU DESPRE SURSELE DE FORMARE A ROMÂNEI LITERARE

4. Trei izvoare principale considera M. Eminescu că trebuie puse la baza formării și a dezvoltării limbii române literare:

A) Vorbirea vie, limba vorbită de întregul masiv romanic nord-dunărean (moldoveni, munteni, ardeleni, basarabeni, olteni etc.);

B) Tradiția lingvistică și literară, cuprinsă în cărțile noastre vechi (literatura religioasă și cea populară, operele cronicarilor);

C) Mijloacele de limbă folosite de scriitorii de mare talent, numiți scriitori clasici.

4.1. Relațiile dintre vorbirea vie a graiurilor — pe de o parte, — și limba literară (sub forma ei scrisă, mai ales) — pe de alta, Eminescu le considera ca raporturi dialectice între general și particular, privind fundamentalul și principalul, care încorporează diversitatea. "Aceste dialecte — scria poetul — stau în același raport cu limba scrisă, ca și mulțimea concretă de ființe organice de același fel, însă totuși deosebite de ele." Este ceea ce numim astăzi (E. Coșeriu ș.a.) proces de abstractizare succesivă a mijloacelor lingvistice, adică de la actul concret de vorbire (prima etapă de abstractizare) prin eliminarea individualului și generalizarea socialului (a doua etapă de

abstractizare). În epoca modernă a limbii literare aspectul scris (dar și cel literar oral) se deosebește în plan sincron de varianta populară (și de cele regionale) printr-o aplicare mai strictă și mai consecventă a sistemului de norme academice, aflate în dicționare și în gramatici. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de întrebuințare a mijloacelor expresive, conferindu-i limbii literare o anumită stabilitate, unitate, ferind-o de utilizări subiective și incorecte.

4.2. S-a spus, pe drept cuvânt, că Eminescu a fost cel mai harnic scriitor, care citea mereu cărțile înaintașilor săi, medita asupra fiecărui cuvânt folosit de ei. În acest mod în scrierile sale poetul căuta totdeauna cuvântul ce exprimă adevărul.

Poetul nota: "În hîrtoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe timpuri, care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective". În acest tezaur al limbii vechi a aflat Eminescu, de exemplu, acea formă expresivă de mai mult ca perfect analitic, care apare și în **Luceafărul**:

*Iar apa, unde a fost căzut,
În cercuri se rotește.*

El scotea în evidență importanța cărților vechi, avînd în vedere toate operele scrise în perioada preclasică, mai ales cele ale cronicarilor moldoveni, munteni etc.

4.3. Aprecieri elogioase la adresa scriitorilor moldoveni le aflăm în diverse publicații eminesciene, în care se sublinia, că Varlaam "a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palăt, în colibă", C. Negruzzi este "cel mai bun prozaist", iar V. Alecsandri — "cel mai mare poet al nostru, care străbate secolele" și deșteaptă "dorul țării străbune". După părerea lui Eminescu, bardul de la Mircești reprezenta la timpul său "singurul liman și adăpost împotriva limbii păsărești, practicate de gazetari ș.a."

În același timp Eminescu avea cuvinte de laudă la adresa scriitorilor munteni: "Eliad zidea din visuri și din basme seculare / Delta biblicelor sînte, profețiilor amare"; "Boljiac cînta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă"; "L-ale țării flamuri negre Cîrlova oștirea cheamă"; "Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită ...Preot: deșteptării noastre, semnelor vremii profet".

În general vorbind, Eminescu este considerat pe drept cuvînt un adevărat codificator al limbii române literare moderne, în vigoare și în zilele noastre, bineînțeles cu modificările și completările impuse în procesul firesc de evoluție și sporire a resurselor expresive în contemporaneitatea noastră.

4.4. Cele trei surse de constituire și dezvoltare a limbii literare se cer a fi îmbinate în mod rațional, fără a exclude sau a exagera rolul uneia dintre ele. Procesul de selecționare a celor mai adecvate mijloace expresive se realizează în mod conștient și efectiv prin stabilizarea normelor literare.

La ce se poate ajunge, dacă se recurge cu preponderență la fonetismul și la unele structuri gramaticale exclusiv populare (denaturate încă în fel și chip), avem o vădită exemplificare în practica lingvistică din fosta R.A.S.S.M. în perioada 1924—1940, cînd apăreau curiozități lingvistice de tipul: *șinșiancă, slăbășiune militară, stare întrenorodnică, guvern de coroli*. Calchieri directe de tipul: *crudărie, cruzîme* ("materii prime"), "unirea soartei istorișe, așa cum și cu unirea lind'ii și alcătuiții naționale" sau împrumuturi inutile denaturate ca: *zădășili, crujoașili, iaceișili, krasnîi ugolok, komnatî* ș. a.

Altă extremitate se realizase anterior în unele lucrări lingvistice și literare ale latiniștilor, italieniștilor în secolul al XIX-lea, supuse satirei lui C. Negruzzi în **Muza de la Burdujeni**.

Calea dreaptă care constă în folosirea echilibrată a celor trei surse, urmată adecvat și consecvent în dezvoltarea limbii române literare, a fost

realizată de adepții curentului tradiționalist (I. Heliade-Rădulescu (primul președinte al Academiei Române), C. Negruzzi, Gh. Barițiu), M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, apoi de M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu, I.-L. Caragiale, G. Coșbuc, Al. Vlahuță ș.a.

Toată lumea înțelege acum că limba literară constituie o unitate lingvistică spațială și structurală de rang superior avînd o răspîndire teritorială și socială mai mare și o structură riguros normată, exprimînd în modul cel mai adecvat necesitățile de redare a gîndurilor și sentimentelor vorbitorilor unei limbi. Limba literară reprezintă tot ce conține mai de preț vorbirea vie, graiurile de pe întregul teritoriu al unui popor. Ea constituie un diasistem al lor, care s-a format în decursul secolelor. Pentru a ajunge la starea contemporană a limbii lor literare, francezilor le-au trebuit nu mai puțin de opt secole ca să apară scriitori clasici, considerați drept modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze, devenită limba lor literară. Rușii au avut nevoie nu mai puțin de cinci veacuri ca să citească și să scrie așa ca A. Pușkin, F. Dostoievski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română și pînă la apariția clasicilor literaturii române au trecut nu mai puțin de patru sau cinci secole. Pînă în 1812 limbajul vorbit pe teritoriul din estul Prutului era inclus în procesul general de dezvoltare a limbajului vorbit pe întregul masiv romanic est-european. După acea dată, timp de 106 ani vorbirea vie din Basarabia s-a dezvoltat incidental, cu intermitențe, fără a se cizela, perfecționa și fără a participa eficient la îmbogățirea resurselor

expresive în perioada clasicismului lingvistic și literar român, graiul basarabean aflîndu-se în condiții deosebit de vitrege, despre care vorbea clar academicianul rus Vl. F. Șîșmariov, specificînd lipsa limbii române în învățămînt, administrație, știință, cultură, biserică. În timpul rusificării țariste nu putea fi vorba despre anumiți scriitori basarabeni, ce s-ar considera clasici, în stare să pună bazele unei noi limbi literare deosebite de cea română. În perioada sovietică Vl. F. Șîșmariov sublinia în mod deosebit că, deși populația băștinașă din R.S.S.M. se află în strînsă legătură cu rușii și cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbește o limbă romanică, dominată de legile ei interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în procesul de statornicire a normelor unei limbi literare. În această epocă, însă, scriitorii aceștia își realizau creația literară în concordanță doar cu ideologia dominantă, care promova existența în R.A.S.S.M., iar apoi și în R.S.S.M. a unei noi limbi romanice — "limba moldovenească", deosebită de cea română. Deosebită în sensul că limba literară era coborîtă la rangul de grai teritorial, lipsită multă vreme de tradiția lingvistică și literară clasică, îmbibată cu elemente lexicale, calchieri după model alogen, iar neologismele necesare erau considerate ca elemente burgheze dăunătoare. Nu era vorba la scriitorii din R.S.S.M. de o corespundere între trăire și limbaj, ceea ce trebuia să se evidențieze în adevărul artistic, îmbrăcat într-o formă lingvistică respectivă, ci de o competitivitate a semnificației poetice cu o anumită concepție social-politică oficializată, redată de multe ori într-o formă lingvistică aservită unor modele alogene. Aceasta ducea în mod

nemijlocit la crearea unor mostre de exprimare primitivă, proletcultiste, cu un caracter absolut efemer, legat de un eveniment politic sau chiar de un discurs al unui conducător politic.

Nu pot nega că și eu personal, ca și mulți dintre cei prezenți aici, am vorbit și am scris nu o dată (fiind constrânși de împrejurările cunoscute) despre "limba moldovenească". Susțin și în prezent că noi, moldovenii, — și din Basarabia, și din Moldova istorică — am vorbit și vorbim moldovenește, cîntăm cîntece, spunem povești moldovenești. Sînt creațiile seculare ale poporului nostru. Am auzit și am însușit încă din copilărie graiul moldovenesc de la mama, de la apropiatii noștri, consătenii și concetățenii acestei țări. Îl vorbim cu toții și astăzi în împrejurările și situațiile respective.

Cît privește limba literară, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, în documentele noastre — limba oficială trebuie s-o considerăm și s-o numim limba română literară, formată, stabilită și dezvoltată în cursul secolelor și mai ales în perioada clasicilor de pe întregul teritoriu romanic est-european, indiferent de organizația statală. Este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toți românii (*moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistreni, românii din Banatul sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.*). E cazul să-l cităm aici pe scriitorul nostru I.C. Ciobanu ("Moldova literară", 18 iunie 1995): "Doamne ferește, dacă această limbă (=literară) s-ar fi născut prin uzurpare și s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenescă, bănețeană, bucovineană, moldovenească etc.! Atunci s-ar fi văzut cum joacă dracul într-un picior! Sintagma "limba

română" e unificatoare. Ea nu înalță, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni, ea creează condiții egale! Și taie odată pentru totdeauna apa de la moara rătăciților!"

De altfel, istoria și situația modernă ne oferă multe exemple concrete, cînd în diverse state este în circulație aceeași limbă literară, deși statele sînt independente și suverane.

D. INTEGRAREA NOASTRĂ ÎN SPIRITUALITATEA EUROPEANĂ ȘI MONDIALĂ

Se impune a înțelege cu toții, odată și pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat și de fapt nu puteau da nicicînd rezultatele scontate. Dimpotrivă, au dat naștere la discuții infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate acoperi adevărul, confirmat istoricește prin unitatea de limbă, literatură, creații artistice. Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat — română. Acesta nu afectează în nici un fel nici ambițiile, nici orgoliul cuiva, cu atît mai mult, independența și suveranitatea statală a Republicii Moldova, care e determinată de voința întregului popor. Recunoașterea unei limbi literare unice în estul romanic creează posibilitatea reală de a restitui și a folosi întreaga moștenire creatoare clasică (literatură, artă, tradiții cultural-istorice bogate de pe masivul romanic est-european, excluzînd practica din trecutul nu prea îndepărtat, cînd scriitorii și valorile culturale și istorice comune se divizau după criteriul teritorial și sociopolitic.

În afară de aceasta, se poate realiza mai efectiv pătrunderea mai lesne și mai adînc în conținutul economic și cultural general-european, în care cultura și limba română nu sînt în nici un fel puse la îndoială. Dimpotrivă. Oamenii de știință

(filologi, literați, istorici, reprezentanți ai disciplinelor biologice și ai științelor exacte) caută să stabilească legături tot mai strânse între vestul și estul romanic european. Un singur exemplu în această privință. Cunoscând și admitând concepțiile lui B.-P. Hasdeu, S. Pușcariu, N. Iorga ș.a. despre latinitatea limbii române, asemănările și deosebirile ei structurale față de limbile romanice apusene, lingvistul (romanist și românist) suedez Alf Lombard în monumentală sa lucrare, consacrată verbului român (2 volume, 1223 pag.), publicată în 1955 în limba franceză în orașul Lund din Suedia, considera că studiul istoric și comparativ al limbilor romanice în general și al fiecărei limbi romanice în parte, fără a ține cont de ambele Românii (cea de vest și cea de est), trebuie considerat nu numai necomplet, ci chiar zadarnic. În legătură cu aceasta savantul suedez recurgea la o comparație plastică. E ca și cum, lucrând la o masă cu patru picioare, tîmplarul s-ar mulțumi s-o lase doar cu trei. În aceeași situație s-ar afla un romanist, care în studiul său istoric-comparativ, studiind limbile romanice, alături de cele trei limbi principale surori (franceza, spaniola, italiana), n-ar vorbi și de a patra — limba română, care, în opinia romanistului german W. Meyer-Lübke, "arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe privințe mai curate decît celelalte limbi romanice. Limba poporului român prezintă în chipul cel mai netulburat dezvoltarea de la graiul latin spre cel romanic".

Nu mai vorbim de atenția ce se acordă Republicii Moldova în prezent în plan internațional cînd — prima dintre țările C.S.I. — a fost primită în Consiliul Europei, organism în care reprezentanților țării noastre li se fac traduceri nu în pretinsa "limbă" moldovenească, ci în limba română, pentru că integrarea în structurile europene necesită mijloace adecvate

de limbă care să redea această opțiune strategică fundamentală, iar știința lingvistică urmărește crearea condițiilor optime pentru realizarea acestui obiectiv.

Cred că în condițiile actuale se impune poate mai mult decît oricînd concilierea părților antagoniste dintre diferite cercuri politice ale concetățenilor noștri, privitoare la denumirea limbii noastre. Vehicularea ideii despre un eventual referendum în această privință este absurdă, deoarece ar însemna ca o problemă strict științifică să fie dezlegată de oameni care se orientează poate mai puțin în asemenea domenii teoretice și istorice complicate. Să ne închipuim pentru moment că s-ar declara un "sfat cu poporul" în privința sistemului heliocentric și cel geocentric al universului. Cum credeți, mulți dintre oamenii simpli s-ar decide să-l voteze pe Nicolae Kopernik? Cred că nu, deoarece în concepția populară pînă astăzi soarele merge pe cer de la răsărit spre apus într-un rădvan tras de cai albi.

Și mai este ceva. La referendum sînt chemați să se pronunțe toți, toată populația. Ca să determinăm numirea limbii populației majoritare, trebuie să apelăm la alogeni? Nu e curios?

5. Încheind, consider că atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară, oficială în Republica Moldova, nu știrbește cu nimic nici autoritatea, nici demnitatea nimănui. Dimpotrivă, urmăm calea de dezvoltare firească a oricărui popor, despre care M. Eminescu scria: "Măsurariul civilizației unui popor astăzi este o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete — noțiuni, prin șir și accent logic — cugete, prin accent etic — sentimente". În realizarea acestui scop în zilele noastre apare cu evidență rolul decisiv al limbii române

literare ca factor de cultură, dezvoltare a terminologiei științifice și tehnice, de diversificare stilistică. Îi urmărim în această privință pe predecesorii noștri în utilizarea experienței de perfecționare a mijloacelor expresive, pentru a ne situa alături de toate popoarele civilizate ale lumii.

Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova nu lezează cu nimic sentimentul general uman, conștiința națională a vorbitorilor, pentru că nu este în nici un fel cazul de a renunța, de a ne lipsi de izvorul și rezervorul permanent de îmbogățire și diversificare stilistică a limbii literare. Rămâne absolut în vigoare forma vie a graiurilor moldovenești, fără acele denaturări, care i s-au atribuit în mod dăunător în diverse perioade. Nu trebuie uitat nici faptul că la formarea și dezvoltarea limbii române literare — alături de scriitorii, oamenii de cultură munteni și ardeleni — au contribuit în mod substanțial — cum am arătat mai sus — și cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia (A. Donici, Al. Russo, B.-P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ș.a.)

Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-științific, cultural, e cazul să milităm și pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat, să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, așa cum este. E vorba și de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conținutului, doar nimeni nu se mai îndoiește acum de inexistența a două limbi romanice est-europene.

La sfârșitul acestei comunicări aș dori să amintesc un fapt din trecutul istoric îndepărtat. L-au întrebat odată pe Alexandru Macedon, cum de a supus el toată lumea cunoscută pe

acele timpuri cum n-a mai făcut-o nimeni. Împăratul a răspuns: "Avut-am patru ajutoare cu mine: unul — cuvântul dulce; altul — mînă întinsă prietenește; altul — judecata dreaptă; altul — iertarea celor greșiți. Cu ajutorul acestora am supus toată lumea".

Nouă astăzi nu ne trebuie să cucerim lumea, dar ca să ne înțelegem — noi între noi — avem nevoie de mai mult decît acele ajutoare? Să cugetăm cu toată înțelepciunea. Dacă toți, cum declarăm peste tot, recunoaștem unitatea limbii, trebuie să mărturisim și unitatea denumirii ei, cum apare ea în toate statele, unde are circulație această limbă (România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Serbia, Bulgaria, S.U.A. etc). Este o denumire absolut științifică, pe care a acceptat-o o lume întreagă, denumirea precisă, corectă, durabilă — limba română.

Reformularea convenită a articolului 13 din Constituție va servi la însușirea unei limbi literare (scrise și orale) în formele cerute de normele respective cu toată terminologia științifică, tehnică a culturii, adecvată exigențelor contemporaneității.

Acad. Silviu BEREJAN,
director al Institutului
de Lingvistică,
Chișinău

DE CE LIMBA EXEMPLARĂ DIN UZUL OFICIAL AL REPUBLICII MOLDOVA NU POATE FI NUMITĂ MOLDOVENEASCĂ?

1. Noțiunii, conținutului și sensului cuvintelor li se poate da o interpretare logică și una curat lingvistică (semantică).

1.1. Sub raport logic noțiunea generică (și cuvântul prin care este ea desemnată) **c u p r i n d e** în sine toate noțiunile de specie (și denumirile respective) subordonate ei.

1.2. Sub raport semantic noțiunea generică (ce exprimă doar trăsăturile esențiale, relevante ale întregului gen) **s e i n c l u d e** ca parte componentă obligatorie în conținutul tuturor noțiunilor de specie subordonate (ce înglobează, în afară de această componentă, și trăsături suplimentare specifice, relevante numai pentru noțiunea de specie corespunzătoare)¹.

2. Unităților lexicale (inclusiv

termenilor) ce se află în relația "gen: specie" (această relație este percepută numai la al doilea nivel de abstracție) le este caracteristică sub aspect științific încă o particularitate specifică: în anumite condiții contextuale, când nu importă detaliile, adică trăsăturile individuale suplimentare ale obiectului desemnat, ci doar cele esențiale, în locul denumirii de specie se admite a fi folosită denumirea de gen (și nu numai a genului proxim). Legitatea dată însă nu poate fi inversată: denumirea de specie (cea a uneia dintre varietățile noțiunii) nu poate fi folosită în locul celei generice, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă în realitate.

3. Pe acest fundal teoretic se pretează a fi proiectate și denumirile varietăților teritoriale (locale, regionale) de vorbire românească din Romania Orientală, avîndu-se în vedere că determinativele *moldovenesc*, *bucovinean*, *munte-nesc*, *bănățean*, *maramureșean* ș.a. sînt numiri concrete de specii, care presupun în mod obligatoriu anumite trăsături specifice suplimentare, iar determinativul *românesc* este numire abstractă de gen (numire generică), care face abstracție de toate trăsăturile suplimentare ale speciilor.

3.1. Dacă pornim de la premisa că graiurile românești din nordul Dunării sînt în mare de două feluri — de tip moldovenesc și de tip muntenesc, cum preconizează Al. Philippide, I. Iordan, Em. Vasiliu și alți cercetători de autentică notorietate, — vedem că ele împart spațiul romanic oriental nord-dunărean **n u p e v e r t i c a l ă** (pe Prut sau pe linia Carpaților), **c i p e o r i z o n t a l ă**. Tipul moldovenesc (fiind tot o noțiune abstractă de gen proxim) cuprinde (după cum indică S. Pușcariu) Moldova și Basarabia pînă dincolo de Nistru, Bucovina și partea de nord a

Transilvaniei, iar tipul muntenesc (și el noțiune de gen proxim) — Oltenia de est, partea de sud-est a Transilvaniei, sudul Moldovei istorice, Muntenia și Dobrogea (în Banat aceste două tipuri s-au contopit, cuprinzând și vestul Olteniei).

3.2. Sextil Pușcariu menționează în legătură cu aceasta: "Frontierele politice ale vechilor provincii românești (Muntenia, Oltenia, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul) nu coincid cu cele ale subdiviziunilor dialectului dacoromân indicate mai sus"².

3.3. S-ar putea adăuga însă că în schimb denumirile graiurilor teritoriale locale concrete ale celor două mari subdiviziuni (subdialecte) abstracte ale dialectului dacoromân coincid a nume cu denumirile provinciilor enumerate, de la care ele își și trag originile. Astfel, deși graiurile de tip moldovenesc cuprind, după cum s-a indicat, o zonă mult mai extinsă a spațiului glotic românesc, e numit *moldovenesc* numai graiul din Moldova istorică (ce include și actuala Republică Moldova); în celelalte regiuni pentru același tip dialectal de vorbire românească se folosesc denumirile teritoriale corespunzătoare (după provincii) și se vorbește în consecință de graiurile *bucovinean*, *ardelean*, *maramureșean*, *crișean* și *bănățean*.

4. Deci denumirea de specie *moldovenesc*, care înseamnă "caracteristic pentru Moldova", a fost aplicată numai acelei varietăți de vorbire dacoromână ce se caracterizează prin anumite trăsături specifice suplimentare: lipsa africatelor *c* (*șer*, nu *cer*) și *g* (*jineri*, nu *ginere*), prezența africatei *dz* (*dzăhâr*), palatalizarea consoanelor labiale *p* (*chept*), *b* (*ghini*), *v* (*jîn*), *f* (*șin*), trecerea vocalelor atone *e* (*repede*) și *ă* (*casă*) respectiv în *i* (*răpidi*) și *î* (*casî*), în special în poziție finală, prezența unor unități lexicale regionale ș.a. Pe cînd denumirea generică abstractă *românesc* se aplică liber (mai ales atunci cînd particularităților

suplimentare specifice locale nu li se acordă o importanță deosebită) la orice varietate de vorbire romanică nord-dunăreană (muntenească, moldovenească, bucovineană, ardeleană, maramureșeană, bănățeană, dar și muntenească, oltenească sau oricare alta) și la toate varietățile sud-dunărene (aromână, istroromână, meglenoromână). Inversarea legității date este însă inadmisibilă (cum s-a arătat mai sus), căci în acest caz denumirea unei specii aplicată altor specii de același rang nu ar fi adecvată obiectelor desemnate.

5. Prin urmare, denumirea *moldovenesc* o poartă graiul vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea populară orală (nu scrisă!), folosită în această zonă a romanității orientale, vorbire care are trăsăturile sale specifice în comparație cu vorbirea din alte zone ale spațiului romanic dunăreano-carpato-nistean, dar care este doar una dintre varietățile întregului glotic cunoscut sub denumirea generică abstractă de *limbă română* (după cum se vede bine din schema alăturată).

6. Nici una dintre denumirile varietăților concrete ale limbii române nu poate fi dată deci întregului în totalitatea sa, căci fiecare varietate se include în întreg, este doar o parte a acestui întreg. Cu atît mai mult că pe baza tuturor varietăților ce constituie întregul s-a format o limbă de cultură, limba română literară, limbă standard numită de marele lingvist al contemporaneității, conaționalul nostru Eugen Coșeriu, limbă *exemplară*³.

7. Limba aceasta exemplară a fost consfințită prin tradiții îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind de acum de-a lungul a mai bine de două secole cultura comună a tuturor purtătorilor varietăților enumerate în schemă (inclusiv a varietății din Moldova istorică, care nu are și nici n-a avut vreodată o altă formă de manifestare literară bazată în

ROMÂNĂ COMUNĂ
(STRĂROMÂNĂ)

DIALECTELE

Dacoromân

Aromân

Istrosoromân

Meglenoromân

nord-dunărean

sud-dunărene

SUBDIALECTELE

muntelesc

sudic (sud-estic)

moldovenesc

nordic (nord-vestic)

GRAIURILE

GRAIURILE

muntelesc propriu-zis
(Muntea cu Transilvania de Sud, Moldova de Jos și Dobrogea)

oltenesc
(Oltenia)

bândflean
(Banat cu Oltenia de Est)

crisean
(Crișana)

maramureșean
(Maramureș)

ardelen
(Transilvania de Nord)

bucovinean
(Bucovina)

moldovenesc propriu-zis
(Moldova istorică de Sud)

LIMBA LITERARĂ
(EXEMPLARĂ)

varietăților teritoriale
ale românei comune
pe baza
cător a luat naștere
limba literară unică
(limba standard)

SCHEMA

exclusivitate pe graiul moldovenesc, cum a avut cel puțin varietatea din Banat⁴).

8. Limba exemplară în care se vorbește, dar mai ales cea în care se scrie astăzi în Republica Moldova în toate sferile oficiale, nu reflectă specificul varietății locale a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, de exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: forme ca *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldovenești *fășé, chiatrî, ghini*, proprii cu anumite variații întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni românești, dar care au devenit normă literară).

8.1. Pentru a demonstra și ilustrativ că limba scrisă din Republica Moldova nu reflectă specificul local, să comparăm un scurt fragment (luat la întâmplare) din *Clopotnița* lui Ion Druță în original și transcris cu particularitățile proprii vorbirii moldovenești din Republica Moldova.

8.1.1. Iată, întâi, fragmentul, așa cum l-a scris autorul:

"Pomește dar pe jos și el. Dacă nu-l ajunge nici o mașină din urmă, îl va culege autobuzul de la cinci jumătate undeva pe o margine de drum. A face însă mișcări în aer liber e, oricum, mai sănătos decât a sta locului și-a te legăna împreună cu umbrele. Scria Amosov într-o revistă, apoi și japonezii au confirmat, că fără cincisprezece mii de pași făcuți zilnic organismul n-are forța necesară pentru a se reface, și ziua fără șapte-opt kilometri făcuți pe jos e ca și cum ar fi o zi pierdută."

A legat geanta de plasa cu portocale, făcînd din ele un fel de desagi. Și i-a aruncat pe umeri, pornind încet de-a lungul șoselei."

El corespunde întru totul, precum se vede bine, normelor limbii literare române.

8.1.2. Și iată cum ar arăta același fragment rescris cu specificul, în primul rînd fonetic (dar nu numai), al vorbirii moldovenești:

"Pomești darî pi jos și el. Dacă nu-l ajiunji niș' o mașînî din urmă, l-a culeji avtobusu di la pol șestovo (sau: di la jiumătati la șăsî) undeva pi o marjinî di drum. Da sî ti nișt' la vozduh îi, orcum, mai sănătos decît a sta locului ș-a ti legăna împreună cu umbrili. Scrie undeva Amosov într-on jurnal, pi urmă și iaponenii o potvirdit, cî fără șinspreși nii di paš făcuț în tătf dzîua organismu n-ari puterea trebuinșioasî sî sî dreagî, și dzîua fără șăpti-opt kilometri făcuț pi jos îi ca și cum ar și o dzî prăpăditî."

O legat sumca di avos'ca cu apelsini, făcînd din eli on fel di desaj'. Șî i-o azvîrlit pi umer', pornindu-sî înșet de-a lungu șuşălii."

8.2. Or, I. Druță, ca și oricare alt scriitor din Republica Moldova, n-a scris niciodată în această formă, care este într-adevăr moldovenească (dar dialectală!). Toți au scris și scriu și în prezent, respectînd normele limbii literare române (alte norme literare pur și simplu nu există).

9. Prin urmare, nimeni nu are dreptul (nici științific, nici juridic) să atribuie limbii oficiale de cultură, folosite obiectiv în republică, o denumire neadecvată conținutului său, improprie prin însăși definiția sa.

10. Anume în virtutea acestui fapt articolul 13 din noua Constituție a Republicii Moldova nu are nici o justificare sub aspect științific: în el se spune, pe de o parte, că limba oficială de stat este "moldovenească" (ceea ce implică în mod obligatoriu, după cum am văzut mai sus, trăsături specifice inerente!), pe de altă parte, însă, se presupune că ea este limbă literară, exemplară, din moment ce pretinde a fi limba de cultură a unei țări care

se vrea respectată în lume (dar limbii literare existente nu-i sînt proprii trăsăturile specific moldovenești amintite!).

Este deci un caz tipic de alogism elementar, de *contradictio in adjecto*.

11. De aici decurge în mod absolut firesc că a numi limba de stat "moldovenească" este sau o perseverare (diabolică!) în eroare, sau o utopie, sau o fraudă ordinară, cum subliniază de acum cu mai multe ocazii Eugen Coșeriu.

12. Se impune deci concluzia că vorbirea din Republica Moldova, neîncetînd de a fi istoricește vorbire moldovenească, deoarece ține de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân (moldovenească și muntenească) și este parte integrantă a vorbirii din Moldova istorică, constituie o varietate teritorială a limbii române comune. Această varietate își păstrează și în prezent specificul său dialectal tradițional și are, chiar atunci cînd nu e alterată de influențe străine, o savoare deosebită.

Fiind însă locuitor al Moldovei (de pe oricare din malurile Prutului), considerîndu-te moldovean și vorbind moldovenește, trebuie să înțelegi că graiul local nu există separat, ci se include într-o unitate glotică de rang superior, și nu poate substitui limba de cultură, unică pentru toți cei ce vorbesc românește, indiferent în ce regiune locuiesc.

Cele expuse mai sus dau posibilitatea să se dea un răspuns cît se poate de clar la întrebarea scoasă în titlul comunicării noastre. El poate fi formulat scurt astfel:

Limba exemplară nu poate fi numită *moldovenească*, pentru că *limbă literară "moldovenească"* nu există. Există numai *vorbire dialectală moldovenească*. Ceea ce ani în șir am numit noi în R.S.S.M. impropriu "limbă literară moldo-

venească" nu era altceva decît limbă română exemplară, doar că era scrisă cu alfabet rusesc. E de ajuns însă să se transpună orice text publicat atunci în alfabetul latin ca oricine să se convingă că el nu are nici o particularitate specifică pentru vorbirea actuală moldovenească.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Бережан С.Г., Семантическая эквивалентность лексических единиц. Chișinău, 1973.

2. Pușcariu S., *La dialectologie*. I — Louvain, 1950 p. 667—668.

3. Coșeriu E., *Unitatea limbii române — planuri și criterii*. Rev. "Limba română", nr. 5—6/1994, Chișinău, p. 10.

4. Beltechi E., *Limba literară și literatura dialectală*. — "Limba română și varietățile ei locale", București, 1995.

Rajmund PIOTROWSKI,
academician al A.Ș.
din Rusia, doctor habilitat
în filologie, profesor,
șeful Sectorului
de Lingvistică Aplicată
de la Universitatea
Pedagogică "A.I. Herțen",
conducătorul Grupului
Internațional
"Statistica vorbirii",
Sankt-Peterburg

O LIMBĂ CU DOUĂ DENUMIRI?

După părerea mea, discuția legată de formularea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova cu privire la denumirea corectă a limbii folosite în Moldova are trei aspecte:

- 1) aspectul științific, mai exact, istorico-lingvistic;
- 2) aspectul politico-cultural;
- 3) aspectul economico-pragmatic.

În ceea ce privește primul aspect, noi, lingviștii, sîntem cu toții de acord că limbajul, vorbirea fiecărui popor se prezintă minimum sub două forme: primo, cea a limbii vorbite,

neregulate, dialectale, și secundo, sub forma unei norme superioare a acestei limbi comune.

Norma aceasta se numește limbă standard — o limbă de stat și de cultură, propagată prin intermediul școlilor, prin manuale, publicații, presă etc.

Domnii academicieni Nicolae Corlăteanu și Silviu Berejan au demonstrat în mod convingător că fenomenul lingvistic pe care îl marcăm cu glotonimul (expresia) "limba moldovenească" sau, mai exact, "graiul moldovenesc" este prima formă vorbită a limbajului romanic de pe teritoriul Republicii Moldova.

A doua formă a acestui limbaj este limba standard, o limbă de stat și de cultură, propagată prin intermediul școlilor și al mass-media, identică — în ceea ce privește gramatica, vocabularul, alfabetul și ortografia — cu limba standard de la vest de Prut, anume limba română.

Din aceste motive nu putem confunda tipul de vorbire ierarhic subordonat — graiul moldovenesc — cu limba română literară ca termen supraordonat, nu putem utiliza două expresii, *limba moldovenească* și *limba română* marcînd o singură noțiune — limba noastră standard, una *limba română*, pentru România și alta, *limba moldovenească*, pentru Republica Moldova.

Abordînd termenul *limba moldovenească*, ne-am îngăduit să facem o paranteză, care nu se leagă propriu-zis de tema ședinței noastre. După cum știți, în Transnistria și în Ucraina învecinată limbajul moldovenesc se transformă, pas cu pas, într-un jargon mixt slavo-romanice cu utilizarea frazelor de tipul: "M-am prostudit și cășleiesc, c-o fost morozu mari". Poate cîndva, în viitor, în cazul în care va apare un scriitor de talia lui A. Pușkin sau W. Shakespeare ce va putea ridica acest grai mixt la nivelul

Dorința mea este concretă:
Îmi pare că trebuie să terminăm
în modul cel mai urgent
cu discuția inutilă, dacă
există sau nu limba moldove-
nească literară. Este clar
că limba de stat literară
în Republica Moldova este

limba română. Aceasta este
prima dorință a mea, și a
doua: trebuie să începem
lucrul concret:

- 1) dezvoltarea terminologiei
tehnice, științifice și juridi-
ce,
- 2) unificarea și dezvoltarea
predării limbii literare (ro-
mâne) în școala medie și
cea superioară.

20.07.95. R. Potrowsky

limbii literare standard, atunci vom putea introduce glotonimul "limba moldovenească" pentru noua limbă literară standard slavo-romanică. Bineînțeles că astăzi aceasta este o ipoteză fantastică.

Așa se prezintă pe scurt esența aspectului istorico-lingvistic al discuției noastre.

Să trecem acum la aspectul politico-cultural al problemei. Situația cu două denumiri pentru ambele forme ale limbii naționale — cea vorbită și cea de stat — este tipică pentru întreaga lume romanică. De exemplu, cetățeanul italian din Roma la întrebarea ce limbă vorbește va răspunde că el "parla romano, no italiano", cel din Napoli va răspunde "io parlo napolitano, no italiano". Dar dacă îl întrebați ce limbă învață feciorul său la școală sau care este limba oficială a statului, italianul va răspunde că, desigur, nu este nici romana, nici napolitana, ci este limba italiană.

Aceeași situație o vom avea în Spania și în America Latină. Cetățeanul spaniol din Castilla (centrul Spaniei) va spune că el "habla castellano, no espanol", cel din provincia Aragona — că vorbește aragóneza, cel din Bolivia "habla boliviano". Totodată, fiecare cetățean latino-american, ca și cel din Spania, știe că limba standard de stat și de școală rămîne pentru el limba spaniolă. Acest fapt nu afectează suveranitatea Boliviei, Argentinei sau a Mexicului și în nici un caz nu jignește mîndria națională a bolivianului sau a mexicanului.

Mai mult decît atît, unitatea limbii standard cimentează unitatea culturii și a literaturii iberoromane, tot așa cum limba română standard cimentează literatura dacoromână, începînd cu Coresi sau Miron Costin și pînă la Sadoveanu sau Panait

Istrati.

Trecînd la cel de-al treilea aspect al problemei noastre, am vrea să subliniem că utilizarea glotonimului *limba moldovenească* creează o confuzie periculoasă în fața statelor de la Apus, ba chiar creează niște bariere economice. Iată o pildă: în luna mai a.c. am efectuat o vizită în Statele Unite, unde am dus cu reprezentanții firmei IBM — cea mai mare companie producătoare de computere — tratative financiare cu privire la alcătuirea programelor pentru traducerea computerizată din limbile europene.

Printre altele, a venit vorba despre programele pentru limba română. Am spus că în România nu există nici un colectiv care ar fi capabil de a compune programe corespunzătoare. Unicul colectiv care e competent în problemele traducerii mecanice din română în limba engleză și invers este grupul de cibernetică de la Universitatea Tehnică din Chișinău sub conducerea dlui profesor Anatol Popescu și a dnei conferențiere Vera Goncareenco. Și atunci, pe neașteptate, interveni unul dintre interlocutori: "Dar eu am auzit că la Chișinău, în Republica Moldova, se utilizează nu limba română, ci limba moldovenească".

Nu știu dacă am reușit să-i conving pe interlocutorii mei. Le-am explicat celor de față că *limba română* și *limba moldovenească* literară sînt expresii cu același sens. Americanul repeta perseverent că, în conformitate cu Constituția statului, limba oficială în Moldova este cea moldovenească și ei nu sînt siguri că algoritmul pentru traducerea computerizată a textelor moldovenești va prezenta interes pentru firma IBM. Vedeți ce consecințe neașteptate provoacă un termen neadecvat?

Aș mai adăuga la cele spuse că termenul de "limba moldovenească"

are o istorie mai veche pe teritoriul Basarabiei. Acest termen a fost un instrument al politicii imperiale țariste, iar apoi al politicii imperiale staliniste-bolșevice. Menirea acestui instrument era de a izola Basarabia, iar mai târziu — Republica Moldova de la arealul românesc. Indiferent de caracterul "argumentelor" lingvistice invocate, false sau neîntemeiate, scopul era limpede. Oamenii de știință au conștientizat întotdeauna acest adevăr, reliefat cu pregnanță în special după evenimentele din '89—'90. Personal, nu pot nicidecum înțelege atitudinea acelor locuitori și purtători ai limbii, care insistă cu îndărătnicie asupra folosirii glotonimului "limba moldovenească".

E important să avem în vedere, așa cum am menționat mai sus, că unitatea limbii literare standard implică și unitatea procesului cultural și literar al statelor care au aceeași cultură.

În cazul nostru, limba română are rolul de integrare și cimentare a întregii culturi românești ori, dacă vreți, daco-române, începînd de la Coresi sau de la Miron Costin și continuînd cu scriitorii clasici din cele trei Principate, apoi cu scriitorii contemporani din România și Republica Moldova.

Din acest considerent cred că problema denumirii limbii trebuie scoasă de pe ordinea de zi. Există alte probleme mult mai complicate, de ordin social și economic, a căror soluționare va solicita eforturi mult mai mari. În cazul problemei limbii lucrurile sînt limpezi: limba literară, scrisă, oficială este una — limba română.

Unii întreabă de ce continuă aceste discuții interminabile despre denumirea limbii. Răspund: mulți dintre cetățenii Moldovei — eu am lucrat aici și cunosc situația — mai judecă după calapoadele propagandei

staliniste, cînd se făcea tot posibilul pentru a-i contrapune pe moldoveni și români. Îmi amintesc de anii 50, după moartea lui Stalin, cînd se vehicula ideea că cel mai temut dușman al poporului moldovenesc și al R.S.S.M. este România, deși această țară atunci făcea deja parte din blocul comunist. Din păcate, această mentalitate cultivată premeditat decenii în șir este încă vie și continuă să influențeze negativ societatea.

Consider că această conferință va ajuta multora să înțeleagă adevărul despre limba și istoria locuitorilor republicii, va determina deplasarea accentului de la denumire la cultivarea limbii române. Or, realitatea cea mai tristă e că foarte multă lume, chiar și din rîndul intelectualilor, nu poate întocmi corect un document. Într-o stare catastrofală se află terminologia națională. În această direcție e nevoie de eforturi imense.

Din cele spuse mai sus rezultă că are dreptate Președintele Snegur că limba română este numele corect al limbii noastre.

Soluția este una singură: să introducem în Constituție modificările de rigoare privind denumirea corectă a limbii oficiale — limba română.

Stanislav SEMCINSKI,
membru de onoare al A.Ş.
din Republica Moldova,
doctor habilitat în filologie,
profesor, Universitatea
Naţională "Taras
Şevcenko",
Kiev

CU PRIVIRE
LA NECESITATEA
DE A REVENI
LA DENUMIRĂ
TRADIȚIONALĂ
A LIMBII
MOLDOVENILOR

Remarcabilul lingvist contemporan, originar din Moldova, Eugen Coşeriu menţiona într-o lucrare publicată în 1958: "Orice obiect (cîine, cal, sabie) poate fi conceput uneori drept "obiect istoric", manifestîndu-se ca nume propriu. În ceea ce priveşte limbile, aceasta are loc întotdeauna şi neapărat; nu există limbă care nu şi-ar avea propria sa denumire. S-ar putea obiecta că limbile sînt numite cu numele popoarelor; dar acest fapt nu are loc întotdeauna, istoriceşte nu popoarele sînt cele care determină denumirea limbilor, ci dimpotrivă"¹.

Acest gînd a fost expus cu altă ocazie, dar este în raport direct cu problema pusă în discuţie aici, pentru că denumirea limbii nu întotdeauna provine de la numele poporului care utilizează această limbă. Pot fi aduse numeroase exemple de acest fel. Cei interesaţi pot consulta ediţia enciclopedică **Popoarele lumii. Îndreptar istorico-etnografic**, publicat în anul 1988 la Moscova de

către regretatul I.V. Bromlei, cunoscut etnograf, în care se spune că "se întîlnesc foarte multe cazuri, cînd mai multe popoare vorbesc una şi aceeaşi limbă" (p. 25).

Pentru toţi este cunoscut faptul că în limba engleză, sau în variantele ei locale vorbesc englezii, americanii din S.U.A., anglo-canadienii, anglo-australienii, anglo-neozeelandezii, anglo-africanii, mai multe popoare ale ţărilor din bazinul Caraibelor şi alte cîteva etnii. Limba spaniolă se vorbeşte nu numai în Spania, ci şi într-o bună parte a ţărilor din America Latină, limba portugheză este vorbită nu numai de către portughezi, ci şi de către poporul brazilian, precum şi de un şir de popoare africane, tot aşa cum limba germană este limbă oficială în Germania, Republica Austria, Confederaţia Elveţiană, Marele Ducat de Luxemburg, chiar şi în Regatul Belgiei. Pot fi aduse aici şi alte exemple mai puţin cunoscute, cum ar fi poporul mordvin din Federaţia Rusă care vorbeşte limbile erza şi mokşa, poporul abung din Indonezia care vorbeşte limba lampung, poporul baghimi din Ciad care vorbeşte limba tar-barma, poporul ovambo din Namibia şi Angola care vorbeşte limba donga, poporul moshi care locuieşte în trei ţări ale Africii şi vorbeşte limba more (moore), tamangii din Nepal care vorbesc limba mumi etc. Deci nu sînt rare cazurile cînd denumirea ţării sau a poporului nu coincide cu denumirea limbii.

Rămîne, totuşi, întrebarea: cum trebuie să fie denumită limba de stat (oficială) a Republicii Moldova? Nu este o taină pentru nimeni faptul că, din punct de vedere structural, limba literară a populaţiei majoritare din Moldova nu se deosebeşte prin nimic de limba română. Pînă nu demult deosebirea consta în utilizarea unor grafii diferite — latină în România şi rusească în Moldova. Această deosebire actualmente nu mai există. Cu toate acestea, din inerţie, se menţine denumirea "limba moldovenească", care este consfinţită prin art. 13 din Constituţia Republicii Moldova.

Există oare argumente științifice pentru o astfel de denumire a limbii de stat din Moldova? După părerea noastră, asemenea temeuri științifice nu sînt mai multe decît pentru a denumi "austriacă" limba germană din Austria, "argentiniană" — limba spaniolă din Argentina, "australiană" — limba engleză din Australia. Dimpotrivă, există argumente științifice pentru a denumi această limbă *limba română*, deoarece limba întrebuintată în calitate de limbă de stat în Moldova reprezintă de facto una din formele de existență ale limbii române contemporane.

Din cele mai vechi timpuri identitatea limbii pe teritoriile est-romane dunărene era limpede nu numai pentru purtătorii limbii, ci și pentru vecinii acestora. Slavii de răsărit, în particular ucrainenii, îi numeau pe timpuri cu un singur nume atît pe locuitorii Moldovei, cît și pe cei din Valahia, chiar și pe o bună parte din locuitorii Transilvaniei, toți erau pentru ei volohi (valahi). Domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare era pentru ucraineni "Стефан воевод волохъ" (Ștefan voievod al Valahiei), iar Moldova era numită Valahia, locuitorii ei — volohoveni, adjectivul *voloskî*, *valaskî* avea semnificația "ceea ce ține de principatul Moldovei". O asemenea întrebuintare a cuvintelor este atestată de nenumărate ori în documentele istorice².

Despre ce ne vorbește acest fapt? El demonstrează că ucrainenii îi identificau pe moldoveni, transilvăneni și valahi după limbă. În sprijinul acestui argument pot fi aduse cuvintele cunoscutului lingvist ucrainean O. Strijak din cartea apărută recent la Kiev *Вопросы исторической ономастики Украины* (**Probleme de onomastică istorică din Ucraina**): "În Ucraina de răsărit erau numiți volohi moldovenii și românii"³. Îmi permit să precizez că o asemenea situație exista nu numai în Ucraina de răsărit, ci și în cea de Apus, unde, conform așa-zisului "drept voloh", erau numeroase așezări ale originarilor din Moldova, Bucovina, Maramureș și Transilvania, așezări situate în regiunea huțurilor și în regiunea subcarpatică pe pămînturile ucrainene și

mai departe spre vest pe pămînturile poloneze, slovace și morave.

O asemenea identificare a fost moștenită din timpul limbii protoslave (slave comune), în care *voloh (ВОЛХЪ) însemna "om care vorbește o limbă latină (romanică)". Slavii au împrumutat această denumire de la germani, care, după cum se vede, printre primii i-au numit pe latinofonii din fostul Imperiu Roman cu numele de *volk* pe care îl purtau niște triburi de origine celtică. Însă această denumire exista și în limba greacă, în care βλάχας ca denumire a populației est-romane exista încă în sec. al XI-lea și chiar mai înainte.

A propoz, ceea ce și-a găsit reflectare în limba ucrainenilor și în cea a grecilor era cunoscut și în Europa de Apus. Aici învățații din Evul Mediu vorbeau despre identitatea limbii moldovenilor și a locuitorilor Valahiei. A se vedea, de exemplu, mențiunea lui Nicolaus Olahus formulată în limba latină încă în 1536: "Lingua, ritu, religione eadem Moldavi utuntur, qua Transalpini; vestitu aliqua ex parte differunt" ("moldovenii utilizează aceeași limbă, aceleași obiceiuri și religie ca și valahii; se deosebesc puțin între ei numai prin veșmintele pe care le poartă")⁴.

Populația Europei de Sud-Est, care o constituie descendenții purtătorilor de limbă latină, ce s-a transformat treptat în una din limbile romanice — româna, folosea adjectivul *romanus* pentru a se autoidentifica, acest cuvînt intrînd în diverse opoziții semantice. Mai întîi a existat opoziția *romanus* — *barbarus* (conform apartenenței de stat): *romanus* era din Imperiul Roman, ulterior din Imperiul Roman de Răsărit, în timp ce *barbarus* nu aparținea acestui Imperiu.

Apoi s-a dezvoltat opoziția conform apartenenței la religia creștină: *romanus* era creștin (comp. român "creștin"), în timp ce *barbarus* sau *paganus* era păgîn. (Printre altele, chiar grecii au renunțat la numele lor străvechi de *elini* în folosul cuvîntului *romei*. *Romei* însemna locuitor al Imperiului Roman de Răsărit și

totodată creștin, iar elinii erau păgîni).

Concomitent la est-romanici a apărut și opoziția semantică conform limbii de comunicare: *romanus* era purtătorul limbii latine, în timp ce *barbarus* vorbea în limba "barbară" (βαρβαρος), în grecește însemna "bîlbîit", "gîngav"; o asemenea atitudine față de purtătorii altor limbi era caracteristică și strămoșilor slavi, căci ei se considerau stăpîinii cuvîntului — словене, în timp ce ceilalți erau немцы ("немые", adică "muți"), ei nu cunoșteau limba slavă).

La toate acestea ar mai fi de adăugat că semnificația adjectivului *romanus* s-a complicat din cauză că limba est-romanicilor nu era limba serviciului divin în biserică. Avea dreptate A. Mateevici cînd spunea: "Limbile slavă și greacă erau numite limbi sfinte (sacre), în timp ce limba populară era considerată o limbă simplă, românească".

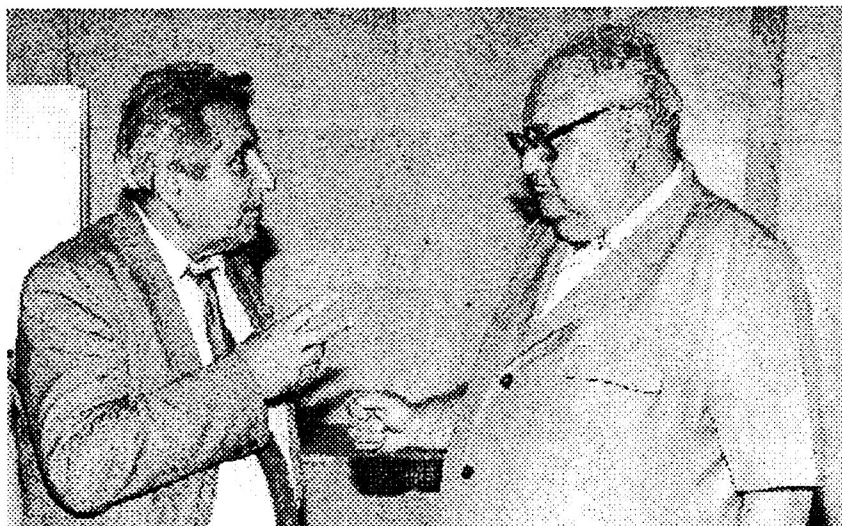
Anume în această perioadă în limba est-romanicilor au apărut noile cuvinte: adjectivul *romanicus* (românesc, de aici limba românească) și adverbul *romanisce* (românește). Sufixele *-esc*, *-ește* au fost și rămîn a fi foarte productive pe teritoriul Romaniei Orientale, cf. adjectivele latinești *daciscus*, *thraciscus*, *frigiscus*, *huniscus*, în a căror derivare un rol definitoriu l-a jucat

sufixul tracic care avea echivalente analoage în limbile germanice, baltice, slave, celtice, italice, grecești.

În afară de aceasta, est-romanicii creează încă un cuvînt pentru denumirea limbii lor — *românie* — similar cu altele de felul: *greceie*, *egiptenie*, *elinie*, *jidovie*, *lătinie*, *nemție*, *sîrbie*, *slovenie*, *ungurie*, *frîncie*. Acest cuvînt este atestat la Miron Costin: "se află scris lătinește Traiani aeterna columna pe româniia a lui Traian, vecinicul stîlpul". Îl atestăm de asemenea la Dosoftei: "*românia* nu se potrivește cu sîrbia". Îl aflăm și la G. Asachi: "fabule alese pe românie aduse" (1836); la A. Russo cu sensul de "limba română", "românofonie" (*românie*).

Cuvîntul *românie* s-a păstrat pînă în a doua jumătate a secolului trecut, cînd a ieșit din uz, deoarece a coincis cu denumirea statului românesc.

Pe lîngă aceasta, est-romanicii aveau și verbul a *români* "a schimba (a transforma) în conformitate cu legile limbii române", care, la D. Cantemir, de exemplu, apare ca sinonim absolut cu verbul a *moldoveni*, cf. cuvinte... a le *moldoveni* sau a le *români* silește (din prefața a doua la *Istoria leroglifică*).

Dl prof. S. Semcinski (dreapta) în dialog cu dl acad. S. Berejan.

Astfel, est-romanicii (volohii) întrebuințau cuvintele *românesc*, românește pentru a-și denumi propria limbă și propria vorbire. Iată de ce publicația lui G. Asachi apărută la 1 iunie 1829 se numea "Albina românească", iar suplimentul apărut la 1 iulie 1838 — "Alăuta românească".

În același timp, pentru a se crea o concurență reușită între teatrul românesc și cel francez, teatrul național din Iași era obligat ca în fiecare săptămână, paralel cu 3 spectacole în limba franceză, să pună în scenă unul în limba română. Cărțile în Moldova erau traduse "în limba românească", face în cazul acesta să ne mirăm că prima carte moldovenească tipărită se numea **Carte românească de învățătură** (Iași, 1643)?

Ce-i drept, există mărturii că la începutul sec. al XIX-lea unii boieri moldoveni și oameni aparținând păturii de mijloc au început să-și numească limba "limba moldovenească", deși țărani simpli continuau s-o numească "limba românească". O atare întrebuințare a cuvintelor este rezultatul modificării semantice, care s-a produs în structura semantică a cuvântului *român* > *rumân*, conceput de la o vreme, mai întâi în Valahia, ca "iobag", "serv". Expresia "limba moldovenească" a apărut ca urmare a tendinței ce se manifesta sporadic de a denumi limba cu numele țării sau al poporului care o vorbește.

Astfel, moldovenii numesc limba oficială a Finlandei *limba finlandeză* după denumirea țării (și nu limba fină), denumirea rusească *limba irlandeză* (iră) este formată tot de la denumirea țării; de la denumirea insulelor Aleute a provenit și denumirea *limba aleută* (unangană). Pe timpuri în Rusia, care nu recunoștea limba ucraineană, se vorbea despre un *grai malorus* (de la denumirea *Malaia Rossia*). Anume așa, după cum se vede, a luat naștere și expresia "limba moldovenească", dar ea nu poate desemna limba literară.

În primii ani după ocuparea Basarabiei în Rusia era recunoscută

denumirea tradițională a limbii literare de "limbă românească". În 1816, la Chișinău, a văzut lumina tiparului o **Carte de rugăciuni**, tipărită în "românește în exarhiceasca tipografie a Basarabiei pentru bisericele și preoții moldoveni". În 1817 a fost editat în "rumânește" și **Ceaslovul. Pe Noul și Vechiul Testament**, editat în 1819 la Sankt-Peterburg, era indicat "tălmăcire românească". În 1823 la Chișinău vede lumina tiparului cartea *О долге пресвитеров перед народам*, care "s-au tălmăcit pi limba românească de pre cea славеняскэ". În sfârșit, în 1827 la Sankt-Peterburg iese de sub tipar **Gramatica rusască și românească** a lui Ștefan Margela.

Mai apoi adjectivul "românească" iese din uz, fiind înlocuit prin adjectivul "moldovenească". În cele din urmă s-a ajuns la aceea că persoanele ce erau la curent cu situația reală au început să creadă că limbile română și moldovenească sînt limbi absolut diferite. Dar, din punct de vedere lingvistic, expresia "limbă moldovenească" estompează identitatea limbii române literare, ce funcționează în Moldova, cu cea din România. Această îmbinare de cuvinte creează impresia greșită că am avea de a face cu două obiecte diferite de cercetare lingvistică cînd e vorba de limba literară din România și din Moldova, pe cînd se știe că e vorba de unul și același obiect. Nu putem fi de acord nici cu accepția extrem de largă pe care i-o atribuie adjectivului "moldovenesc" A. Mateevici, care îi numea pe țărani din Transilvania și Banat moldoveni (sic!), care consideră că **Întrebare creștinească** apărută la Sibiu în 1544 ar fi fost prima carte moldovenească și care îl considera pe diaconul Coresi drept prim editor de cărți în limba moldovenească.

În temeiul celor spuse consider extrem de oportună propunerea dlui Președinte Mircea Snegur privind revizuirea art. 13 al Constituției Republicii Moldova și restabilirea denumirii tradiționale a limbii moldovenilor — limba română.

Alexandru DÎRUL,
cercetător științific
principal, doctor
habilitat în filologie.

Ion EȚCU,
cercetător științific
principal, doctor în
filologie, Institutul de
Lingvistică, Chișinău

CUM A FOST IMPUSĂ DENUMIREA "LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ" LA EST DE PRUT

Astăzi, când cu chiuu cu vai s-a ajuns la înțelegerea faptului că limba vorbită de băștinași la est de Prut, ca substanță, ca esență, este identică cu limba vorbită de băștinașii din partea dreaptă a Prutului, când mărlul discordiei îl constituie doar denumirea acestei limbi aici, în Republica Moldova, e mai mult ca firească întrebarea: de ce se insistă cu atîta înverșunare asupra glotonimului "limbă moldovenească" anume aici, la est de Prut, unde băștinașii sînt în număr de circa 2,8 milioane, și nu în Moldova de cealaltă parte a Prutului, cu cele peste 8 milioane de băștinași, care după 1812 s-au aflat în condiții mult mai favorabile păstrării specificului național, a conștiinței de neam, a demnității naționale, într-un cuvînt a moldovenismului tradițional? Răspunsul corect îl vom găsi dacă ne vom aminti (lucru care, de altfel, n-ar trebui să-l uităm niciodată!) de situația social-politică care s-a creat pe teritoriul din stînga Prutului începînd cu anul 1812, când în ținutul acesta transformat într-o obișnuită gubernie rusească drept limbă oficială a devenit limba rusă, aborigenilor

permițîndu-li-se să folosească limba maternă pe la bucătării și în alte locuri mai retrase ca mijloc de comunicare orală. Interesat în înstrăinarea nu numai fizică, ci și spirituală a populației din stînga Prutului de frații lor din dreapta Prutului, imperialismul rusec a căutat prin toate mijloacele să inoculeze băștinașilor din est ură, dispreț și dușmănie față de tot ce e românesc. Vorbirea dialectală moldovenească a fost oficializată ca "limbă moldovenească" în Transnistria sovietică cu scopuri politice necamuflăte. Cităm din raportul tov. Holostenko, secretar al comitetului regional moldovenesc al PC(b) al Ucrainei, la conferința a IV-a regională din 1927: "Ведь занимаясь национальным строительством здесь, на нынешней территории Молдавской Республики, ни в коем случае нельзя забывать о тех перспективах, которые мы имеем в Бессарабии, ибо наша граница — не Днестр, а Прут. Поэтому вся наша работа в этой области должна быть построена таким образом, чтобы не замкнуться в той территории, которую мы сейчас имеем, а всегда помнить, что работа по национальному строительству в будущем будет проходить также и среди молдаван (и др. национальностей), населяющих Бессарабию. Когда мы решаем целый ряд практических вопросов молдаванизации, мы должны об этом помнить" (*Культура Молдавии за годы советской власти*. Том. I, ч. I, Кишинев, 1975, стр. 147).

Procesul acestei "moldavenizări" a căpatat o amploare atît de mare și o semnificație politică atît de categorică, încît doar recunoașterea faptului că știi românește putea avea urmări dintre cele mai grave, atrăgînd după sine acuzația că ești "dușman al norodului".

E semnificativă în sensul acesta confesiunea aceluiași tov. Holostenko: "Молдаване — это особая народность, развивавшаяся столетия в особых условиях и сейчас не имеющая ничего общего с румынской. Я приведу конкретный пример. Возьмите молдавана Киура Бучушкану и других, сидящих на партконференции, и

спросите, понимают ли они румынский язык? Мы с Киором как-то говорили по этому поводу. Я сказал что когда беру румынскую газету, то ее прекрасно понимаю, а Киор не понимает. Так если он румын, как же он не понимает своего родного языка? И возьмите любого сидящего здесь молдаванина, и он вам скажет, что по-румынски не понимает". Firește, Chioru nu-și putea permite ceea ce-și permitea secretarul comitetului regional. După cum se știe, în 1940 și apoi după 1944 compania împotriva acestor "dușmani ai norodului" s-a deplasat în Basarabia. În lipsa unei intelectualități băștinașe care ar fi putut opune o cît de mică rezistență, dar care reuși să se salveze evacuîndu-se peste Prut, regimul sovietic n-a întîmpinat, practic, nici un fel de greutăți în "munca" de moldovenizare a basarabenilor amenințați cu deportări și exterminări nemaipomenite pe aceste meleaguri. Propagarea ostilității se făcea pe cele mai diverse căi. În învățămînt, de exemplu, programele școlare rezervau un loc destul de modest limbii (bineînțeles, moldovenești), literaturii (tot moldovenești) și istoriei ținutului. În special, dacă ne referim la istorie, în școală se studia, în fond, istoria Rusiei (elevul moldovean putea să știe chiar cîți amanți a avut Ecaterina II, dar ținutul unde locuiește el rămînea *terra incognita*, considerat oficial *исконно русская земля*!), fără a i se comunica măcar cea mai elementară informație privind istoria propriului său neam.

Este important de subliniat că în Bucovina, unde moldovenizarea ar fi fost în total dezacord cu interesele Ucrainei Sovietice, moldovenii au rămas la tradiționala convingere că vorbesc românește. Populația romanică din Bucovina și din sudul Basarabiei considerîndu-se români, conducerea Ucrainei Sovietice spera că la o eventuală revendicare teritorială, opunîndu-i pe aceștia moldovenilor, s-ar putea tempera avîntul celor ce ar actualiza problema alipirii la Moldova.

Dezmățul dezlănțuit în anii 30 în

R.A.S.S.M. și represaliile din 1940 și cele de după război — în Basarabia și-au avut efectul scontat, "băgîndu-le mințile în cap" și filologilor, care erau gata să recunoască legitimitatea nu numai a termenului de *limbă moldovenească*, ci chiar și a celui de *limbă tiraspolenească*, dacă lucrul acesta li s-ar fi cerut.

De abia prin anii 60, cînd au început să fie reabilitați cei ce-au contribuit la introducerea în 1932 în R.A.S.S.M. a alfabetului latin și au reușit să publice cîte ceva din literatura clasică, fapt pentru care au și fost declarați "dușmani ai norodului", filologii moldoveni au mai prins la curaj.

Bineînțeles, toată campania de care s-a pomenit mai sus avea un solid suport politic. Tactica folosită de diriguitorii moldovenizatori era următoarea: mai întîi impuneau institutului respectiv o teză care trebuia să fie fondată (în ce mod — nu-i interesa), urmînd ca apoi tot ei să facă trimitere la autoritatea științifică a institutului în cauză.

Chiar și unii dintre lingviștii cunoscuți din România au fost nevoiți să declare, bineînțeles, nu fără ajutorul organelor de conducere, că recunosc existența limbii moldovenești. Pe fundalul recunoașterii idiomurilor sud-dunărene (aromân, macedoromân, istroromân, care într-adevăr au trăsături individualizatoare) drept dialecte ale limbii române afirmațiile acestea păreau cel puțin deșănțate. Lingviștii din partea locului încercau să ridice idiomurile sud-dunărene la rang de limbi, considerînd că în compania acestora independența limbii moldovenești ar arăta mai credibilă. Astfel numărul limbilor romanice urcă la 13, pe cînd lumea recunoaște doar 9.

Se protesta vehement cînd vreo enciclopedie străină sau manual, enumerînd limbile romanice, nu pomenea de limba moldovenească. Și atunci, la o eventuală reeditare, instituțiile respective se vedeau nevoite să menționeze că este numită

moldovenească de localnici limba română vorbită în Basarabia, sau ceva de felul acesta. Urma exaltarea că, uite, despre noi scrie enciclopedia cutare... De altfel, și acum se mai fac trimiteri la enciclopedii de către cei care pledează pentru referendum cu privire la glotonim, persoane care niciodată n-au vorbit această limbă sau care, cunoscând graiul de acasă și dispunând de un bagaj de câteva sute de cuvinte, când își apleacă urechea la limba literară care dispune de 60—70 mii de cuvinte, în afară de termeni, li se pare că au de-a face cu o limbă străină. De altfel, e o poziție foarte comodă, "moldovenească" cu un vocabular redus la minim convenindu-le, scutindu-i de recunoașterea faptului neplăcut, credem, că nu-și cunosc limba maternă. E vorba de persoanele care nu și-au dat osteneala să însușească cît de cît limba literară. E lucru bine cunoscut că bagajul de cuvinte de care dispune vorbitorul este determinat, în mare parte, de numărul cărților citite de acesta în limba respectivă. Și nici nu e de mirare faptul ca omul care a urît tot ce e românesc și n-a dorit să citească nimic din literatura românească să aibă un bagaj atît de redus de cuvinte. Dar, după cum ne-am convins nu o singură dată, aceasta nu-l împiedică să se avînte în discutarea problemelor de limbă, ce-i drept, preferînd și de data aceasta să se folosească de limba fratelui mai mare.

Și de ce n-ar fi așa dacă, după cum mărturisea același tov. Holostenko, "Ставился вопрос и о развитии поэзии, литературы и вообще молдавской культуры. Было бы правильно, если бы мы сказали: "Давайте сделаем так: имеется большая литература в Румынии, возьмем, привьем эту литературу и будем на ней воспитывать наших молдавских поэтов, журналистов и т.д.?" Думаю, что совершенно неправильно. Мы должны воспитывать нашу подрастающую молдавскую интеллигенцию на культуре русской, украинской, которая является культурой победоносного пролетариата и растет и развивается по мере нашего социального строительства. То же и с

шрифтом: латинский шрифт труден для молдаванина, поэтому его применение затормозит работу".

Din păcate, aceștia găsesc susținere din partea unor persoane care, înțelegînd prea bine lucrurile, încearcă de data aceasta să canalizeze discuția în jurul termenilor *limbă română* — *limbă moldovenească*. Dacă e să facem abstracție de anumite interese politice, se pot invoca destule argumente care vorbesc în defavoarea folosirii termenului de *limbă moldovenească* pentru denumirea uneia dintre cele 9 limbi romanice care deservește populația romanică concentrată, în fond, la nord de Dunăre. După cum se știe, limba națională are mai multe forme de existență, printre care principalele sînt: vorbirea literară, vorbirea dialectală, vorbirea argotică și vorbirea orală neîngrijită. Acestea deserveșc diferite sfere de activitate socială. Spre deosebire de forma literară, care are cea mai extinsă sferă de întrebuintare, fiind unică pentru toți vorbitorii, la nivelul vorbirii dialectale deosebim mai multe variații care deserveșc diferite regiuni teritoriale: vorbire muntenească, vorbire moldovenească, vorbire ardelenească etc. Termenul de *limbă română* nu se opune nici vorbirii muntenești, nici celei moldovenești, nici celei bănățene... Limba română corelează cu toate aceste tipuri de vorbire, astfel că limba română e prezentă și în cazul vorbirii muntenești, și a celei bănățene, și a celei moldovenești. Termenul *moldovenesc* fiind ocupat în sistem pentru denumirea unei manifestări teritoriale a limbii naționale, nu poate substitui termenul *limbă română*, care denumește limba națională. Procedul este inadmisibil și din punct de vedere logic, deoarece generalul nu poate fi înlocuit prin particular, genul prin specie, întregul printr-o parte.

Fără îndoială, nu e absolut nimic condamnat în faptul că cineva folosește expresiile *vorbire mol-*

dovenească, a vorbi moldovenește, care corespund unei realități incontestabile. Ba din contra, avem tot temeiul să ne mîndrim că sîntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a vorbi și de a fi. Dar cînd e vorba de denumirea oficială a uneia dintre cele 9 limbi romanice trebuie folosit doar termenul de *limbă română*.

Văzîndu-i pe lingviști solidari în problema unității limbii și denumirii acesteia, unii ar fi tentați să le ceară socoteală pentru faptul că pe timpuri au tăcut acest adevăr și că tocmai ei au fost acei care susțineau sus și tare că în perioada sovietică "limba moldovenească" a cunoscut o dezvoltare și o înflorire fără precedent. Firește, și lingviștii ar putea să-i întrebe, la rîndul lor, pe biologi, de exemplu, unde au fost ei pe timpul dominației faimoasei doctrine a lui Lîsenko, cînd se afirma că biologia sovietică ocupă cele mai avansate poziții în știința mondială. Vorba cronicarului: *După război mulți viteji se arată*.

Nu s-ar putea spune că după război (după cel de al II-lea război mondial) nu s-ar fi întreprins încercări de a revedea lucrurile. După sesiunea comună a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură și a Institutului de Lingvistică de la Moscova din 1951 consacrată lucrărilor lui I. Stalin despre limbă, în urma schimbării conducerii Institutului, s-au produs unele modificări privind orientarea cercetărilor de lingvistică. S-a adoptat o atitudine mai tolerantă față de neologisme. Registrele de cuvinte în dicționare au devenit mai cuprinzătoare. A slăbit întrucîtva "tutela" din partea organelor diriguitoare privind restricțiile de folosire a lexicului. La toate acestea se adaugă și încercarea profesorilor Budagov și Bernștein, care, într-un articol prezentat la revista "Voprosî iazîkoznania", puneau problema existenței unei singure limbi — limba română, articol care n-a văzut atunci

lumina zilei... La Sesiunea științifică de comunicări din 1972, consacrată problemei variantelor limbii, prin prezentarea limbii române și a "limbii moldovenești" drept variante ale aceluiași diasistem se făcea o timidă încercare de a explica faptul că avem aceeași limbă literară. Dar chiar și această nevinovată tentativă a fost calificată ca reprobabilă și culegerea cu materialele conferinței a fost dată la cuțit.

Dat fiind că formarea și perfecționarea unei limbi literare unice este legată de moștenirea literară, în lupta pentru recunoașterea adevăratei stări de lucruri s-au inclus activ și unii scriitori, cărora le-a fost aplicat periculosul calificativ "naționaliști".

Faptul că lingviștii (în situația ce se crease) foloseau termenul *limba moldovenească*, deși gramaticile și dicționarele editate de ei se deosebeau de cele editate în România numai prin grafie, este o dovadă în plus a stării de lucruri de nu demult, cînd mii de cetățeni, fiind constrînși, depuneau mărturii false. Și nu e oare ridicol ca astăzi, cînd lingviștii moldoveni, eliberîndu-se de povara ideologiei comuniste și solidarizîndu-se cu cei mai prestigioși romaniști din lume, au spus lucrurilor pe nume, adevărul științific să umble iarăși cu capul spart? Ar fi mult mai onest, credem, să se spună deschis, că în Republica Moldova nu mai e nevoie de știință sau, cel puțin, nu e nevoie de lingvistică, din moment ce tinde să se oficializeze punctul de vedere conform căruia "academia supremă e însuși poporul" (Anatol Popușoi), și nu savanții; "măria sa poporul-împărat" și-n primul rînd "talpa țării — țărănimea" își va spune "ultimul și decisivul cuvînt" (S.C.M.P. "Pro Moldova"). Denumirea limbii, în viziunea unora, e o problemă nu de lingvistică, ci "de stat, și ea nu poate fi rezolvată de un grupușor de oameni, ci de întregul popor. Acest lucru se practică în multe țări" (D. Moțpan). Multe s-au făcut în numele poporului, pentru popor și cu participarea activă a poporului. De ce nu s-ar mai face una?

Vitalie MARIN,
doctor habilitat
în filologie, profesor.
Universitatea
de Stat din Moldova,
Chișinău

ROMÂNĂ — LIMBA COMUNĂ A DOUĂ STATE INDEPENDENTE

Inițiativa manifestată de conducerea Parlamentului de a convoca conferința științifică de astăzi o consider drept dovadă a responsabilității pentru riscul pe care și l-a asumat înaltul for legislativ prin adoptarea scandalosului articol nr. 13 din Constituția Republicii Moldova.

La început, când am aflat despre această inițiativă, să vă mărturisesc sincer, am rămas cam mirat. La ce bun ar mai trebui această discuție, odată ce s-au pronunțat în unanimitate și fără echivoc întreaga Academie a Republicii Moldova, savanții romaniști cu renume mondial, scriitorii, cadrele didactice, numeroși oameni de cultură, Președintele Republicii? Dar, meditănd mai profund, am ajuns la concluzia că încă o discuție pe marginea acestei probleme nu strică. Nu strică ea cel puțin pentru faptul că articolul nr. 13 a provocat o profundă dezbinare în sînul societății noastre, dezbinare ce se adîncește pe zi ce trece și se poate solda cu urmări indezirabile. Mă tem că greva studenților, a elevilor, a profesorilor preuniversitari și universitari poate fi doar un preludiu la ceea ce s-ar putea întîmpla chiar în această toamnă.

Eu personal am căutat totdeauna

să fiu cît mai departe de politică și să-mi caut de treburile mele. Nu am aderat niciodată la vreun partid. Nu am fost nici comunist, nici frontist, nici socialist, nici agrarian. Dar cînd văd că ceea ce avem noi mai scump — sfînta noastră limbă — devine obiectul unor speculații politice, nu pot să nu iau atitudine.

Stimați doamne și domni! Spuneți, vă rog, în ce limbă literară comunică poporul din Republica Moldova? Cum se numește limba în care au scris marii clasici ai literaturii noastre M. Eminescu, V. Alecsandri, B.-P. Hasdeu, M. Sadoveanu? Oare ea se deosebește de limba lui G. Coșbuc, a lui Caragiale, Slavici sau Rebreanu? Dar să-i lăsăm pe scriitori în pace, căci ei, după părerea unora, nu fac altceva decît să "tulbure mințile oamenilor". Spuneți, vă rog, în ce limbă sînt publicate în "Monitorul oficial" decretele prezidențiale, deciziile guvernamentale? Spuneți, vă rog, în ultimă instanță, în ce limbă este scrisă Constituția Republicii Moldova? Deschidem prima pagină a Legii Supreme și citim în Preambul:

"Noi, reprezentanții plenipotențieri ai poporului Republicii Moldova, deputați în Parlament,

Pomînd de la aspirațiile seculare ale poporului de a trăi într-o țară suverană, exprimate prin proclamarea independenței Republicii Moldova, <...>

Fiind conștienți de responsabilitatea și obligațiile noastre față de generațiile precedente, actuale și viitoare," <...> ș.a.m.d.

În acest stil este scris întregul text al Constituției noastre. Puneți, domnilor, mîna pe inimă și recunoașteți în ce limbă este scrisă "Legea legilor", pe care "reprezentanții plenipotențieri ai poporului" au adoptat-o acum un an. Eu cred că într-o română literară mai perfectă nici că se putea. Încercați să redactați acest text. L-am putea redacta, dar numai din dorința de a-i da o "culoare" de grai moldovenesc și atunci vom folosi în loc de *plenipotențiar* îmbinarea cu *puteri*

depline, în loc de *popor* — *norod*, în loc de *aspirații seculare* — *visuri de vacuri*, în loc de *independență* — *neafîmare*, în loc de *responsabilitate* — *răspundere*, în loc de *obligații* — *îndatorii*, în loc de *precedente* — *premergătoare*.

Dar în ce limbă sînt scrise sau ar trebui scrise lucrările științifice, articolele publicistice? În ce limbă se predă sau ar trebui să se predea la noi în școala de toate gradele? În ce limbă vorbim noi astăzi de la această tribună, domnilor? În ce limbă trebuie să predau eu studenților de la litere cursul de stilistică sau de gramatică istorică? Veți spune că în limba de stat. Dacă ar fi să fie așa, atunci nu îmi rămîne altceva de făcut decît să-l rog pe domnul decan ca de la 1 septembrie să-mi introducă aceste obiecte în orar sub denumirea: *Stilistica limbii de stat* și *Gramatica istorică a limbii de stat*.

Este departe de mine gîndul de a desconsidera, de a persifla moldovenismele, care îmi sînt atît de dragi, pe care le-am însușit odată cu laptele mamei și pe care caut să le folosesc ori de cîte ori este momentul. În funcție de mediul sociocultural și de cadrul situațional în care se desfășoară comunicarea, în stilul vorbirii orale-familiale vom recurge la bogăția lexicală inepuizabilă, la pitorescul graiului moldovenesc. Să ne amintim în acest sens de stilul crengian sau de limbajul poetic eminescian, nuanțat cu numeroase particularități moldovenești în scopul de a plasticiza armonia expresivă a versului: "Acolo lîngă izvoară iarba pare de omăt", "și țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează", "și era una la părinți și mîndră-n toate cele", "și grai cu grai de jele". Ba chiar și fonetica limbajului eminescian este organizată pe temelia graiului moldovenesc.

Prin glotonimul *moldovenesc* poate fi denumită numai acea varietate a dialectului dacoromân care este vorbită în Moldova dintre Prut și Carpați, precum și în Republica Moldova pînă dincolo de Nistru și numai în cazul în care sînt luate în considerație particularitățile specifice suplimentare (*șărpî* : *șarpe*; *jăli* : *jale*; *sară* :

seară; *sămn* : *semn*; *țăs* : *țes*; *dzîc* : *zic*; *dzîli* : *zile*; *șeapî* : *ceapă*; *șearî* : *ceară* etc.). Nu există nici un element structural definitoriu prin care s-ar distinge graiul moldovenilor de cel al muntenilor sau al bănățenilor. Pentru ca un moldovean (*basarabean*) să comunice cu un ardelean sau bănățean nu e nevoie să se recurgă la româna standard, așa cum procedează, spre exemplu, sicilianul, care, vrînd să comunice cu piemontezul, recurge la italiana literară.

Prin urmare, denumirea de *vorbire*, *limbă*, mai precis, de *grai moldovenesc* o poartă graiul vorbit în Moldova de pe ambele părți ale Prutului (*vorbirea populară*, *orală*, nu cea literară, scrisă). Din acest punct de vedere în vorbirea obișnuită, în viața de toate zilele majoritatea populației vorbește într-adevăr moldovenește, urmărindu-se în primul rînd scopul de a reda ideile într-o formă convenabilă, deseori neîncorsetată de conservatismul și rigiditatea normelor literare. Acest aspect al vorbirii românești este deschis elementelor lexico-gramaticale populare, diverselor pronunțări regionale, aflîndu-se într-o flagrantă discordanță cu normele standard, adică ale românei literare.

Sînt pe deplin de acord cu acei care consideră că vorbirii moldovenești ar trebui să i se acorde semnificația regională pe care o redă, și nu una "națională". Denumirea de *vorbire moldovenească* este cunoscută încă de pe vremea cronicarilor. Deja Miron Costin, neimplicat în discuții lingvistice de felul celor de azi, vorbește de "limba moldovenească sau românească" (*Opere*, Ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 212), înțelegînd că "moldovenesc" se identifică cu "românesc". Sau să luăm un alt exemplu din romanul **Nicoară Potcoavă** de M. Sadoveanu. Vă amintiți, acțiunea se desfășoară în secolul al XVI-lea. La întrebarea lui Nicoară Potcoavă dacă interlocutorii săi, ucrainenii de origine, mai țin minte limba neamului de la care s-au desprins, unul dintre ei a răspuns:

— Cum nu, preacînstite, grăim și

acum limba de la baștina noastră ș-am învățat și moldovenește, și ne-am încuscrit cu pămînteni de la apa Siretului, trăind cu ei în pobratanie <...>.

Spunînd "am învățat și moldovenește", personajul respectiv nu avea în vedere altceva decît graiul din regiunea Siretului, adică graiul moldovenesc. Cine, cine, dar marele Sadoveanu își dădea seama despre acest lucru.

Și acum aș vrea să mă adresez domnilor amatori de referendumuri. În cadrul unui eventual referendum privind glotonimul "limba moldovenească", referendum pe care eu nu-l exclud, căci în ziua de azi te poți aștepta la orice, grupul celor 65 (dar poate că din mila lui Dumnezeu au rămas mai puțini) ar trebui să formuleze întrebarea nu "În ce limbă grăiești, moș loane?", dar "În ce limbă a scris Eminescu, Creangă, Mateevici, Coșbuc, Caragiale, Sadoveanu?", cu condiția ca respondenții să fi citit măcar cîte ceva din opera marilor clasici. Dar așa, întrebă-l pe moș Gheorghe "Soarele se învîrte în jurul pămîntului sau pămîntul se învîrte în jurul soarelui?" și el îți va răspunde că soarele se învîrte în jurul pămîntului, deoarece el vede că soarele răsare, se ridică, apune. Cunoștințele din domeniul astronomiei elementare sunt cam aceleași ca și cele din domeniul lingvisticii elementare. De unde să știe sârmanul cetățean al Republicii Moldova că termenul "limbă moldovenească" este vehiculat începînd cu anul 1812, cînd s-au întreprins primele încercări de argumentare politico-lingvistică a anexării Basarabiei la imperiul țarist, cum că moldovenii din dreapta și din stînga Prutului ar fi două popoare diferite ce vorbesc limbi diferite. "Argumentul" acesta a fost reactualizat de tătucu Stalin în perioada sovietică, fiind impus oficial denumirea "limbă moldovenească" populației din aceste teritorii. Inoculat pe diferite căi (școală, presă etc.), termenul acesta a prins rădăcini adînci și în jurul lui se pot face lesne

speculații de ordin politic.

"A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română, — scrie unul dintre cei mai iluștri savanți lingviști contemporani de pe glob E. Coșeriu, — este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică..." Bine ar fi să fie "o greșeală naivă", căci ea lesne ar putea fi corectată. Însă, din păcate, pe cei alde Toma Necredinciosul nici bunul Dumnezeu nu-i poate convinge.

A proclama ca entitate aparte o limbă moldovenească este cel puțin anacronic pentru ziua de azi. În împrejurările internaționale actuale, cînd Republica Moldova se afirmă tot mai activ pe arena europeană și mondială, fapt ce se datorește și activității prodigioase a domnilor parlamentari, este de datoria fiecăruia dintre noi, fie deputat, savant sau om de litere, să acționeze politicește cu mai multă prudență și înțelepciune și să nu mistifice adevărul științific, căci el este unul: *limbă a culturii și limbă de stat este limba română pentru întregul spațiu carpato-danubiano-nistrean*. Adevărul acesta nu poate submina independența Republicii Moldova ca stat, tot așa cum nu subminează independența Australiei, a Canadei sau a Statelor Unite ale Americii recunoașterea limbii engleze ca limbă oficială, de stat, a acestor țări. Exemple de tipul acesta sînt multe și ele stau la îndemîna fiecăruia.

Susținerea în continuare a glotonimului *limba moldovenească* scoate în vileag intenția unor persoane care, fie din neștiință, fie din rea-voință, împiedică dezvoltarea polifuncțională a limbii române din Republica Moldova. Ar trebui să se știe că granițele politice nu au coincis și nici nu pot coincide cu cele lingvistice. Prutul nu poate reprezenta o frontieră lingvistică. Să lăsăm la o parte substratul politico-ideologic cînd este vorba despre un adevăr sacru. Politica este una, știința este alta. Politicienii vin și se duc, știința rămîne prin adevărul său.

Maria COSNICEANU.
cercetător științific
coordonator.
doctor în filologie.
Institutul de Lingvistică.
Chișinău

**LIMBA LITERARĂ
ȘI STILUL
ADMINISTRATIV-
JURIDIC
AL CONSTITUȚIEI
REPUBLICII MOLDOVA**

E cunoscut faptul că, spre deosebire de dialecte și graiuri, limba literară, numită și limbă cultă, limbă a culturii spirituale, a științei și tehnicii, dispune de stiluri funcționale, care preconizează modul de folosire a limbii în diferite situații de comunicare. Unul din principalele stiluri funcționale este cel administrativ-juridic, care, după modul de folosire a lexicului abstract, a îmbinărilor stabile, stereotipe și a termenilor propriu-ziși, ocupă locul al doilea după stilul tehnico-științific, fiindcă jurisprudența, dreptul sînt domenii ale științei, iar terminologia are menirea de a exprima logic, exact și concis gîndirea științifică modernă.

Specialiștii, elaborînd sau aplicînd în practică normele juridice care reglementează relațiile sociale dintr-un stat, au nevoie în permanență de îmbinări și termeni noi, care ar corespunde nivelului de dezvoltare a societății și a statului. Astfel, e una cînd vorbitorul folosește cuvîntul obișnuit *întrebare* și e alta cînd juristul zice *interogare*, care este nu o întrebare oarecare, ci o întrebare necesară justiției. Una este *ascultarea*,

care poate fi și fără voie, și alta este *audiența*.

Redarea unor termeni administrativ-juridici contemporani ca *abolire*, *abrogare*, *derogare*, *interpelare*, *interdicție*, *promulgare*, *validare* etc., etc. prin cuvinte obișnuite ale limbii comune, vorbită la sate, în familie, prin îmbinări explicative echivoce ar duce la degradarea acestui stil, la dizolvarea lui într-un limbaj primitiv, necizelat. Poporul nostru a trecut prin perioada cînd constituțiile republicii erau scrise într-un asemenea limbaj întretesut cu rusisme și numit "limbă moldovenească". Iată cîteva mostre: *Prezidiumul Sovietului Suprem*: a) *cheamă sesiile...* (1945, art. 30), *înfăptuește oprosu norodului întreg* (referendum) (1939, art. 30), *stabilirea nalogurilor, a strînjenilor și altor venituri* (1939, art. 18; 1946, art. 19), *conducerea lucrului de străhuire* (1947, art. 19), *președintele și doi înlocuitori* (1939, art. 25; 1945, art. 26; 1947, art. 26), *rînduiala dinnuntru* (1939, art. 27), *să le înfățășeze documente trebuincioase* (1945, art. 33), *sloboda cuvîntului, glăsuire în taină, organul împlinitor, înfățășători diplomatici, înfăptuește miluirea cetățenilor* (1947) etc., etc.

Ar fi fost o absurditate, dacă și actuala Constituție a Republicii Moldova, Legea Fundamentală a unui stat ce se pretinde a fi modern, civilizat, numit stat de drept, ar fi fost scrisă în acest limbaj.

Pe de altă parte, numai naivii pot să mai creadă că această "limbă" a fost apoi dezvoltată și îmbogățită de intelectualii moldoveni "sub influența binefăcătoare a limbii ruse", izolați de cea română, și a devenit azi o "limbă moldovenească", cultă și viguroasă, cu o bogată terminologie social-politică și legislativă. Doar se știe că specialiștii noștri din toate domeniile, care au folosit pînă azi numai limba rusă, luînd cuvintele din dicționar, nu le pot îmbina corect, dacă nu au la îndemîină textul românesc.

De aceea, în actuala Constituție, în pofida ambițiilor politice de a fixa drept limbă de stat glotonimul "limbă moldovenească", în mod normal și firesc nu s-au putut ocoli formulările din Constituția României. Vom atrage atenția doar la modul de exprimare, la îmbinările terminologice atât de specifice și de sublimite, încât nouă, fără textul Constituției României, ne-ar părea nefirești sau "anapoda".

Cine din juriștii noștri a creat vreo îmbinare sau frază de tipul: *Caracterul licit al dobândirii (averii) se prezumă* (art. 46, p. 3), când nici **Dicționarul explicativ al limbii române** nu atestă verbul *a prezuma*, ci numai adj. *prezumtiv* și subst. *prezumție*. Nici într-un dicționar rus-român la verbul *подразумеваться* nu se dă echivalentul *a (se) prezuma*. Sau: *apatrizii pot fi extrădați* (art. 47, p. 4), *creanțele asupra statului* (art. 46, p. 1), *neretroactivitatea legii* (art. 22), *orice mandat imperativ este nul* (art. 68, p. 2), *contencios administrativ* (art. 72, p. 1), *validarea mandatului* (art. 62), *judecătorii... sînt inamovibili* (art. 116, p. 1), precum și îmbinări terminologice ce conțin cuvinte obișnuite, dar adecvate ca: *așezarea justă a sarcinilor fiscale* (art. 58, p. 2), *folosirea căilor de atac* (art. 119) etc., etc.?

Șirul exemplurilor frumoase și neobișnuite pentru noi ar putea fi continuat, dar ne oprim aici și revenim la problema esențială: coincidența stilului administrativ-juridic din Constituția României cu cel din Constituția Republicii Moldova este un fapt firesc, pozitiv sau un fapt reprobabil? Susținem că este un fapt l a u d a b i l din următoarele considerente:

În primul rînd s-a pus în circulație la nivel de stat, în Legea Fundamentală a statului de drept Republica Moldova, **limba literară română**, o limbă de înaltă cultură, care are un fond suficient de noțiuni abstracte, exprimate printr-o terminologie adecvată, racordată la

legitățile de bază și la tendințele de dezvoltare a limbii literare.

În al doilea rînd, faptul acesta este un argument serios și de suprafață (fără a ne aprofunda în istorie) împotriva erorii grave de a fixa în această Constituție, scrisă într-o română impecabilă, glotonimul "limba moldovenească", care nu este altceva decît graiul simplu, primar, cotidian al vorbitorilor de rînd ai limbii române care locuiesc în Moldova, grai ce n-a fost ridicat la acel grad de sublimare la care a ajuns limba literară română de la mijlocul sec. al XIX-lea pînă azi, dezvoltare, perfecționare, sublimare la care moldovenii din stînga Prutului, din motive social-politice cunoscute, n-au participat. Și e bine că noi azi am revenit la acest tezaur și nu ne-am apucat să inventăm roata sau bicicleta. Prin urmare, dacă la nivelul graiului cotidian mai putem varia expresiile *limbă română — limbă moldovenească*, la nivelul limbii literare glotonimul "limbă moldovenească" este inadecvat și deci nu poate fi acceptat.

Așadar, această limbă a culturii spirituale și a științei, de care au fost lipsite multe generații de români moldoveni din stînga Prutului de la 1812 pînă azi, trebuie învățată și folosită de toți cetățenii Republicii și în primul rînd de generația tînără. Dar pentru aceasta ea trebuie fixată în Constituție și introdusă în învățămînt și în toate sferile de activitate intelectuală cu numele ei adevărat — **limba română**.

E timpul să renunțăm la manipulările și subterfugiile dintotdeauna, să spunem lucrurilor pe nume, pentru a nu ne face de rîs în fața lumii întregi.

Mihai CIMPOI,
academician,
președintele Uniunii
Scriitorilor din Moldova,
Chișinău

CASA FIINȚEI ROMÂNEȘTI

În lume s-au consumat cantități herculeene de energie pentru a impune niște adevăruri axiomatice, de ordinul evidenței elementare.

Nici o acțiune de impunere a unor astfel de adevăruri nu se egalează cu eforturile intelectualilor basarabeni, cu adevărat terorizați de o istorie nedreaptă, de a demonstra incontestabila realitate științifică: vorbim și, mai cu seamă, scriem românește. **Limba noastră este limba română.** A spus cineva în lume că Eminescu și Creangă și-au scris opera în "limba moldovenească"? A spus cineva, în afară de Stalin și staliști de toată speța, că există două limbi: limba română și "limba moldovenească"?

A mai vorbi despre existența "limbii moldovenești" este din domeniul prostiei, ignoranței și minciunii. A greși e omenește, dar a insista în greșeală este o prostie, după cum spun cei vechi. Ce să mai zicem de cei care in-

sistă cu atîta încăpăținare să fie menținut termenul "limba moldovenească"?

Evident, "rațiunile" sunt politice. O politică primitivă, cusută cu ață albă, dar agresivă și bazată pe neștiința (încă!) a celor care cred că vorbesc "moldovenește" (așa li s-a spus metodic și sistematic timp de decenii), dar de fapt vorbesc românește.

Prin publicarea comunicărilor ținute în cadrul Sesiunii științifice organizate de secția de filologie și literatură din 31 octombrie 1994 a Academiei Române se repun pe tapet argumentele imparabile (**Limba română și varietățile ei locale**, București, 1995):

— "politica este azi așa cum este, dar limba națională este o entitate sacră pentru un popor, pentru că este cel dintîi semn al identității sale" (Eugen Simion);

— "e vorba numai de forme ale dialectului dacoromân, de graiuri care se întind și dincoace de Prut, și nu există nici o diferență serioasă, esențială, la nivelul limbii comune, nu există nici o diferență la nivelul limbii exemplare" (Eugen Coșeriu, mare lingvist al lumii contemporane, născut la Mihăileni — Basarabia);

— "Un nou impuls i-a dat concepției despre o limbă romanică independentă intervenția lui I.V. Stalin din 1950" (Gabriel Tepelea);

— a susține teza inconsistentă științific (folosită în scopuri politice) că ar exista o limbă literară moldovenească este, după

cum spune Silviu Berejan, parafrazându-l pe Eugen Coșeriu, o utopie sau o perseverare în eroare (diabolică) sau o fraudă;

— “Oricum am lua-o, așadar, tot în limba română ne aflăm, realitățile lingvistice de la est de Prut fiind aceleași cu cele de la vestul lui. De ce am face atunci distincții artificiale”, se întreabă Eugen Beltechi, conchizînd, ca și noi: “Iar a stăruî în greșeală nu e deloc înțelept...”

Am putea invoca și argumentul — imparabil — al celui ce a dat vibrantul imn al limbii noastre, Alexie Mateevici: “Da, suntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania (...) N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba” (*Opere*, Vol. I, Chișinău, 1993, p. 463—464).

Și totuși vorbim degeaba... Căci forțele răului, politizînd și aservind discuțiile inutile intereselor lor de partizanat, vor să mențină vechea mentalitate și vechile neadevăruri.

Dacă sîntem intelectuali cu adevărat, nu putem însă trece indiferenți, nu putem spune ca un distins coleg de-al nostru: “Ziceți-i cum i-ați zice”.

Limba este locul de adăpost al ființei, spune Heidegger. Limba română este casa ființei românești. Ea ne dă conștiința identității noastre, unității noastre

de neam românesc, indiferent de formațiunile statale în care locuim azi, ea ne dă sentimentul de mîndrie pentru valorile pe care le-a creat poporul nostru de-a lungul mileniilor, ea ne mijlocește dialogul cu lumea largă, de la egal la egal.

Suntem în limbă și datorită ei. *Nu mai rostim limba română, ci limba română este cea care ne rostește.*

Să-i fim recunoscători cu sfințenie și să-i păstrăm sunetele curate. Căci sînt sunete de aur de cele mai înalte carate. Numai ea putea să ni-l dea — nouă și lumii — pe Eminescu sau Blaga, pe Creangă sau pe Mateevici.

Anatol EREMIA,
doctor în filologie,
cercetător științific
coordonator,
Institutul de Lingvistică,
Chișinău

UNITATEA LIMBII ROMÂNE: POLITICĂ ȘI ADEVĂR ȘTIINȚIFIC

O însușire fundamentală a oricărei limbi este stabilitatea ei în timp. Numai vocabularul e mai dependent, ținând pasul întrucâtva cu ritmul prefacerilor sociale. Structura gramaticală a limbii se schimbă foarte încet și este aproape impenetrabilă. Limba este autonomă față de grupurile sociale și cu totul independentă față de instituțiile statale și formațiunile politice. *Prin dispoziții și directive limba nu poate fi restructurată, nu i se pot schimba caracterul obiectiv și statutul ei firesc. Limba nu cunoaște salturi și nu suportă presiuni dinafară. Limba ca fenomen general uman nu reacționează prompt la transformările social-politice și, cu atât mai mult, la inițiativele de grup sau individuale ale vorbitorilor.* Presiunile dinafară pot influența compartimentele limbii, dar temporar și parțial.

Istoria limbii române începe cu anul 106 e.n., când Dacia a fost cucerită de romani și când populația ei a fost supusă unui intens proces de romanizare. Autohtonii daco-geți au fost în întregime asimilați, limba lor cedînd în fața celei latine, prin care a și fost înlocuită (sec. IV—V). Idioma neoromanic dacoromân, străromâna, se formează în împrejurări istorice extrem de grele. Condițiile în care a evoluat limba română propriu-zisă au

fost și mai anevoioase, acestea fiind marcate de mari evenimente și procese sociale interne și externe: invazii de triburi și popoare nomade, migrații de populații, războaie provocate și impuse de vecini, instabilitatea economică din interiorul comunității etnice etc. Miracolul cel mare, după cum recunosc reputați oameni de știință din lume, e că, în ciuda intemperiei vremii, poporul român și-a păstrat unitatea de limbă și de neam.

Separarea graiurilor sud-dunărene de nucleul glotic principal (sec. IX) n-a cauzat destrămarea străvechii limbi române, aceasta păstrîndu-se peste secole datorită comunității de tradiții și obiceiuri, datorită identității de cultură și credință. Diversitățile de ordin geografic, social și individual nu țin de esența limbii și, deci, nu sînt în stare să afecteze sistemul și structura ei. Ce-i drept, unii lingviști, dedați jocurilor politice, au încercat să argumenteze transformarea celor trei dialecte sud-dunărene în limbi distincte — a r o m â n a, i s - t r o r o m â n a, m e g l e n o r o m â n a — și aceasta pentru a justifica, cu părere de rău, fără dovezi și argumente serioase, caracterul de sine stătător al așa-zisei "limbi moldovenești". Scindarea străromânei nu s-a produs în perioada de comunitate de mai bine de o mie de ani în urmă. Această discontinuitate teritorială n-a distrus sistemul și structura străromânei, căci, după cum remarcă cei mai mulți lingviști, evoluțiile importante de la latină spre română — schimbările fonetice și morfologice, modificările de ordin lexical și semantic — caracterizează toate ipostazele străromânei (2, p. 22—23; 3, p. 244, 383; 4, p. 214—254).

Diversificarea teritorială a continuat și în interiorul românei nord-dunărene, dar aceasta s-a produs în conformitate cu sistemul unitar al limbii. Astfel au luat ființă cele cinci subdialecte sau, mai bine zis, graiuri

subdialecte sau, mai bine zis, graiuri recunoscute de majoritatea lingviștilor: *muntenesc, moldovenesc, băănățean, crișean, maramureșean*. Graiul moldovenesc este vorbit pe teritoriul Moldovei istorice, inclusiv în Basarabia și Bucovina, pînă dincolo de Nistru. Despre un dialect basarabean ca atare și, cu atît mai mult, despre o limbă moldovenească aparte nici vorbă nu poate fi.

Glotonimul *moldovenesc* desemnează o realitate lingvistică particulară, o parte dintr-un întreg, întregul fiind reprezentat în cazul dat de limba română. Întregul, fenomenul general, conform logicii elementare, nu poate fi substituit printr-un element component sau prin o parte a sa constitutivă. Românei nu i se poate zice "moldovenească", după cum grîul, ca gen de tip biologic, nu poate fi desemnat printr-o specie sau varietate a sa — "Belceanka—1", "Bezostaia—2" sau "Odesskaia—5". Arnăutul este arnăut (grîu de primăvară), banatca e banatcă (grîu de Banat) și tuturor acestor soiuri le zicem *grîu*. Surîdem la expresia *doi oameni și o femeie* și nu ne dăm seama că la substituirea glotonomului *limbă română* prin *limbă moldovenească* comitem aceeași lipsă de logică și aceasta se face, cu părere de rău, nu în vorbirea populară, ci la cel mai înalt nivel de comunicare oficială: "Declarația Guvernului Republicii Moldova a fost prezentată forurilor internaționale în limbile engleză, franceză și moldovenească" (informație radio). Agricultorii noștri nu se exprimă, de exemplu: "Astăzi am sădit 20 ha de pomi și numai 5 ha de pruni", dat fiind că raportul dintre noțiuni este conștientizat; noțiunea de "pom", care e mai cuprinzătoare, mai generală, o include pe cea particulară "prun". Întregul nu poate fi înlocuit cu o parte a sa. Generalul nu poate fi

substituit prin particular.

"Moldovenească" vor să denumească unii politicieni limba română vorbită în Republica Moldova, ba încă și "moldovenească nistreană" — vorbirea moldovenilor de peste Nistru. Aceasta nu e deloc o ambiție, cum s-ar părea la prima vedere, ci o doctrină politică și ideologică care-și are începutul încă în sec. al XIX-lea. "Limba moldovenească" a fost impusă de autoritățile țariste ca mijloc de comunicare prin "Regulamentul organizării administrative a Basarabiei" din 1818. Falsul lingvistic a fost legiferat în 1924, odată cu formarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, și promovat cu insistență după 1940, cînd a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în cadrul U.R.S.S., "limba moldovenească" fiind declarată drept limbă literară oficială, exemplară.

Clasica și fireasca evoluție socială și etnolingvistică *limbă—națiune—stat* este inversată și substituită acum cu artificiala și schematică triadă *stat—națiune—limbă*. Există un stat Moldova, prin urmare, statul acesta trebuie să dispună, chipurile, de o națiune "moldovenească" și de o limbă aparte "moldovenească". Și aceasta cînd pe lume sînt cunoscute atîtea și atîtea țări care utilizează în comun o limbă literară: engleză în Anglia, America, Canada, Irlanda etc.; spaniolă în Spania, Mexic, Cuba, Panama, Argentina, Columbia, Ecuador, Venezuela, Uruguay și încă în vreo zece țări; franceză în Franța, Belgia, Elveția, Canada și încă în vreo 20 de țări africane etc.

Consecințele politicii de inspirație stalinistă în domeniul limbii noastre ne sînt bine cunoscute: ridicarea la nivel de limbă literară a unor graiuri locale din raioanele

Camenca și Rîbnița, apoi, în perioada postbelică, a celor din zona Chișinăului; izgonirea din manuale a scriitorilor considerați români; prigonirea cuvintelor și termenilor din limba comună / standard și înlocuirea lor cu cuvinte rusești, cu "cuvințele" neaoșe moldovenești sau cu fabricații lexicale de tipul *învățălnic*, *loghitură*, *aero-născător*, *singuro-zburător*, *stîngo-mălurelnic*, *gîtleagă*, pentru *manual*, *accent*, *oxigen*, *avion*, *de pe malul stîng*, *cravată*; divagațiile de ordin gramatical, potrivit cărora așa-zisei "limbi moldovenești" nu i-ar fi caracteristice formele verbale de perfect simplu (*făcui*, *trecui*) și de viitor construit cu auxiliarul *a voi* (*voi face*, *voi trece*), recunoscute fiind doar formele cu auxiliarul *a avea* (*am să fac*, *am să trec*); interzicerea folosirii în lucrările științifice a trimerilor și citatelor din autorii români etc. Nu mai vorbim de persecuțiile și chinurile pe care le-au îndurat oamenii de cultură, savanții, scriitorii care nu împărtășeau opinia oficială în problemele limbii. Sînt de menționat aici numele unor pătimiți filologi: Vasile Coroban, Gheorghe Bogaci, Ion Vasilencu, Victor Comarnițchi ș. a. Dorește oare cineva să ne întoarcem la acele vremuri de tristă amintire?

În condițiile socialismului vulgar politica lingvistică nechibzuită a influențat negativ și onomastica națională. Cu voia și din inițiativa demnitarilor locali au fost substituite numele multor sate, atribuindu-li-se în schimb denumiri în spiritul regimului de administrare străină: *Iliciiovka* pentru *Dragoș-Vodă*, *Malinovskoe* pentru *Bălanu Vechi*, *Ukrainka* pentru *Sturzeni*, *Ceapaevka* pentru *Mihnea-Vodă*, *Cernenko* pentru *Șoldănești*, *Svetlii* pentru *Denevița* etc. Circa 250 de localități au dispărut de pe harta republicii în urma comasării sau a desființării așezărilor respective, considerate de autorități ca fiind lipsite de

perspectivă. S-a promovat și în acest mod politica de înstrăinare a țăranilor de pămînt, a autohtonilor de locurile natale, de baștină.

Din motive lesne de înțeles, ca să nu semene cu cele românești de peste Prut, multor nume topice li s-au substituit formanții, adăugîndu-li-se terminații rusești. Astfel, *Antonești* a devenit *Antonovka*, *Ciolacu* — *Ciolakovka*, *Sturzești* — *Sturzovka*, *Volintiri* — *Volontirovka* etc. Numele unor sate au fost denaturate pînă la imposibilitatea de a fi recunoscute și identificate: *Kakora*, *Kirganî*, *Ataki*, *Voleadînk*, *Zberoi*, în locul celor corecte: *Cucoara*, *Crihana*, *Otaci*, *Valea Adîncă*, *Zberoaia*. S-a căutat și pe această cale să se îndepărteze scrierea oficială de formele uzuale corecte ale numelor topice, toponimiei noastre impunîndu-i-se un aspect străin.

A avut mult de suferit și nomenclatura urbană locală. Prin nominații tendențioase orașele noastre au fost, în fond, lipsite de tradiționalele lor nume topice. Chișinăul s-a pricopsit astfel cu o "mică Siberie" în preajmă. De aici denumirile de străzi: *Amurskaia*, *Angarskaia*, *Barnaulskaia*, *Eniseiskaia*, *Irkutskaiia*, *Ohotskaia*, *Tomskaia*, *Ufimskaia*, *Ussuriiskaia* ș.a. "Două limbi — două ideologii." Iată piatra filozofală a politicii promovate de demnitarii de stat și de activiștii de partid de odinioară. În actele stării civile, în buletinele de identitate antroponimele noastre se notau cu formă străine, adaptate, denaturate. Toți cei cu numele *Ion*, *Petru*, *Ștefan* erau rebotezați în *Ivan*, *Piotr*, *Stepan* ș.a. În inscripțiile din actele personale posesorii nu-și mai recunoșteau numele de familie: *Bakanesko*, *Gamurari*, *Dikosar*, *Dolghieri*, *Dubolari*, *Parkalaba*, *Zosean*, pentru numele corecte *Bocănescu*, *Hămuraru*, *Decusară*, *Dulgheru*, *Dubălaru*,

Pîrcălabu, Josanu.

Revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române au avut drept rezultat și reglementarea onomasticii naționale românești pe bază de noi principii. Conform legislației în vigoare s-a făcut o anumită ordine în toponimie și antroponimie, deși în acest domeniu mai sînt încă multe de realizat. Multor localități li s-au restabilit denumirile lor tradiționale și corecte, s-a precizat transcrierea în limba rusă a numelor topice, debarasîndu-ne astfel de monstruoasele forme în *-ești* și *-ani/-eani*: *Falești, Florești, Vulcanesti, Criuleanî, Glodeanî, Rîșcanî* etc.

Dorește cineva să ne întoarcem la aceste aberații lingvistice? Pentru că schimbarea denumirii limbii noastre poate urmări și acest scop, poate însemna promovarea politicii de distanțare și de separare a vorbirii basarabene de limba română literară, exemplară, ceea ce poate preceda, după părerea specialiștilor, "șubrezirea bazei lingvistice a sentimentului etnic și a conștiinței apartenenței naționale și crearea premiselor deznaționalizării" (5, p. 51). O atare situație se crease deja la noi cînd unii vorbitori moldoveni ajunseseră să uite limba maternă, pe cea oficială a statului de odinioară — *r u s a* — necunoscînd-o, precum se zice și în catrenul popular:

*Eu po-russki nu știu ghini,
Po-moldavski am uitat
Și, cînd govoresk cu tini,
Fac oșibci la pronunțat.*

*Nimeni nu este stăpîn pe limbă.
Nici chiar lingviștii, ei avînd doar
misiunea de a o studia, de a-i interpreta
just fenomenele și faptele, de a-i
preciza și perfectă normele de
utilizare. Nimeni nu poate exercita
presiuni asupra limbii, în nici un plan,
dar mai cu seamă de agresare poli-*

tică și ideologică a substanței ei. Despre o politică lingvistică, de fapt, nici nu poate fi vorba. Există programe lingvistice de stat privind însușirea și studierea limbii materne, funcționarea ei în societate, programe pe care o formațiune politică sau alta poate să le susțină, dar poate și să nu le susțină. A stabili statutul glotic al unui idiom, a determina și a desemna limba de comunicare a unei populații e misiunea și datoria lingviștilor.

Afirmațiile cum că, în scrierile noastre vechi, prin termenii *moldovean, moldovenesc*, pe de o parte, și *român, românesc*, pe de altă parte, s-ar face o distincție netă în plan etnic și lingvistic, nu sînt altceva decît jocuri politice. Niciodată cronicarii noștri n-au contrapus termenii respectivi, ba din contra, referindu-se la întreg neamul românesc, ei menționau că noi "de la Rîm ne tragem". Dacă și utilizau sintagma *limba moldovenească*, aceasta o făceau fie pentru a varia expunerea, fie pentru a desemna din punct de vedere teritorial graiul populației moldovene, în opoziție cu idiomurile etniilor învecinate (turci, tătari, ruși, leși etc.). Da, Miron Costin vorbea de "limba moldovenească" (**Letopisețul Țării Moldovei**, București, 1955, p. 61), dar cronicarul, în același timp, ținea să precizeze "limba moldovenească sau românească" (M. Costin, **Opere**, București, 1958, p. 212). D. Cantemir susținea cu fermitate că "valahii și ardelenii au același grai cu moldovenii" (**Descrierea Moldovei**, București, 1973, p. 279).

Încă din primul mileniu românii și-au zis pe nume **români**, pentru că aveau conștiința de neam că se trag din romani, **român** fiind echivalentul propriu al etnonimului latin **romanus**. Toți românii s-au simțit români și s-au numit **români**, indiferent de zona pe care o populau, termenii etnici respectivi conținînd un radi-

cal comun: *români* (la nord de Dunăre), *aromâni* sau *arumâni*, *istoromâni* sau *rumeri* și *meglenoromâni* (la sud de Dunăre). Etnonimul *român* constituie și el un argument în favoarea unității etnice a românilor.

Încă Al. Philippide afirma că "limba română e foarte unitară" și că "deosebiri la nivelul interdialectal sînt nesemnificative" (3, p. 383). Profesorul E. Coșeriu, în baza unui bogat material de fapte, menționează că "în cazul limbii române aproape că nu există diferență între nivelul limbii comune și nivelul limbii exemplare. Diferențele sînt de fonetică și, din cînd în cînd, de vocabular; gramaticale sînt foarte puține" (1, p. 15). Cît privește limba populară vorbită între Prut și Nistru și dincolo de Nistru, ea, subliniază conaționalul nostru, "ține de dialectul dacoromân și ține nu de un singur grai, ci de două graiuri din dialectul dacoromân" (moldovenesc și muntean — n.n., 1. p. 17).

Să susținem, deci, mesajul în Parlament al Președintelui Republicii Moldova privind modificarea articolelor 13 și 118 din Constituție, legiferîndu-se prin aceasta denumirea corectă a limbii noastre — limba română. Inițiativa Președintelui Mircea Snegur constituie un act de supremă responsabilitate civică și de legitimă grijă pentru destinul limbii și culturii naționale.

Referendumul în problema limbii, pe care-l jinduiesc parlamentarii agrarieni și socialiști-interfrontiști, sfidează bunul-simț, jignesc demnitatea noastră de neam, provoacă disensiuni politice în societate, urmăresc scopuri separatiste, extremiste. Intenția lor, într-adevăr, nu poate fi calificată altfel decît o aberație.

Lingvistica e o știință fundamentală, care, pe bază de principii și metode specifice de cercetare, studiază limba și legile ei de

dezvoltare. Politica, în special politica unui partid, e o sferă de activitate a unui grup de persoane care, în lupta pentru putere, promovează o anumită ideologie conform propriilor interese.

Limba, în esența ei, ca entitate ideală și materială, e veșnică. Politica e derizorie și pentru o anumită durată de timp.

Să fim una cu neamul, de pretutindeni și dintotdeauna, să prețuim și să sporim avutul nostru spiritual, să ne cunoaștem istoria de secole și milenii, să păstrăm cu sfințenie tradițiile și obiceiurile strămoșești, să iubim graiul existenței noastre — limba română. Acestea umîndu-le, nu vom rătăci niciodată în viață. Calea cea sigură și dreaptă ne va scoate la limanul larg al adevărului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Coseriu Eugenio, **Unitatea limbii române — planuri și criterii** // *Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995, p. 11—19.
2. Caragiu Marioțeanu Matilda, **Varietatea limbii române** // *Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995, p. 21—29.
3. Philippide Alexandru, **Originea românilor**, Iași, vol. II, 1927.
4. Pușcariu Sextil, **Limba română**, București, 1976.
5. Guțu Romalo Valeria, **Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române** // *Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995, p. 45—52.

Vasile MELNIC,
doctor în filologie, profesor.
Universitatea de Medicină
"N. Testemițeanu",
Chișinău

GRAIURILE ȘI UNITATEA LIMBII ROMÂNE

Sînt părtașul adevărului științific și istoric. Știu bine că și o parte din stimații noștri deputați împărtășesc acest adevăr, deoarece "știința, zice Herțen, este organismul viu prin care se dezvoltă adevărul". Și deoarece cuvîntul *parlamentar* vine de la verbul francez *parler* "a spune, a vorbi, a opina" să încercăm a vorbi deschis, fără emoții, așa cum a propus academicianul Nicolae Corlăteanu în referatul său. Sînt conștienți că spiritul democratic care stăpînește perioada în care trăim necesită a dezvolta dragostea de știință și adevăr istoric.

La diferite congrese, sesiuni și simpozioane științifice se discută mult problema unității și varietății limbii române, avîndu-se în vedere limba română actuală și limba română istorică.

Termenul *limba română actuală* are în vedere limba română din Dacia sau, cum i se mai zice, *dacoromâna*. Al doilea concept-termen este lingvistic (științific) și i se mai zice *străromâna* (după S. Pușcariu). Între aceste două concepte există o unitate lingvistică. Firește, unii lingviști n-au acceptat pînă nu demult unitatea dintre *dacoromână* și *străromână*, susținînd că lătina orientală (dunăreană) s-a

transformat în cinci limbi distincte: *dacoromâna*, *istroromâna*, *aromâna*, *meglenoromâna* și așa-zisa "*limbă moldovenească*". Desigur, prin aceasta se urmărește legalizarea "științifică" a nou createi "*linghi moldovenești*". Or, se știe că aceste 4 ipostaze formează împreună trunchiul istoric al străromânei și se manifestă ca o unitate, începînd cu evoluțiile de la limba latină pînă la româna actuală, prin schimbările fonetice, morfologice, prin lexicul fundamental identic. Aceste ipostaze sînt denumite *dialecte ale străromânei*, dar nu se exclude unitatea lor, care e confirmată de limba română vorbită în nordul și în sudul Dunării. De altfel, unitatea aceasta este susținută și de numele *etnic*: toți românii din nordul și sudul Dunării se numesc *rumâni*, *români* și nu albanezi sau greci.

Istroromânii se numesc *rumeri* și *ciribiri*; aromânii se numesc *rămâni*, iar străinii, vecinii (bulgarii, croații sîrbi, italienii, maghiarii) îi numesc *vlahi*, cu variantele *volohi*, *cuțovlahos*, *cuțovlahi* sau *țințari*. Așadar, *dacoromâna* (româna din Dacia, din nordul Dunării), *aromâna* (sau macedoromâna) vorbită în Grecia, Albania, Bulgaria și în unele republici din fosta Iugoslavie; *meglenoromâna* (vorbită în cîmpia Meglen la nord de Salonic de niște români turciți cu forța) și *istroromâna* (vorbită în peninsula Istria, în nordul Mării Adriatice, de români, care erau numiți și morlaci) sînt dialectele *sud-dunărene* ale străromânei și formează o unitate lingvistică, trecînd prin anumite faze istorice în evoluția limbii române, cu toate că între ele există diferențieri evidente, mai ales în lexic. Un exemplu grăitor în acest sens este dialectul istroromân, cercetat în lucrarea **Studii istroromâne** de S. Pușcariu. Aici sînt atestate o serie

de forme gramaticale și lexeme ca și în graiurile dacoromânești cu anumite particularități specifice fonetice: *facut, nascut, lucrăm* (în loc de *lucrăm*), *viu (vin), lucru (lucrez), țir (țin), mer (măr), urecle (ureche), lepur (iepure), iirime (inimă), lîră (lînă), pițor (picior)* etc. Aceste și multe alte fenomene fonetice, morfologice sau lexicale sînt comune cu celelalte graiuri ale dacoromânei (vezi ALR).

Varietatea internă a dacoromânei funcționează tot ca o unitate de limbă în cadrul sistemului. Vorbitorii acestui dialect se numesc români sau, după regiuni (geografic), munteni, olteni, ardeleni, bănațeni, moldoveni, crișeni, maramureșeni etc. Specialiștii (S. Pușcariu, Sever Pop, R. Todoran, B. Cazacu, I. Gheție, G. Ivănescu și alții) au stabilit că la ora actuală putem vorbi de următoarele graiuri ale dacoromânei:

1. *Graiul muntenesc*: Muntenia, Dobrogea, Oltenia de Est, Sudul Moldovei, partea de sud-est a Transilvaniei;

2. *Graiul moldovenesc*: Moldova, Basarabia pînă dincolo de Nistru, regiunea Kirovograd, Nicolaev, Bucovina, partea de nord a Transilvaniei;

3. *Graiul bănațean*: Banat, Vestul Olteniei și Transilvania, județele Hunedoara și Arad;

4. *Graiul vorbit în regiunea celor 3 Crișuri* (Crișul Alb, Crișul Negru, Crișul Repede), toate afluenți ai Tisei;

5. *Graiul din Maramureș*: partea cea mai nordică a vestului Transilvaniei, zonele Oaș și Năsăud.

Dialectologii niciodată n-au vorbit de un grai "transilvănean", "dobrogean" sau "basarabean". Graiul vorbit în Basarabia s-a identificat totdeauna cu graiul moldovenesc.

Dialectologii din Republica Moldova, pe baza materialelor și

studiilor de geografie lingvistică și dialectologie, au stabilit că pe teritoriul republicii sînt 4 grupuri de graiuri, inclusiv cele insulare:

1. **Centrale**: raioanele centrale și aproape întreg teritoriul Republicii Moldovei și Moldova de peste Prut;

2. **Grupul de graiuri de sud-vest** (raioanele Vulcănești, Cahul, Ismail, Chilia);

3. **Grupul de graiuri nord-est** (raioanele Rîbnița, Camenca, Kotovsk, regiunea Odesa);

4. **Grupul de graiuri de nord-vest** (raioanele Briceni, Dondușeni, Edineț și regiunea Cernăuți);

5. **Grupurile de graiuri bucovinene** (regiunea Cernăuți), care pot fi divizate în graiuri de **sud, sud-est, nord-est**. Hotarele administrative actuale nu se suprapun cu granițele unității lingvistice, care sînt fluctuante. Între unitățile teritoriale apar zone de tranziție, în care se folosesc fenomene și forme fonetice, morfologice și lexicale paralele. Ariile de răspîndire a fenomenelor lingvistice din aceste grupuri de graiuri nu sînt izolate unele de altele, ele se întrepătrund și formează graiul moldovenesc. Firește, fiecare grup de graiuri se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice și lexicale. Așa, de exemplu, graiurile centrale includ așa particularități cum sînt: vocalele anterioare accentuate *e* și *i* precedate de *s*, *z*, *ț* devin *ă*, *â*, *a*: *sămn, dzăr, țăji, țîn, zamî, jăli, slujăsc*. Consoanele labiale *p*, *b*, *v*, *f*, *m* sînt palatalizate în stadiul *chi, ghi, ji, ni: chiept, ghini, jis* ș.a. Dintre particularitățile morfologice evidențiem următoarele: substantivele de tipul *morar, sîmbur*, nu fac opoziție cu pluralul lor: *morari — morari, sîmburi — sîmburi*; aici se folosesc formele pleonastice ale pronumelor: *ne-a da-ni, va da-vî*.

În graiurile de sud-vest vocalele anterioare accentuate *e* și *i* precedate

de *s*, *z*, *ț* se păstrează: *sem*, *zer*, *țeji*, *seară*, *zeamă*, *șez*, *șerpi*, *zestre*; *tușesc* etc. Aici e în uz diftongul *ii*: *cîini*, *pîine*; vocala *î* în poziție inițială se pronunță *i* și *u*: *intru*, *umplu*. Consoanele labiale *v*, *f*, *m* se manifestă în fazele palatalizate: *h* (*h"in*), *j*, *ghi* și *i*: *ghiță* — *jiță*, *ghis* (*jis*, *his*) *is*. În uz sînt și pronumele personale: *ea*, *ei*, *mea*; pronumele demonstrativ — *ăsta*, *ăla*, *aja*, *ăia*, *ălja*; sînt atestate formele verbale (*eu*) *auz*, *văz*, (*eu*) *fi*, formele paroxitone ale verbului *mérgem*, *fácim*; imperfectul arhaic — *dedem*, *stetem* etc.

Dintre particularități lexicale menționăm: *but* "bunel", *diavur* "vornicel", *peșchir* "ștergar", *frenchi* "pătlăgele roșii", *dierchéc* "vițel" etc.

Grupul de graiuri de nord-vest păstrează vocala *a* din mediala *ă*: *paduri*, *batrîn*; vocala posterioară *o* se rostește *uoa*: *nuoaui*, *ruoaui*, *pluoau* etc.; vocala *a* se păstrează la verbele de conjugarea I, pers. I plural: *noi lucram* (în loc de *lucrăm*), *noi stam*, *dam* (în loc de *stăm*, *dăm*); consoanele labiale *p*, *b*, *v*, *f* se palatalizează devenind *t'* — *t'ept*, *d'ini* (și *ghini*, *ghis*, *cerbi*), *gis*, *ș'erbi*, *giug*; pronumele posesive — *a mea*, *a tăia*; forme perifrastice de mai mult ca perfect: *l-o fost adus*; *l-o fost găsit*.

Grupul de graiuri de nord-est: *ă* trece în *a*: *paduri*, *batrîn*, *lucram*, ca și în graiurile de nord-vest; *a > ă*: *căr*, *ăr*; consoanele labiale *p*, *b*, *v*, *f* trec în *t'*, *d'*, *z'*, *s'*: *t'ept*, *d'in'i*, *z'in*, *s'in*, *s'ins'i*, *s'japî*.

Aceleași fenomene sînt atestate și în graiurile din Transilvania. Aici și verbul *a veni* la pers. I și a II-a (*eu*) *vin* are forma (*eu*) *zin*, (*tu*) *zii* (*vii*); fricativa *s* e redată prin *ș*: *șî mărg*. Consoanele *n* și *p* (la verbele indicativului prezent) trec în *u*: (*eu*) *pué*, *spué*, *mîé*, *rîmîé*, *tîé*. Dintre particularități lexicale evidențiem: *anină* (*nisip*), *chitoroazi*, *s'iolan* (*came*), *șfartî* (*cană*), *vornic* (*vornicel*) etc.

Așadar, particularitățile dialectale menționate în toate grupurile de graiuri nu împiedică înțelegerea românilor moldoveni între ei.

Graiul moldovenesc își realizează funcția comunicativă limitată, la nivelul cotidian, în viața de toate zilele, mai ales la sate, în procesul vorbirii nenormate, adică fără a ține cont de normele literare. Materialele dialectale colectate confirmă faptul că particularitățile de limbă indicate mai sus nu se opresc la Prut, ele se folosesc și în celelalte graiuri dacoromânești. Acest lucru este stabilit de datele atlaselor lingvistice regionale ale Munteniei, Maramureșului, Transilvaniei, Olteniei, Moldovei, Bucovinei. Prin urmare glotonimul (*grai*) "*moldovenesc*" poate fi aplicat numai varietății *dialectului dacoromân* care se vorbește în Republica Moldova, în Moldova dintre Prut și Carpați și numai în cazul cînd se caută a releva particularitățile specifice fonetice, morfologice și lexicale — trăsături care, de altfel, se întîlnesc și în graiurile muntenesti, maramureșene, bucovinene, bănățene etc. Deci graiul moldovenesc, utilizat în această zonă, nu este altceva, după cum menționau academicienii Silviu Berejan și Nicolae Corlăteanu, decît vorbirea populară orală și nicidecum literară scrisă, exemplară (după E. Coșeriu). Limba de cultură a romanității orientale poartă denumirea generică de limbă literară română.

Atlaselor lingvistice regionale indicate mai sus, volumele de texte dialectale (Muntenia, Moldova și Bucovina, Oltenia, Republica Moldova etc.), publicate ca supliment la atlasele menționate, studiile și monografiile apărute în ultimii zece ani ne demonstrează cu prisosință că există, indiferent de dorința sau voința cuiva, o unitate a graiurilor dacoromânești și deci o unitate de limbă. Acest lucru este confirmat de

fapte concrete.

De exemplu, verbele de tipul *a cînta*, *a lucra* la persoana a III-a singular și plural imperfect, modul indicativ în aproape tot arealul dacoromân (a se consulta **ALR**, harta 1971) nu fac deosebire: (*el, ei cînta, lucra* (în loc de *cîntau, lucrau*). Variantele literare — *cîntau, lucrau* sînt fixate numai în unele localități din Muntenia, Banat, Oltenia și în graiurile moldovenești din sud-vestul Republicii Moldova (Giurgiu-lești, Slobozia Mare; Anadol, Cartal, raionul Reni ș.a.). În graiurile menționate și la istroromâni au fost atestate și deziotacizarea unor verbe de tipul *văd—văz, aud—auz*, variante vechi de limbă, întâlnite în cărțile bisericești și în documentele vechi (**ALR**, hărțile 1911, 1950).

Din **Texte dialectale. Muntenia**, Vol. I, 1973 am depistat zeci și sute de cuvinte (atestare în localitățile: Plopi, Călinești, Piatra, Poiana, Salcia etc., județele Argeș, Vîlcea, Olt, Telerman) ce redau anumite obiceiuri la nuntă, înmormîntare, munca cînepei: *mireasă, cozonaci, lăutari, cununie, prosop, nun, nună, socru, soacără, colaci, pomană, colivă, la trei zile, la nouă zile, lumînări, tămîle, clacă, meliță, melițăm, fuior, caier, urzăște, toarce, să țasă etc.*, etc.;

în Oltenia: *pîrloagă, țarină, spic, samurastră, stog, podină, țăpoi—furcer, butuc, butaș, teasc, cep, vrană, topilă, slobozitor, uruioc, turmă, staniște, strecătoare, gâlbează (la oi), stup, claie, vinul prinde floare etc.*

O dovadă grăitoare că limba română a fost și este unica pe teritoriul romanic oriental este terminologia agricolă care, în cea mai mare parte, a rămas și astăzi cea moștenită de la romani: *arătură, arabil, arie, sămînță, cereale, nutreț, pîine, grîu, secară, mazăre, plantă,*

pășune, pom, plantație, teren, cînepă, orz, varză, ceapă, usturoi, etc., etc. Această gamă lingvistică a termenilor agricoli constituie un element documentar care atestă neîntrerupta continuitate și unitate pe teritoriul dacoromân a unei singure limbi — româna literară.

Unitatea limbii române literare este rezultatul unui proces îndelungat și complex. La unificarea ei au participat și colaborat toate graiurile dacoromânești și toți scriitorii noștri clasici și contemporani: Eminescu, Creangă, Alecsandri, Negruzzi, Sadoveanu, Rebreanu, Coșbuc, Arghezi, Preda, Heliade-Rădulescu, O. Goga etc. Prin urmare, limba română este comună pentru toți românii de pretutindeni și tuturor graiurilor. Ea este unitară, o unitate genealogică și reală.

Împrejurările geografice, distanțele existente, obstacolele de ordin geografic (fluviile, munții, dealurile) n-au împiedicat pe români să comunice unii cu alții. "Munții, menționa lingvistul german, profesorul G. Weigand, primul anchetator pe teren al graiurilor românești (între anii 1895 și 1909) în 752 de localități, n-au împiedicat pe români să comunice unii cu alții, deși pe crestele lor înalte trecea granița care despărțea în curs de veacuri pe transilvăneni de munteni, moldoveni, bănățeni". La fel precum înălțimile munților Ural sau fluviul Volga nu-i împiedică pe rușii din Siberia să se înțeleagă cu cei din Irkutsk, Smolensk, Moscova sau Sankt-Peterburg.

În felul acesta apare problema instrumentului de comunicare: care aspect al limbii (în cazul nostru — al românei) trebuie utilizat și cultivat: limba literară sau varianta folosită în graiuri?

"În asemenea cazuri, scrie

membrul corespondent al Academiei Române dna Matilda Caragiu-Marioțeanu, trebuie folosite rezultatele științei, iar amatorismul, generator de confuzii, să nu înnăbușe adevărul" ("Academica", nr. 1, 1994).

Firește, apare și o altă problemă importantă: conștiința și bunul simț al oamenilor simpli, al românilor moldoveni, față de limba literară, exemplară (după E. Coșeriu). Materialele **Atlasului lingvistic moldovenesc (ALM)**, studiile în domeniul dialectologiei, textele dialectale publicate ne permit să afirmăm că informatorii anchetați, oamenii simpli își dau bine seama de faptul că, în afara limbii vorbite în satele lor, există și o altă limbă, care e cultă, delicată, frumoasă, e limba cărții, adică e limba literară. Acest sentiment, concept și simț al limbii literare este exprimat printr-o serie de comentarii de tipul: "domnii, intelectualii spun *am obosit*, noi — *trudit*"; "aiști învățați, pe politeță, zic *bunic*, *bunel*, *bunică*, că-i mai frumos, noi — *tătuci*, *mîci*"; "care știu carte spun *mamî vitregî*, noi — *mamî de-a doilea*"; "mai delicat se spune *femeie gravidă*, da *femeie groasă* îi cuvînt urît"; "mai frumos îi *o născut*, da noi spunem *o făcut*, dai urît"; "doctorii, învățătorii spun *ficat*, da noi, țărani — *mairî*, *maiurî*".

Informatorii **ALM** și-au exprimat opinia sinceră că doresc ca odraslele lor să învețe și să vorbească o limbă ca în carte, o limbă frumoasă și delicată, nu "ca noi, bătrîni". Acesta este adevărul despre bunul simț față de limba literară, față de limba cărții, a școlii, culturii, științei, față de limba clasicilor noștri. Și această "limbă a vechilor cazanii" are un singur nume corect — **limba română literară**.

Din cele relatate putem formula

o singură concluzie: toate materialele dialectale (atlasele lingvistice, textele dialectale, studiile și monografiile publicate) prezintă un tablou veridic al particularităților dialectale — fonetice, morfologice, lexicale, care formează o comunitate cu toate graiurile dacoromânești și chiar (anumite particularități de limbă) cu dialectele aromân, meglenit și istroromân.

Hotarul politic nu corespunde cu cel etnic. Avem aceleași fenomene de limbă, de cugetare lingvistică, de simțire, aceleași tradiții și datine, adică sîntem români și vorbim românește.

Graiurile dacoromâne formează o unitate lingvistică recunoscută de știință, după cum este evidentă și unitatea limbii literare române. Și e un lucru firesc ca, fiind cetățean al Republicii Moldova, să te consideri moldovean, să vorbești graiul mamei, graiul moldovenesc, local, după cum bănățeanul sau siberianul se consideră locuitor al Banatului și, respectiv, al Siberiei. Toți însă avem o limbă literară comună — româna literară, "numele corect al limbii noastre" (Mircea Snegur). Românul din Banat, din Moldova sau din oricare altă parte e român, după cum rusul din Siberia, Pomoria sau de pe Amur este, după naționalitate, rus, și nu siberian, pomor sau amurean.

[illegible]

— non-durificarea labialelor (*p, b, v, f, m*) și a dentalelor (*s, z, ț*): *galben, albeață, meargă, veac, lipsind, puseră, seară, searbăd, Dumnezeu, zice, zeamă, tinerețe, înțeleș, țeapă* etc.;

— rostirea dură a lui *ș, j* în *jale, jar, șade, șale, șarpe, așază, japcă, deșală, deșartă, înșală, șa, șase, șapte, dîrjală, tîrjală* (fenomenul cuprinde Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei, Banatul, sudul Crișanei și sud-estul Transilvaniei);

— durificarea lui *r* la finele cuvintelor: *cer* (= *ceriu*), *judecător* (= *judecătoriu*), *pescar* (= *pescariu*), *spătar* (= *spătariu*) etc. și rostirea moale a lui *r* la inițială și medială: *repede, rece, rele, strica, striga* etc. (alături de fonetismele, și ele munteneste: *să arate, să crape*);

— trecerea africategi *dz* la fricativă *z*: *zic* (= *dzîc*), *zi* (= *dzî*) etc. (în sec. XV—XVII *dz* era extins pe tot cuprinsul Dacoromaniei cu excepția Minteniei și a sudului Transilvaniei);

— diferențierea lui *g* de *j*: *ger* (= *jer*), *geme* (= *jeme*), *jug* (= *giug*), *jur* (= *giur*) etc.;

— accentuarea oxitonă, paroxitonă sau proparoxitonă în *bolnăv, mirós, dușmán, înconjór, desfășór, măsór, zăhăr, árpă*;

NOTĂ:

Rostiri moldovenești și ardeleneste pe care le-a acceptat normaliterară: *îngrijește* (= *îngrijaște*), *greșește* (= *greșasta*), *ocărăște* (= *ocăraște*), *genunchi* (= *genuchi*), *subsuoară* (= *subțioară*), *străin* (= *strein*), *turbure* (= *turbure*), *tulbura* (= *turbura*), *firav* (= *firáv*), *gingie* (= *gingie*), *mîrșav* (= *mîrșáv*), *scîrnăv* (= *scîrnáv*), *spurcat* (= *spurcát*);

— plurale în *-e* la substantivele neutre cu rădăcina în *-r*: *care* (= *cară*), *fiare* (= *fiară*), *izvoare* (= *izvoară*), *topoare* (= *topoară*) etc.;

— articolul posesiv cu forme variabile: *al, a, ai, ale*;

— formele pronominale: *ăsta, nimeni, nimic*;

— logoforme de indicativ prezent: *desfășoară, înconjoară, măsoară*;

— flectivul proclitic a la perfectul compus: *el a venit* (= *el au venit*);

— logoforme de conjunctiv prezent: *să bea* (= *să beie*), *să dea* (= *să deie*), *să ia* (= *să ieie*), *să stea* (= *să steie*), *să vrea* (= *să vrie*);

— flectivul proclitic *ar* din paradigma condiționalului (în locul vechiului *are* sau *ari*);

— formele de imperativ: *adu* (= *adă*), *vino* (= *vină*);

— formele adverbiale: *acum, acu, acuș, acușica*;

— prepoziția *către* (= *cătră*);

NOTĂ:

Din Banat provin:

— forma analogică a imperfectului în *-u*: *cîntau* (= *cînta*), *duceau* (= *ducea*) etc.;

— formele verbale cu *n* relăcut în radical la conjunctiv prezent, pers. 3 sg. și pl.: *să vină* (= *să vie*), *să spună* (= *să spuie*) etc.;

— lexemele: *barză, burtă, cearșaf, cimitir, a ciupi, coșciug, curte, dovieac, ficat, gresie, a înjura, nasture, noroi, pepene* (verde, galben), *pisică, plapumă, porumb, porumbel, praf, a scuipa, tină, unchi, varză, zăpadă* etc.

În lumina faptelor de mai sus se subțiază și pier tenebrele "argumentelor" demagogice: "așa zice poporul" și "să respectăm voința comunității lingvistice din care facem parte". Așa zice, într-adevăr, despre graiul pe care îl posedă, dar ce poate spune despre limba literară sau despre alte aspecte ale varietății idiomatice? Numai după ce vom face cunoscut lumii, răbdător și temeinic, adevărul, vom putea pretinde de la ea rolul de arbitru în materie de limbă.

Vasile PAVEL,
doctor habilitat
în filologie, cercetător
științific principal, Institutul
de Lingvistică,
Chișinău

UNITATEA ȘI VARIETATEA LIMBII ROMÂNE DIN PERSPECTIVĂ GEOGRAFICĂ

Avem sacra datorie să discutăm cu argumente și nepărtinire despre limba trăitorilor majoritari și bășinași — a românilor — de pe aceste meleaguri, reevaluând și reafirmând corect adevărul, pe deplin conștienți de răspunderea științifică și morală față de destinul limbii române din această parte a lumii, Republica Moldova. Să fim demni de strămoși, demni de marii noștri înaintași. În viziunea tuturor conștiința unității de limbă și de neam a fost încontinuu vie.

* * *

S-au făcut diferite cercetări asupra unității limbii române în varietatea ei geografică.

Într-adevăr, în extremitatea de est a latinității s-a dezvoltat o singură limbă neolatină. Denumirea ei corectă este limba română. Ea s-a format prin procese istorice firești, naturale.

Din punctele de vedere genealogic și tipologic astăzi în spațiul latinității orientale nu există deci o altă limbă ca *unitate*, ca *sistem aparte* de tradiții istorice ale limbajului, decât limba română. Totodată această limbă este extrem de unitară. O evidentă trăsătură, care a fost recunoscută de cercetători.

Bineînțeles, aceasta deloc nu

înseamnă că limba română este monolitic unitară. Ca și în cazul altor limbi, ea prezintă diferențe în spațiu, diferențe socioculturale și diferențe stilistice¹. Unitatea teritorială vădit pronunțată a limbii române a surprins cu atât mai mult cu cât se știe că vorbitorii ei au aparținut timp îndelungat la organizații statale diferite².

Ca orice limbă, româna este astfel o "unitate în diversitate". Continuitatea și discontinuitatea peisajului dialectal s-au aflat într-o firească conlucrare în vederea realizării unității actuale a limbii române în varietatea ei geografică.

Făcînd abstracție aici de varietatea dintre grupurile socioculturale (se știe că omul vorbește cu particularități specifice gradului său de instruire și profesiei sau ocupației sale) și cea stilistică (determinată de circumstanțele sau momentul vorbirii), care nu constituie obiectul comunicării, și trecînd la discutarea diversificărilor în spațiu, este necesar să delimităm clar conceptele de "dialect, grai" în general și de "limbă română" în special.

Varietățile geografice ale unei limbi sînt definite drept dialecte, subdialecte, graiuri. Dialectul prezintă particularități care îl deosebesc de alte subdiviziuni dialectale înrudite. Limba română are patru dialecte: dacoromân, aromân sau macedoromân, meglenoromân și istoromân. Subdialectul e subordonat dialectului, iar graiul (grupul de graiuri) subdialectului. Dialectul dacoromân (acesta ne interesează în continuare) se împarte în cinci subdialecte: moldovean, muntean, bănațean, crișean, maramureșean. În Transilvania deosebit un grup de graiuri.

Astăzi, o asemenea repartitie dialectală a limbii române actuale este acceptată ca atare de majoritatea dialectologilor români. Cititorul interesat în aprofundarea cunoștințelor ce țin de domeniul dat ar putea să consulte în acest scop, cel puțin, lucrarea colectivă **Tratat de dialectologie românească** (coord. V. Rusu), Editura "Scrișul Românesc", Craiova, 1984, 970 p., care reprezintă cu adevărat "o primă sinteză academică de dialectologie

românească" (p. 11). E de remarcat și faptul, care nu a rămas neobservat de prof. Gr. Brâncuș într-un studiu recent al său, că în *Tratat* Paul Lăzărescu include curajos (atunci când puțini dialectologi din Republica Moldova sau din Țară aveau acest curaj s-o facă) și descrie graiurile din Basarabia în cadrul general al subdialectului moldovean.

Conceptul/termenul de *limbă română* poate fi înțeles în mod curent ca limba română vorbită în nordul Dunării, inclusiv la est de Prut, adică în Dacoromania și în ținuturile limitrofe (dacoromâna). Propriu-zis științific, lingvistic însă limba română este ipostaza actuală a latinei dunărene, vorbită, în nordul și în sudul Dunării, de reprezentanții celor patru dialecte pomenite mai sus³.

Graiurile moldovenești acoperă o parte însemnată — aproape o treime — din aria dialectului dacoromân, adică din teritoriul în temei de la nord de Dunăre, unde se vorbește în limba română. Locul lor în cadrul limbii române (al dialectului dacoromân) și zonele de răspândire ale particularităților de grai moldovenesc au fost stabilite de hărțile atlaselor lingvistice românești (generale și regionale), printre care se înscriu și volumele de atlas publicate la Chișinău (*ALM* și *ALRR. Bas. Bucov. Transn.*).

Graiul moldovenilor de pe ambele maluri ale Prutului (adică din provincia istorică Moldova) ține deci de subdialectul moldovean al aceluiași dialect dacoromân.

Graiurile moldovenești din Republica Moldova și din regiunile învecinate Cernăuți și Odesa țin de o entitate glotică comună, de limba română. Aceste graiuri nu constituie nici măcar grupuri de graiuri aparte cu trăsături relevante proprii numai lor în cadrul dialectului dacoromân.

Caracterul unitar al graiurilor românești de la est de Prut și din Ucraina cu celelalte graiuri dacoromâne se manifestă atât în structura gramaticală, cât și în vocabular.

Cele patru grupuri de graiuri din Basarabia și zonele limitrofe (Transnistria, nordul Bucovinei, ținutul Herța) delimitate de dialectologii de la Chișinău⁴ nu sînt

nicidecum separate de celelalte graiuri românești nord-dunărene, după cum s-ar fi putut trage concluzia, în mod greșit, la consultarea unor lucrări pe această temă elaborate anterior (vezi nota 4).

Astfel, așa-numitele *graiuri centrale*, care ocupă cea mai întinsă parte a teritoriului cercetat al Basarabiei și parțial al Transnistriei, au trăsături identice cu cele răspândite în graiurile din provincia Moldova (România). De pildă: realizarea africatelor prepalatale *č, ǵ* în stadiul de fricativizare *ș, ž* (*șerc* "cerc", *žer* "ger"), realizarea labializării labiodentalelor *f, v* în stadiul *ș, ž* (*șerbi* "fierbe", *žin* "vin"), palatalizarea labialelor *p, b, m* în stadiul *k', g', n'* (*k'šor* "picior", *g'ini* "bine", *n'ic* "mic") etc. Unele particularități sînt atestate în graiurile de tip nordic în general (*curechi, cute, cocostîrc, cioban*, utilizarea formei invariabile *a*, în loc de *ai, ai, a, ale*). Multe din particularitățile graiurilor de sud-vest (pe linia Cahul—Reni—Chilia) fac arii comune cu graiurile muntenești (iotacizarea verbelor: *văz* "văd", *spuș, spușu*, "spun"; *vîii* "vie"). Graiurile de nord-vest (din fostul județ Hotin, nordul Bucovinei, ținutul Herța) fac arie comună cu sudul Bucovinei și partea de nord a Moldovei (România). Ele îmbină trăsături din graiurile centrale, bucovinene și, în parte, maramureșene, căpătînd astfel specificul unui "mozaic" dialectal. În sfîrșit, particularitatea cea mai importantă a graiurilor de nord-est (unele graiuri din raioanele Rîbnița, Camenca ale Republicii Moldova și din raionul Kotovsk, Ucraina) o constituie palatalizarea labiodentalelor *f, v* în formele *s, z* (*ser* "fier", *zin* "vin") identice cu cele din Maramureș. Africatele *č, ǵ* trec în *s, z* (*serc* "cerc", *zer* "ger")⁵.

Firește, multe fenomene pot fi atestate, cu arii de răspîndire mai mică sau mai mare, în toate graiurile dacoromâne, astfel încît graiurile dacoromâne au ajuns să formeze un tip lingvistic (de exemplu, diverse stadii de fricativizare a consoanelor românei comune *č, ǵ*)⁶.

Graiurile limbii române de la est de Prut și Nistru n-au evoluat în sens diferit în raport cu celelalte graiuri românești. Ele nu au un statut autonom și, luate în

ansamblu, n-au fost atrase într-o altă arie lingvistică⁷. Propriu-zis, de-a lungul Prutului nu avem izofone și izomorfe, iar în majoritatea covârșitoare a cazurilor, nici izolexe.

Prutul nu reprezintă o frontieră lingvistică.

Rusismele din vocabular, în parte și ucrainismele, nu au izbutit să rusifice limba maternă a populației românești din ținut, deși vorbitori rusificați avem destui.

În ciuda existenței varietăților geografice, graiurile românești privite în ansamblu, ca și cultura populară, continuă să aibă mai presus de toate "o funcție unificatoare", pe care ele o exercită peste frontierele administrative.

Dat fiind că limbajul este în esența sa creativitate, nu există idiomuri ale comunităților vorbitoare monolitic unitare. Pe de altă parte, limbajul este totdeauna și pentru alții, de aceea el se prezintă sub formă de tradiție comună. Contrar unor varietăți, totdeauna se nasc omogenități. Totdeauna există aspirația către unitatea limbii, care este din ce în ce mai pronunțată cu cât ne ridicăm de la limba istorică la limba comună și de la limba comună la limba exemplară, literară, limba de cultură⁸.

Din cele expuse reiese că la nivelul graiurilor populare sintagma "limba moldovenească" ține doar de subdialectul moldovean al dialectului dacoromân. Cercetările au arătat că nimic nu justifică științific confuzia "Moldova"/"limba moldovenească", atât din punctul de vedere al conținutului, cât și ca terminologie. Adjectivul *moldovenesc* a căpătat circulație ca denumire neterminologică, locală, atribuindu-i-se în cele din urmă și o conotație voit politică.

Denumirea limbii nu are nimic comun cu jocurile politice. Să nu scăpăm din vedere faptul că de la 1812 încoace țarismul, iar mai apoi și sovieticii au impus metodic și sistematic populației din ținut folosirea denumirii *limba moldovenească* în scopuri bine cunoscute. Presiunile ideologice s-au făcut cu bună știință. Să ne amintim cel puțin de încercările de a zămisli o limbă scrisă pe baza varietății

vorbirii transnistrene, iar după 1940 și a graiurilor de dincoace de Nistru. Încercări ale proletcultiștilor care s-au soldat cu un eșec total.

O "limbă moldovenească" deosebită de limba română n-a existat niciodată.

Singurul glotonim menit să fixeze denumirea corectă a limbii oficiale în Republica Moldova trebuie să fie limba română, nume generic recunoscut în lume pentru orice varietate de vorbire romanică nord- și sud-dunăreană⁹.

Prezenta sesiune științifică cu tema "Limba română este numele corect al limbii noastre" ne întărește credința în izbânda adevărului.

NOTE:

¹ Eugenio Coseriu, **Unitatea limbii române — planuri și criterii** // *Limba română și varietățile ei locale*, Editura Academiei Române, București, 1995, p. 11—19.

² Marius Sala, **Unitatea limbii române din perspectivă romanică** // *Ibidem*, p. 113.

³ Matilda Caragiu Marioțeanu, **Compendiu de dialectologie română**, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 20, 84. *Ibidem*: **Varietatea limbii române // Limba română și varietățile ei locale**, p. 21.

⁴ **Dialectologia moldovenească**, Editura "Lumina", Chișinău, 1976, p. 143—160, 270—214; R. I. Udler, **Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka**, I—II, Chișinău, 1976.

⁵ Vasile Pavel, **Graiul românilor basarabeni, expresie a continuității teritoriului de limbă română** // *Limba română și varietățile ei locale*, p. 83—90.

⁶ Emanuel Vasiliu, **Graiurile dacoromâne: unitate tipologică** // *Limba română și varietățile ei locale*, p. 53—54.

⁷ Eugen Coșeriu, **Latinitatea orientală** // "Limba română", Chișinău, 1994, Nr. 3 (15), p. 17.

⁸ Eugenio Coseriu, **Unitatea limbii — planuri și criterii**, p. 12—13.

⁹ Vezi de asemenea: Silviu Berejan, **Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă** // "Limba română", Chișinău, 1994, nr. 5—6 (17—18), p. 49—55.

Nicolae RAIEVSCHI,
cercetător științific
coordonator, doctor
în filologie, Institutul
de Lingvistică,
Chișinău

CARACTERUL SUPRADIALECTAL AL LIMBII ROMÂNE LITERARE

Văzute în ansamblu, în epoca modernă practic toate limbile cu tradiții scrise din Europa atestă câte două forme de existență — cea a graiului viu ce evoluează spontan, fără amestecul gramaticienilor, și cea literară. Pe parcursul timpului corelația dintre aspectele acestea ale limbii comune e într-o continuă schimbare. În sensul arătat se pot delimita câteva etape.

Într-adevăr, într-un trecut mai îndepărtat graiul viu era forma principală de manifestare a limbajului. În acea vreme limba literară nu era creată încă sau, dacă exista, constituia apanajul unei păтури restrânse din societate. Pe măsură ce ne apropiem de prezentul nostru lucrurile se inversează — aspectul al doilea al limbii — cel literar — capătă o răspîndire tot mai largă.

În literatura problemei se vorbește despre trei trepte mai de seamă în dezvoltarea limbii literare. La treapta întâi avem numai dialecte. La cea de a doua, datorită anumitor factori de ordin social-economic, politic sau cultural, unul dintre dialecte e considerat, recunoscut ca potrivit pentru a fi pus la baza limbii literare. Dialectul în cauză, însă, nu "intră" integral în limba literară. El este "prelucrat", fenomenele sale strict individuale sînt înlăturate. Totodată dialectul acesta își completează structurile sale cu elemente ce țin de celelalte dialecte congenere. La

etapa examinată intervențiile gramaticienilor, de regulă, sînt masive. Problema e că se operează o selecție, o alegere a ceea ce este mai "potrivit" în toate domeniile limbii sau, cum se mai spune, la toate nivelele. Sînt reținute pentru limba literară fonetismele ce "corespund" mai bine, formele morfologice mai regulate, unitățile lexicale mai adecvate. În sfîrșit, la etapa a treia sau deja la cea de a doua limba pe cale de a deveni literară își îmbogățește vocabularul prin creații proprii sau prin împrumuturi din alte idiomuri, își diversifică stilurile etc. Considerăm că se poate admite și o a patra etapă — etapa limbii literare vorbite. Chestiunea e că la cele trei etape relevate avem de a face mai ales cu aspectul scris al limbii literare. Or, după încheierea constituirii limbii literare scrise urmează o nouă etapă, etapa cînd limba aceasta, prin școală, prin instituțiile statului etc., este propagată pretutîndeni și ca instrument de comunicare orală. Așa se constituie aspectul vorbit al limbii literare.

Abătîndu-ne puțin de la subiect, vom observa că sub raportul stadiului la care se află limba literară între diverse state pot exista diferențe tranșante. Actualmente în multe țări din Europa și America, grație instruirii generale ce se realizează de decenii, aspectul literar al limbii a devenit dominant. Din acest punct de vedere Republica Moldova e încă la mare distanță de carul civilizației. De altfel, faptul că am rămas în urmă la acest capitol se explică prin politica lingvistică promovată la noi pînă nu demult.

Dar să reluăm firul expunerii. Parcurgînd etapele sale de constituire, pînă la urmă limba literară capătă caracter supradialectal. Procesul de formare a limbilor literare, schițat mai sus, practic e universal. Istoria idiomului literar românesc îl ilustrează pînă și în mici detalii. Vom sublinia că obiectul noțiilor noastre îl constituie limba literară modernă. După cum se știe, în primele decenii ale veacului trecut, cînd țările române intră într-o nouă fază istorică, printre numeroasele chestiuni ce se aflau la ordinea zilei și care își așteptau soluțiile figura și cea a creării unei limbi literare unitare. Căutările în această direcție se vor încheia cu

planul reformativ al lui Ion Heliade-Rădulescu. Principalele puncte ale planului dat sînt următoarele: 1) Românii trebuie să-și făurească o limbă literară unică; 2) La baza acestei limbi trebuie să se afle norma din mijlocul sec. al XVIII-lea, foarte bine unificată; 3) Întru completarea vocabularului va fi necesar să se efectueze o operație de selecție a unor elemente din celelalte dialecte ale limbii române.

În continuare, ne vom opri asupra modului cum a fost realizat punctul al treilea al programului heliadist, ceea ce ne va dezvălui și esența problemei puse în comunicarea de față.

Este bine cunoscut că limba română vădește o unitate **relativ înaltă** în toate structurile sale. Despre aceasta ne putem ușor convinge constatînd că o bună parte a elementelor sale lexicale nu cunosc nici o variere, sînt identice pe întregul spațiu lingvistic dacoromân. Să ne gîndim numai la astfel de cuvinte ca *alun, anin, avut, căprior, rău, slut, mîndru, falnic; adun, aleg, alerg, apăr, apăs, aplec, apuc, ar, așîi* etc. Fondul acesta despre care, în genere, nu se prea vorbește nu poate fi trecut cu vederea, întrucît asemenea elemente lexicale reprezintă temelia edificiului care se numește *limbă literară*. O sumă de elemente identice constatăm și în domeniul fonetic și în cel morfologic.

Dar, ca orice limbă, idiomul nostru cunoaște și fenomene ce variază mai mult sau mai puțin sensibil în spațiu. Așa cum cerea Heliade, procedînd la elaborarea noimei literare cu caracter supradialectal, lingvistul va efectua o triere, o alegere a variantelor mai potrivite. Vom ilustra operația de selecție despre care tratăm printr-o serie de exemple de natură fonetică, morfologică și lexicală. Unele fenomene relevate țin de norma literară, altele, dintr-o cauză sau alta, nu au satisfăcut condițiile pentru un atare statut.

Domeniul fonetic. În cercetările privind tema respectivă s-a arătat că vocala neaccentuată *ă* în unele graiuri se menține stabil, în timp ce în altele ea trece la *a*. E vorba despre unele cuvinte, și anume despre termenii de tipul *bărbat*. În graiurile din Moldova astăzi constatăm mai ales variantele cu *a* pentru *ă*: *barbat, pacat,*

palamari, pasat, patrat, pradat, tarcat, tatarcă, taran, varzari. În textele vechi, precum și în graiurile de tip sudic, variantele respective mențin vocala etimologică *ă* intactă: *bărbat, păcat, păsat* etc. Avînd o extensiune largă și fiind în corespundere cu sistemul fonetic al limbii române, formele cu *ă* neaccentuat păstrat au fost considerate ca literare. Cele din graiurile moldovenești, cu *a* pentru *ă*, nu vor fi reținute de normă.

Un alt exemplu de fluctuație specifică ne oferă diftongul *-ea* la finele cuvintelor. În graiurile nordice relativ devreme în locul lui *-ea* mai vechi apare *-e*. Aici, pentru formele *bea, mea, bătea, părea, putea, scotea* etc., astăzi avem *bé, mé, băté, pără, puté, scoté*. Ca elemente ale noimei literare vor fi socotite variantele cu *-ea* specifice graiurilor sudice și, am putea adăuga, celor mai vechi texte din Moldova.

Pildele citate nu trebuie să ne creeze convingerea că la nivel fonetic limba literară se bazează numai pe trăsături ale graiurilor de tip sudic, menține toate aceste trăsături. De exemplu, cuvintele cu *d* durificat de tipul *dă, dăparte, dăplin, dăprinde, dăschide, dăspărți, dăstul, dîn* etc., deși sînt specifice graiurilor muntenești, nu țin, totuși, de norma literară.

Domeniul morfologic. La acest nivel constatăm mai multe cazuri cînd forma literară e cea specifică graiurilor de dincoace de Milcov. Iată un exemplu concludent sub raportul arătat. Avem în vedere unele forme ale verbelor moștenite de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a cu radicalele în *d* sau *t*: *cădea, ședea; aprinde, cuprinde, deschide, întinde, pătrunde, pierde, prinde, purcede, scoate, trimite, vinde; auzi, despărți, minți, simți* etc. În limba veche la indicativ prezent persoana I singular și la conjunctiv persoana a III-a pentru *d* și *t* ale radicalilor în toate graiurile constatăm *dz* și respectiv *ț*. Deci în acea perioadă se rostia nu *eu cad, șed, aprind, cuprind, deschid, întind, pătrund, pierd, prind, purced, scot, trimit, vînd, aud, despart, mint, simt*, ci *eu cadzu, ședzu, aprindzu, scoțu, trimițu* etc. La fel pentru *el, ei* să *cadă, să șadă, să scoată* etc. de astăzi în textele vechi ne întîmpină *el, ei* să *vadză, să șeadză, să scoăță*

etc. Mai târziu în Moldova formele acestea iotacizate vor ieși din circulație, fiind înlocuite prin variantele cu sunetele *d* și *t* restabilite pe cale analogică. În Muntenia, dimpotrivă, asemenea forme cu *z* și *ț* se vor menține, vor fi curențe până astăzi. Când se purcede la elaborarea limbii literare, se iau ca normă variantele cu *d* și *t* specifice Moldovei. Fără îndoială, în cazul examinat s-a optat pentru formele analogice, fiindcă acestea sînt mai regulate.

Domeniul vocabularului. Mai sus am remarcat deja că unitatea limbii române are la temelie sa, în primul rînd, un fond de cuvinte relativ numeros ce nu vădește variații formale cît de cît simțitoare și totodată acoperă compact, fără lacune, întregul ei spațiu. Alte elemente ale lexicului său, dimpotrivă, sînt caracteristice doar pentru anumite regiuni. În linii mari, vom distinge perechile sinonimice, un element al cărora e specific graiurilor de tip sudic, iar altul — graiurilor de tip nordic. În calitate de exemple vom cita perechile:

<i>barză</i> — <i>cocostîrc</i>	(lit.)
<i>burtă</i> — <i>pîntece</i>	(lit.)
<i>cearșaf</i> — <i>prostire</i>	(reg.)
<i>cizmă</i> — <i>ciubotă</i>	(reg.)
<i>coș</i> — <i>hom</i>	(lit.)
<i>curte</i> — <i>ogradă</i>	(s. reg.)
<i>dovleac</i> — <i>bostan</i>	(reg.)
<i>gaură</i> — <i>bortă</i>	(reg.)
<i>izbuti</i> — <i>dovedi</i>	(pop.)
<i>nasture</i> — <i>bumb</i>	(pop.)
<i>noroi</i> — <i>glod</i>	(pop.)
<i>pisică</i> — <i>mîță</i>	(pop.)
<i>porumbel</i> — <i>hulub</i>	(reg.)
<i>prăvălie</i> — <i>dugheană</i>	(depr.)
<i>prun</i> — <i>perj</i>	(și reg.)
<i>unchi</i> — <i>moș</i>	(lit.)
<i>varză</i> — <i>curechi</i>	(reg.)
<i>zăpadă</i> — <i>omăt</i>	(reg.)

În procesul elaborării limbii literare au fost selectate ca elemente ale normei mai ales cuvintele din graiurile sudice, plasate de noi în partea stîngă a perechilor,

adică *barză*, *burtă*, *cizmă* etc. Ca literare, însă, sînt recunoscute și unele cuvinte din graiurile nordice, inclusiv din Moldova: *cocostîrc*, *pîntece*, *ogradă*, *dovedi*, *bumb*, *glod*, *mîță*, *moș*. Alți termeni nordici rămîn ca regionalisme. După cum vedem, în procesul formării limbii literare unele cuvinte sînt ridicate la rang de unități ale normei, altele își schimbă statutul în sens contrar. La mijlocul veacului trecut elementele perechilor *zăpadă* — *omăt*, *cizmă* — *ciubotă* etc. erau egale, ca să zicem așa. Va urma apoi selecția, trierea, datorită căreia termenii *zăpadă* și *cizmă* capătă calitatea de unități ale normei literare, în timp ce pendantele lor *omăt*, *ciubotă* vor continua să caracterizeze doar unele graiuri.

Vom mai atrage atenția și asupra faptului că un gen aparte de perechi sînt cele ale căror elemente se deosebesc doar prin accent. E vorba despre binecunoscutele dublete *ăripă* — *aripă*, *bolnăv* — *bólnav*, *fîrăv* — *fîrav*, *gîngăș* — *gîngaș*, *gîngie* — *gîngină* etc. Limba literară va menține unele forme specifice Moldovei, cum ar fi, bunăoară, *aripă*, *fîrav*, *gîngaș*. În alte cazuri formele literare sînt cele de tip sudic.

Concluzia ce se desprinde din expunerea de față e că limba română literară pînă la un anumit punct este rezultatul unei operații de selecție a formelor pe care le găsim în graiurile ce-i stau la bază, selecție în urma căreia pe fondul unitar comun, fonetic, morfologic, lexical, se vor grefa elementele cele mai reprezentative ale grupului de graiuri-pilon, precum și elementele cele mai potrivite ale celorlalte graiuri congenerice. Sistemul acesta compozit are caracter supradialectal. Deci limba română literară nu poate fi denumită nici munteană, nici bănațeană, nici crișeană și nici moldovenească. În conformitate cu aceasta, așa cum a subliniat și Președintele Republicii, termenul adecvat pentru idiomul nostru nu poate fi altul decît *limba română*.

Anton BORȘ.
cercetător științific
coordonator,
doctor în filologie,
Institutul de Lingvistică,
Chișinău

**O ABERAȚIE
EVIDENTĂ: DICȚIONARE
ROMÂNEȘTI
ȘI DICȚIONARE...
"MOLDOVENEȘTI"**

Recunosc că mă aflu sub imperiul unui sentiment de adîncă neliniște. În viața mea n-am prea vorbit pe la adunări și cu atît mai mult n-am avut cînsa să iau cuvîntul în fața forului menit să rezolve probleme de importanță națională. Mulțumesc persoanelor care mi-au îngăduit să ies la această înaltă tribună ca să fie auzit și glasul unui simplu lexicograf, ce activează în cadrul Academiei de Științe a Republicii Moldova timp de aproape 40 de ani.

Aș dori mai întîi să vă comunic că, în problemele limbii, mă aflu pe aceeași poziție cu scriitorii Ion Druță și Grigore Vieru, alături de academicienii Nicolae Corlăteanu și Silviu Berejan, de medicul Vasile Anestiadi și fizicianul Vsevolod Moscalenco, alături de țăranul Anatol Țăranu, de parlamentarii Lidia Istrati și Ion Suruceanu, de înaltpreasfințitul Petru Păduraru și de părintele Vasile Petrache, de pedagogii Tudor Cibotaru și Iuliana Costin, alături de profesorii Anatol Ciobanu și Ion Ciornîi, de studenții Oleg Cernei și Viorica Isac, sînt alături de eleva Anda-Cristina Ghimpu și de Președintele Republicii

Moldova domnul Mircea Snegur. Eu sînt alături de celelalte mii de intelectuali care, astăzi săraci și flămînzii, sînt stăpîniți de năzuința fierbinte de a-și vedea țara prosperă, de a cultiva sentimentul conștiinței naționale și adevărata prietenie și înțelegere între toți locuitorii acestui pămînt, fiindcă pentru mine este incomparabil mai ușor să văd cum Președintele Republicii Moldova dl Mircea Snegur dă mîna cu tovarășul Igor Smirnov decît să aud zîngănit de arme și, cu atît mai mult, să văd sicrie de zinc.

Ar fi o eroare să credem că astăzi e vorba despre un simplu și ordinar val de patriotism al oamenilor din domeniul muncii intelectuale, ar fi greșit să credem că acest val e doar un ecou la cuvîntarea dlui Mircea Snegur din 27 aprilie a.c. în fața parlamentarilor. E vorba de perpetuarea sentimentului național pe care nu-l are numai acela care își uită vatra părintească, sentiment care, spre durerea noastră, a fost și mai este încolțit de răuvoitorii acestui popor.

Mesajul din 27 aprilie al dlui Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, mesaj care, cu siguranță, va intra în istorie, vine să reverse o blîndă lumină asupra uneia dintre cele mai delicate și voit controversate probleme din ultimii ani — problema limbii în general și a denumirii limbii oficiale vorbite pe teritoriul Republicii Moldova în special. Mesajul dlui Mircea Snegur vine să susțină un mare adevăr: *limba română este numele corect al limbii noastre*, și astfel să liniștească spiritele tuturor concetățenilor din republica noastră.

Într-adevăr, nici unul, dar nici unul din marii predecesori ai neamului (savant, cronicar sau scriitor), nici un lingvist serios din întreaga Europă n-a avut conștiința existenței aparte a unei limbi numită *limba moldovenească*. Lucrul acesta a fost demonstrat

magistral de întreaga opinie filologică, inclusiv de către savanții filologi de la Academia de Științe a Republicii Moldova în frunte cu Prezidiul ei.

Or, despre limbă, ca primă trăsătură a unui popor, trebuie să vorbim în șoaptă, ca despre Eminescu, trebuie să fim în cunoștință de cauză și să avem cel puțin dreptul moral. Unii dintre noi însă sînt adesea prea gălăgioși în presă, la radio, la televiziune, în parlament, la mitingurile de stradă, invocînd deseori citate trunchiate din operele autorităților pentru a debita minciuni sfruntate. De aceea nu-i nevoie ca anonimii pofticioși de ieftină autoritate printre mulțimile spiritual și material nenorocite, nu e nevoie, repet, ca anonimii să ne lumineze în această problemă. Zădarnică opintea și rușinoasă meserie!

Maxim Gorki a spus, printre altele, că "scriitorul nu trebuie să scrie ca la Viatka sau ca la Balahon. El trebuie să scrie rusește!" Clar ca bună ziua! *Mutatis mutandis*, și noi n-ar trebui să scriem ca la Ciorogîrla sau ca la Lingura, ca la Caragaș sau ca la Vișeu, ca la Criva sau ca la Săpînța, ci să scriem... românește. Desigur că mulți scriitori au făcut și fac uz de elementul regional, redînd astfel coloritul local al celor descrise. Abundența de regionalisme în romanul **Don Quijote** n-a clătinat marea popularitate a lui Cervantes. Același lucru s-a întîmplat și cu Mihail Șolohov, care în romanul **Donul liniștit** a folosit o sumedenie de dialectisme, dar ambii au scris respectiv în limba spaniolă (și nu în dialectul castilian sau andaluzian, asturian sau leonez) și în limba rusă (dar nu în dialectul velicorus de nord sau în dialectul velicorus de sud, care istoricește au evoluat în grai velicorus de tip mediu, tot așa cum la baza limbii noastre literare stau elementele graiurilor din Moldova istorică și Muntenia istorică).

E foarte necesar să susținem mesajul dlui Mircea Snegur. Iată un singur citat din această frumoasă cuvîntare:

"Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul său să nu cunoască mai mult ca el? Oare, făcînd atîtea, din puținul pe care ni-l putem permite în condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?"

Afirmînd pe bună dreptate că noi toți, cu greu, dar totuși învățăm a vorbi și a scrie corect și aceasta nu fără însușirea și respectarea normelor limbii române, inclusiv cu ajutorul dicționarelor de limbă română pentru diverse domenii, care sînt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist, președintele nostru continuă: "Putem noi, oare, să ne imaginăm că multitudinea de lucrări, miile de dicționare pot fi retipărite și numite așa cum prevede articolul 13 din Constituție?" Putem! — va răspunde cineva. De ce să nu putem în condițiile cînd sînt șterse de pe fața pămîntului orașe întregi, ca apoi să fie reconstruite! Întocmai cum spunea Famosov despre niște cărți: *поджечь и с плечь долой!* Aș vrea să exclam și eu împreună cu Mihail Volontir:

*Trimite-ne, Doamne, o ploaie cu stele
Și spală pămîntul, și-l spală de rele!*

Amintim că toate dicționarele, atît cele destinate publicului larg (explicative, bilingve și poliglote, cele semantice, ortografice, ortoepice etc.), cît și cele de strictă specialitate, inclusiv enciclopediile, sînt dicționare

ale limbii literare. Și doar dicționarele dialectale, care conțin materiale de limbă (cuvinte, sensuri și forme), nu reprezintă limba literară. Ele sînt întocmite pentru savanți și tineretul studios. Cuvîntul *prăsadă*, de exemplu, nu-l veți găsi în **DEX**, dar îl aflăm în **DELM**, lexemul *pară* rămînînd cel literar ca fiind cunoscut de întreaga românie. Încercați să substituiți cuvîntul *pară* prin *prăsadă* din expresia: (*Pici*) *pară mălaiață în gura lui Nătăfleață* ca să vedeți ce va ieși.

Îl asigurăm pe dl Președinte al Republicii Moldova că lingviștii au avut și au grija cuvenită pentru "păstrarea — cum a spus Domnia sa — coloritului, originalității, specificului, accentului și frumuseții graiului nostru moldovenesc".

Există și dicționare ale limbii scriitorului (J. W. Goethe, T. Șevcenko, A. Pușkin, Adam Mickiewicz ș.a.). **Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu** (București, 1968) este un dicționar al limbii române literare, cu unele cuvinte și forme astăzi mai puțin cunoscute. Lucrul acesta, credem, nu-l pune nimeni la îndoială. Eminescu este și al meu ca și al românilor de pretutindeni, fie că, izolat, ne mai zicem munteni, bănățeni, moldoveni, bucovineni, ardeleni etc. Iată de ce ar fi un sacrilegiu să numim limba Poetului în două feluri: o dată română, iar a doua dată, așa cum este actualmente fixat în paragraful 13 al Constituției Republicii Moldova, limbă moldovenească. Desigur, o eventuală împărțire a flotei maritime din Crimeea poate avea loc în cele din urmă. Dar să încerci a face același lucru cu Eminescu sau cu Ștefan cel Mare n-ar însemna decît o curată nesăbuiță.

Dacă dicționarele de uz general (folosite de elevi, învățători, studenți, profesori, savanți, specialiști din domeniu, inclusiv de parlamentari) reflectă vocabularul limbii literare, iar aceasta, v-ați convins, este unică pe întreg teritoriul daco-roman de est (și nu numai), atunci de ce ar trebui să orbecăim în continuare, să tolerăm o

aberație evidentă: dicționare românești — dicționare "moldovenești"?!

Prin anii 1940—1970, cei mai în vîrstă își amintesc bine, la edituri, enciclopedie, în instituțiile de cercetări științifice etc. se lucra cu două complete de dicționare: un complet de dicționare de "limba moldovenească" și altul de limba română. Primul complet era ținut pe masă, iar al doilea — în masă. Dar se lucra de fapt cu ajutorul dicționarelor ascunse în masă. Dicționarele "moldovenești" stăteau pe masă mai mult *ut fieri vidiat*, de ochii lumii, pentru oaspeții nepoftiți. În fond erau aceleași dicționare... românești, cu singura deosebire că cele "moldovenești" erau mult mai sărace, primitive chiar, și extrem de schimonosite sub aspect fonetic, lexical și gramatical, fiind totodată inundate de mii de regionalisme și de barbarisme, menite să înlocuiască cuvintele consacrate din limba literară. Acestea au avut loc în timpul regimului comunist-aracceevid. Și iată că astăzi, în condițiile de independență națională, se mai găsesc indivizi care doresc să perpetueze starea de lucruri de altă dată: să vină un mititel plătit și să-ți tot dea cu tifla că el știe ceea ce-i românesc și ce-i "moldovenesc".

Bineînțeles că atît timp cît vom spune *apă, pîine, pămînt, soare, a face, a fi, a merge, eu, tu, el, și, dar, iar, pe, în, spre* etc., etc., chiar dacă unii vor zice *Jora* în loc de *Gheorghe* sau *cleioancă* în loc de *mușama*, limba noastră va continua să fie cea română. Însă numai cu aceste vocabule ea va deveni o variantă stîlcită a limbii române literare. Gramatica și dicționarele de toate tipurile trebuie să ne fie de mare ajutor: ele străjuiesc verticalitatea limbii corecte. Un popor luminat nu mai poate fi manipulat de către cei nevrednici.

Sperăm să începem noul an de învățămînt cu un septembrie liniștit, în limba română.

Arcadie EVDOȘENCO,
cercetător științific
principal, doctor habilitat
în filologie, Institutul
de Lingvistică, Chișinău

COMOARA LIMBII NOASTRE

Poetul Alexei Mateevici a numit limba noastră literară o comoară, "limba sfințelor cazanii". Prima cazănie a fost tipărită de mitropolitul Moldovei Varlaam în 1643. Intitulată **Carte românească de învățătură**, ea a fost apoi retipărită în Muntenia în anul următor, ceea ce dovedește că exista o singură limbă românească în ambele țări. Faptul că anume limba literară este o comoară îl subliniază și eminentul om de știință, academicianul L. V. Șcerba. "Limba literară este într-adevăr cea mai prețioasă moștenire ce o avem de la generațiile anterioare... Ce ne poate fi mai apropiat și mai scump decât limba noastră literară!", exclamă el. Această comoară se creează de-a lungul timpului, printr-un efort suprem al multor generații de scriitori. Limba literară rusă, de exemplu, datează de un mileniu. Dar abia în secolul al IX-lea al existenței sale ea și-a atins deplina perfecțiune prin opera lui Pușkin. Datorită lui Pușkin în acest secol limba literară își capătă mlădierea și capacitatea de a exprima tot ce trebuie. Limba literară română își ia începutul în sec. al XVI-lea, odată cu apariția primelor traduceri ale textelor religioase din limba slavă, înfăptuite în nordul Transilvaniei. Tipărindu-le la Țirgoviste și la Brașov, diaconul Coresi unifică într-o anumită măsură limba în care au fost scrise ca să fie pe înțelesul tuturor, atât ardelenilor, cât și muntenilor și

moldovenilor. "Reprezentanții scrisului moldovenesc, observă marele romanist, academicianul V. F. Șîșmariov, au jucat în sec. al XVII-lea un rol de seamă în crearea acestei limbi unice." După **Cazania** lui Varlaam apare **Letopisețul Țării Moldovei**, scris de Grigore Ureche și reluat apoi de Miron Costin. Ion Neculce continuă această operă grandioasă, precedată de alta, intitulată **O samă de cuvinte**, ce vestește prin umorul și lirismul său marile creații ale lui Ion Creangă și Mihail Sadoveanu.

Tot în acest secol se înscrie și activitatea mitropolitului Moldovei Dosoftei, cel dintâi poet cult, autor al **Psaltirii în versuri** (1673), inspirate din poezia populară și din surse livrești. O altă lucrare a sa este **Viața și petrecerea sfinților** (1682--1686). În acest secol moldovenesc se înscrie și opera filozofică a lui Dimitrie Cantemir **Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea** (1705). Ceva mai târziu (1717--1722) apare opera lui istorică **Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor**.

De remarcat ar fi tendința unor cronicari de a renunța la unele particularități dialectale. Astfel, dacă Varlaam și Miron Costin folosesc formele *să hie*, *va hi*, *hire*, alături de *fie*, Grigore Ureche le evită pe cele dialectale.

Obolul moldovenilor în procesul de formare a limbii literare române continuă și în sec. al XIX-lea. Numele celor mai talentați scriitori din acest secol este înveșnicit pe Aleea Clasicilor literaturii române din Parcul Național din Chișinău. Opera predecesorilor săi a desăvîrșit-o Mihai Eminescu. O contribuție enormă la dezvoltarea limbii române literare a avut-o un alt moldovean, Mihail Sadoveanu, autor a peste o sută de romane și povestiri.

Toți scriitorii din Moldova, Bucovina și Basarabia, ca și cei din Muntenia, Oltenia, Ardeal și Dobrogea, au făurit împreună o limbă literară unică, cel mai prețios tezaur al neamului nostru. Nimănui însă nu i-a trecut prin minte că această limbă ar

fi moldovenească sau muntenească, olteană sau bănețeană, ardeleană sau bucovineană. De așa-zisa "limbă moldovenească" basarabienii au aflat după cedarea Basarabiei Uniunii Sovietice în 1940. Expresia "limbă moldovenească" a apărut odată cu crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (R.A.S.S.M.) în 1924. În această republică s-au dezis din capul locului de limba literară română creată cu atîta trudă în răstimp de mai multe secole de cele mai luminate minți ale neamului nostru.

E foarte posibil ca renunțarea la limba literară să fi fost cauzată de proletcultism. În U.R.S.S. a existat în anii 1917—1932 asociația benevolă "Cultura proletară", care se caracteriza prin negarea nihilistă a moștenirii culturale. În gazeta "Pravda" din anul 1950 se spunea că proletcultiștii voiau să distrugă căile ferate fiindcă au fost construite de către capitaliști. Această doleanță le-a atras proletcultiștilor numele de troglodiți, adică de oameni primitivi care trăiau în peșteri. Cuvîntul *troglodit* are astăzi și sensul de om mărginit, necivilizat, retrograd. Evident că numai astfel de oameni puteau renunța la cea mai prețioasă comoară a neamului lor, la limba lui literară.

În 1932 asociația "Cultura proletară" a fost desființată. Tot în acest an în R.A.S.S.M. s-a revenit la limba literară română și la alfabetul latin. În 1938 însă, cînd valul de denunțuri a atins apogeul său, au fost exterminați și promotorii culturii din această republică autonomă moldovenească. În 1939 apare la Tiraspol **Gramatica lindii moldovenești**, ticluită de I.D. Ceban. Forma "lindii" ne indică dialectul din raioanele Rîbnița și Camenca. Acest dialect se deosebește prin consoanele muiate *t', d', s', z'*, caracteristice limbii ruse și celei ucrainene. Consoanele acestea se întîlnesc în pronunțarea cuvintelor *tisior* (picior), *Diordiță* (Gheorghită), *sierbi* (fierbe), *seapî* (ceapă), *zin* (vin) etc. Bineînțeles că pe baza acestui dialect

rusificat nu putea fi creată în cîțiva ani o literatură de valoare. Demnitarii din R.A.S.S.M., care au devenit în mod automat demnitari ai R.S.S.M., ne-au venit cu limba rusă în calitate de limbă oficială. Tot ei au aruncat la gunoi tezaurul nostru sfînt, literatura noastră română. Vandalismul acesta a avut loc numai în R.S.S.M. Nici una din republicile sovietice nu a renunțat la limba ei literară și la moștenirea ei culturală. Consecințele le cunoaștem foarte bine. Marea majoritate a populației din republică vorbește o limbă schimonosită, schingiuită ca vai de ea. Abia în 1989 limba națională (română) a devenit limbă de stat cu grafia ei latină. Au fost recunoscuți toți clasicii limbii române. Literatura care ne-a lipsit atîta timp ne-au adus-o frații de peste Prut. A fost înființată biblioteca "Onisifor Ghibu" cu tot ce s-a scris mai de valoare în limba noastră cea română.

Mulți tineri din Republica Moldova au căpătat posibilitatea să studieze în România. Ni s-au adus manualele care le lipseau elevilor. Savanții noștri au beneficiat și de un început de colaborare cu cei de la Iași, Cluj, București, Timișoara. Ni s-au deschis ușile bogatelor biblioteci din aceste centre de cultură. Totul părea că merge înspre bine, cînd ca un trăsnet din senin a apărut iar stafia așa-zisei limbi moldovenești, care nu înseamnă altceva decît obscurantism, vrajbă, în loc de prietenie, sărăcie lucie, în loc de prosperitate. În aceste condiții nu este decît binevenit mesajul dlui Mircea Snegur "Limba română este numele corect al limbii noastre". Aceasta a fost și doleanța savanților de la Academia de Științe a Republicii Moldova, precum și cea a tineretului studios, cu care nu putem decît să ne mîndrim. Sperăm că spre binele nostru al tuturor Parlamentul își va revedea poziția sa cu privire la articolul 13 din Constituție și va adopta modificările respective.

Anatol CIOBANU,
membru corespondent
al A.Ș.M., doctor habilitat
în filologie, profesor.
Universitatea de Stat
din Moldova,
Chișinău

UNELE CAUZE ALE ERODĂRII FACTORULUI "CONȘTIINȚĂ NAȚIONALĂ"

Deseori în presă, în luările de cuvânt se afirmă că limba noastră *nu diferă* de cea română, dar totuși trebuie denumită "moldovească". Argumentele în sprijinul acestei denumiri sunt exclusiv de ordin *extralingvistic* (politic etc.). Se face trimitere la așa-zisa *conștiință națională a moldovenilor*. Cică la Recensământul din 1 ianuarie 1989 aproximativ 2.700.000 de persoane din fosta R.S.S.M. au confirmat că limba lor maternă e moldovenească.

Ce s-ar putea răspunde la această teză?

Conștiința națională nu este un fenomen ereditar; ea se formează în procesul dezvoltării fiecărui individ, în ambianțe sociale concrete, în contact direct cu lumea, cu cei care-l înconjoară, cu conaționalii săi, cu tradiția, cultura națională etc.

În situații anormale, cum au fost cele create la noi în anii totalitarismului, *conștiința națională* a copiilor, a tineretului studios putea să difere de cea a părinților acestora și viceversa. Caz paradoxal, dar prezent în viața republicii noastre. Așadar, *conștiința națională* este un proces de reflectare cognitivă de către om a convingerilor pe care el și le-a format în urma unei educații concrete într-un mediu

concret.

Conștiința, în general, este o modalitate procesuală superioară a sistemului psihic uman, care se elaborează prin activitatea socială și culturală, și, în ultimă instanță, se educă la om. Cu atât mai mult *conștiința națională* e, să zicem așa, direct proporțională cu mediul ambiant în care se dezvoltă individul, cu ideile, care i se implementează din anii de școală, *cu și prin* modul de a i se explica originea, trecutul istoric al neamului său, natura și importanța limbii materne pe care o vorbește și o studiază. Or, toate aceste componente indispensabile ale *conștiinței naționale* ne-au fost deformate (ca să nu spun batjocorite) de la 1812 încoace (cu mici întreruperi: 1918—1940 și 1941—1944). Limba și neamul erau în primejdie de moarte din partea a două imperii: rus și sovietic.

Odioasa politică imperială s-a extins, în primul rând, asupra școlilor de toate gradele, deoarece principala țintă a colonizatorilor țariști era deznăționalizarea învățământului, anihilarea spirituală a generațiilor de autohtoni în creștere, modelarea sufletelor, a *conștiinței* lor naționale în direcția supunerii oarbe *modus-ului cogitandi* al opresorilor. Această criminală strategie putea fi ușor pusă în aplicare prin excluderea din instruire și din viața publică a limbii române, acțiune la care a recurs țarismul cît a stăpînit Basarabia (pînă în 1917). Sunt foarte semnificative în acest plan cuvintele scriitorului basarabean Constantin Stamati-Ciurea (1828—1889), feciorul lui Constantin Stamati (1786—1869): "Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; nici o școală populară măcar; am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic." (Vezi: **Opere alese**, Chișinău, 1957, p. 424).

Și într-adevăr, scriitorul nu avea ce spune, pentru că în anii 30—40 ai sec. al XIX-lea în Basarabia nu mai existau școli naționale, limba română predîndu-se sporadic doar ca disciplină opțională

(facultativă) în unele licee aproximativ pînă în anul 1872, cînd obiectul a fost expulzat din programele de studiu. Această constatare o face academicianul rus Vladimir F. Şişmariov (în studiul său **Limbile romanice din Sud-Estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti**, Chişinău, 1960, p. 61—62, trad. din limba rusă), notînd că ultimul manual de limbă română în Basarabia a fost **Cursul primitiv de limbă română** (1865) de Ioan Doncev.

Dacă în primii ani după anexarea Basarabiei în 1812 Prutul încă nu constituia o frontieră lingvistică şi chiar politico-statală, apoi "în anul 1878 acest fluviu, după cum remarcă savantul, a fost închis ca mijloc de comunicare, iar regimul ţarist a creat o astfel de situaţie, încît cei care puteau să menţină, să continue în Basarabia tradiţia moldovenească şi să cultive limba literară au început să plece peste hotare. Păstrătorul isvoarelor şi tradiţiilor naţionale a rămas poporul." (p. 63). Aşadar, ne convingem o dată în plus de adevărul celor spuse de către Constantin Stămatu-Ciurea (vezi supra).

Un remarcabil cercetător al istoriei învăţămîntului în Republica Moldova, savantul pedagog Tudor Cibotaru, scrie: "Nici un imperiu, după prăbuşirea lui, n-a lăsat în urmă atîta întuneric şi ruină ca cel rus. Nu exista nici o şcoală moldovenească ce să fi funcţionat în limba maternă. Deci nu puteau exista nici cadre naţionale didactice pentru predarea limbii şi literaturii române, istoriei neamului, geografiei Patriei ş.a. Verbul matern nu putea fi auzit nici măcar în biserică... peste 90 la sută din populaţia autohtonă era analfabetă." (T. Cibotaru, **Primele asociaţii ale învăţătorilor basarabeni** // "Făclia", 3-IX-93, p. 8).

Mă întreb cu groază: cum putea tineretul în asemenea întuneric intelectual să-şi dezvolte o veritabilă conştiinţă naţională? Fără istoria neamului, fără literatură, fără contact cu fraţii de peste Prut şi ruşi de matcă?

Situaţia cu educarea conştiinţei naţionale s-a schimbat după Unirea din 1918. În Basarabia majoritatea şcolilor (de

toate gradele) au funcţionat timp de 22 de ani (pînă în vara anului 1940) în limba română. Procesul de predare era asigurat atît de profesorii invitaţi din Regat, cît şi de către cei din Basarabia, care în cîţiva ani de studii în diferite centre universitare reuşeau a se întoarce cu diplomele respective de profesori de şcoli primare şi secundare, completînd în mod fericit corpul profesoral-didactic din şcolile noastre.

Disponem de unele date incomplete privind învăţămîntul din Basarabia în anul 1940 (pînă la intrarea în acţiune a odiosului Pact Molotov-Ribbentrop). Astfel, pe acest "picior de plai", funcţionau 2.700 de şcoli primare româneşti cu un contingent de 17.400 de elevi; 25 de şcoli de meserii şi gimnazii industriale; 2 facultăţi universitare: de teologie şi de agricultură. Numărul total de profesori din aceste instituţii de învăţămînt întrecea cifra de 8.000 de persoane.

Acum, la distanţa de 7 decenii, se poate afirma, cu toată certitudinea, că anume cei vreo 25 de ani de şcoală românească în Basarabia au contribuit la trezirea moldovenilor "din somnul cel de moarte" în care îi adînciră "barbarii de tirani", la educarea lor în spiritul naţional al unităţii de neam, de limbă, de istorie şi de obiceiuri strămoşeşti, au insuflat basarabenilor demnitatea şi mîndria naţională, le-au dezvoltat adevărata conştiinţă naţională.

Dar vine primăvara anului 1944... Aproape toţi intelectualii, în primul rînd corpul profesoral-didactic, de frica deportărilor în Siberia, au luat toiagul pribegiei, refugiindu-se peste Prut. În această ordine de idei cunoscutul savant şi critic literar Efim Levit, martor ocular al evenimentelor despre care vorbim, notează: "În 1940—1941 şi în anii imediaţi de după război regimul bolşevic efectuase o acţiune perseverentă de decimare a intelectualilor basarabeni autohtoni, arestaţi, deportaţi sau siliţi să emigreze" (E. Levit, **Scriitorii evrei şi literatura basarabeană contemporană**. — "Moldova literară" din 19 iulie, 1995, p.2).

Nu dispunem de date exhaustive referitor la numărul de refugiați (intelectuali).

La sigur, sunt cunoscute următoarele cifre. În 1944 în județul Bălți din 2.180 de profesori de toate gradele au rămas 129; în județul Cahul din 1.286 au rămas 10; în județul Soroca din 980 au rămas 18, în orașul Bălți din 240 au rămas 13, în orașul Chișinău din vreo 500 au rămas 70 (vezi ziarul "Sovietskaia Moldavia" din 23—II—1991).

Nu este greu să ne imaginăm că acest vacuum de cadre pedagogice (și nu numai pedagogice!) s-a simțit decenii de-a rîndul în viața publică a republicii, în cultură, economie, industrie ș.a.m.d. Dar repercusiunile cele mai adînci și cele mai grave ale fenomenului menționat mai sus s-au produs în formarea *conștiinței naționale* a generațiilor tinere.

La catedrele universitare și în școlile medii de cultură generală au venit mulți oameni educați în spirit antinațional, antiromânesc, care aveau misiunea de partid să infiltreze în mințile a zeci și sute de serii de absolvenți ai diferitelor așezăminte de învățămînt ideea că moldovenii din Basarabia nu sunt români, că limba lor e moldovenească și nu română, că ei formează o națiune aparte, diferită de cea de peste Prut, că alfabetul rusesc (chirilic) este cel mai adecvat pentru limba "moldovenească", pentru că este "al nostru, strămoșesc", iar cel latin ne-a fost impus de către "ocupanții români ai Basarabiei" în 1918. Pe baza acestor și altor ineptii și enormități s-a format *conștiința națională* a multor basarabeni în perioada de după război, care au ajuns astăzi la vîrsta maximă de 45—55 de ani și care, poate chiar fără voia lor, neglijează, resping, uneori chiar urăsc tot ceea ce e românesc (limba, istoria...).

În anii care au urmat, tortura limbii și a școlii naționale de toate gradele a continuat, de data aceasta

la un nivel "calitativ" nou. Pe de o parte, limba maternă nu a fost oprită (ca pe vremea țarismului), dar pe de altă parte, s-a interzis a i se zice română, inventîndu-se o "teorie" deșuchată despre așa-zisa "limbă moldovenească", diferită de cea română. Pe de o parte, se vorbea de înflorirea limbii naționale, iar pe de altă parte, se promova pe toate căile bilingvismul moldo-rus, în urma căruia moldovenii trebuiau să cunoască în mod obligatoriu limba rusă, iar nemoldovenii continuau a comunica, la orice nivel în public, numai în rusește. Pe de o parte, se propaga învățămîntul național, iar pe de altă parte, se sugera ideea că elevii din școlile cu limba de predare "moldovenească" nu au nici o perspectivă, deoarece în toate instituțiile de învățămînt superior din "Marea Uniune Sovietică" se predă numai în "limba lui Illici". Deci, dacă vrei să ajungi acolo, trebuie să absolvești școala rusă.

Fariseismul politicii oficiale în domeniul ideologiei era cît se poate de transparent. Pe de o parte, se vorbea de creșterea cadrelor naționale, de dezvoltarea culturii autohtone, iar pe de altă parte, tacit, se promova ideea că "limba moldovenească" e săracă, fără tradiții, că nu dispune de fonduri terminologice, că nu se poate face știință într-o asemenea limbă și că, în ultimă instanță, ar fi mai bine și cu un mai mare folos să ne instruim copiii în "limba lui Pușkin".

În asemenea condiții părinților moldoveni nu le rămînea altceva nimic de făcut decît să-și trimită copiii la grădinițele și școlile ruse sau la cele moldo-ruse, în care, *de facto*, tot limba rusă era cea dominantă.

Mancurtizarea elevilor, perversitatea conștiinței lor naționale porneau anume din instituțiile mixte moldo-ruse, inventate *ad-hoc* de vechiul regim. Visul de aur al regimului totalitarist era bine

cunoscut: a-l face pe basarabean să-și uite cât mai repede limba maternă — româna, istoria proprie — istoria românilor, tradițiile, credința în Dumnezeu și să se transforme în *homo sovieticus* — individ cu creierii spălați, îndoctrinat pînă la refuz cu tot felul de teorii "internaționaliste", indiferent față de soarta neamului său.

Rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate. În grădinițe și în școli ruse fiecare al treilea (uneori chiar al doilea) copil era moldovean, aproape toate școlile tehnico-profesionale și instituțiile de învățămînt superior au trecut la predarea în limba rusă, fondurile bibliotecilor științifice și publice se completau, în principiu, cu lucrări rusești (80—90 la sută). Nu este greu să ne imaginăm că absolvenții unor asemenea instituții, împotriva dorinței lor, deveneau un fel de "ieniceri intelectuali", uitînd cultura lor națională și, în primul rînd, limba română. Pînă la urmă așa-zisele cadre naționale de orice nivel s-au rusificat sub toate aspectele (începînd, desigur, cu cel lingvistic), ajungînd a nu mai fi în stare să comunice, la nivel profesional, în limba română. Ne întrebăm, ce *conștiință națională* aveau ei? Se poate afirma că limba a constituit un obstacol foarte serios pentru cei ce doreau a obține studii superioare. În acest sens nu este deloc întîmplător faptul că în Republica Moldova la o mie de locuitori numărul moldovenilor cu studii superioare este cel mai scăzut — 61 de persoane (față de 112 ucraineni, 178 de ruși, 78 de bulgari, 286 de evrei trăitori în republică). Ar fi cazul să facem o mică digresiune de ordin statistic privind tabloul ce-l avem în agricultură. La 1.000 de locuitori, la pămînt muncesc 700 de moldoveni, 200 de ucraineni, 94 de alte naționalități și numai 6 ruși (vezi săptămînalul "Literatura și arta" din 10 iunie 1993; "Făclia" din 28 ianuarie 1994).

Tragicul proces de alterare a conștiinței naționale a moldovenilor s-a manifestat și prin dezicerea oficială a unora de limba maternă (numită atunci "moldovenească") în favoarea limbii ruse. Aceasta s-a văzut foarte clar în Recensămintele populației care s-au făcut pînă la 1989. Astfel, la Recensămîntul din 1969 circa 40.000 de moldoveni au declarat că limba lor maternă e rusă; la cel din 1979 — 82.000 de persoane și la cel din 1989 (ultimul) — 130.000 de moldoveni au afirmat că limba lor maternă e rusă!

Mai poate fi vorba în cazul dat de *conștiință națională*? Limba maternă este factorul primordial al națiunii și dacă individul se dezice de ea (n-o cunoaște și nici nu vrea s-o cunoască), mai poate fi vorba că el are o *conștiință națională justă*?

Mai e ceva foarte dramatic în problema de care ne ocupăm. E vorba că în toate orașele republicii moldovenii au devenit minoritari. Nu vom discuta cauzele acestui fenomen ieșit din comun (ele sunt bine cunoscute), ci doar vom constata faptele:

- 1) Chișinău, moldovenii români constituie 42—43 la sută față de 77,5 în 1940.
- 2) Bălți -/- 37—38 la sută față de 70,1 în 1940.
- 3) Tighina -/- 25 la sută față de 53,1 în 1940.
- 4) Cahul -/- 49 la sută față de 51,2 în 1940.
- 5) Dubăsari -/- 33 la sută.
- 6) Rîbnița -/- 24 la sută.
- 7) Tiraspol -/- 18 la sută.

Cît nu e de straniu, dar moldovenii orășeni ar trebui să fie ocrotiți de stat ca minoritate națională chiar la ei acasă. Probabil că e unicul caz în Europa!

Deci cum rămîne cu ceea ce

numim *conștiința națională la moldovenii orășeni*? Unde mai pui că în unele orașe (de pildă, Bălți), conform unor sondaje sociologice, cam 30 la sută din numărul total de familii sunt mixte! Conform opiniei lui V.I. Morev, "printre cele mai tinere familii cifra se ridică la 70 la sută". (Vezi "Sovietskaia Moldavia" din 2 octombrie, 1990 p. 2). Nu este greu de presupus ce fel de conștiința națională vor avea copiii ieșiți din asemenea familii. Nu suntem împotriva familiilor mixte, dar credem că acest proces trebuie conștientizat și orientat spre interesele Republicii Moldova.

În această ordine de idei, ar fi cazul să menționăm încă un fapt extrem de alarmant: scade văzînd cu ochii genofondul nostru, românii moldoveni se cam topesc ca etnie în Basarabia.

În anul 1812 ei constituiau 95 la sută din toată populația Basarabiei istorice; în anul 1918 — 77 la sută; în 1979 — 64,5 la sută, iar în 1989 — 63,5 la sută. Mergem deci pe linie descendentă, pe cînd reprezentanții altor etnii conlocuitoare se tot urcă în sus. Astfel, rușii în 1940 erau în număr de 188.000 de persoane, iar în 1989 au ajuns la 560.000. Ucrainenii în 1940 numărau cam 200.000 de oameni, iar în 1989 au atins cifra de 600.000. Comentariile ne par de prisos! E o creștere mecanică și nu naturală a populației. Această creștere mecanică a populației e pur și simplu înspăimîntătoare. În anul 1959 populația republicii era de 2.884.500 de persoane, în anul 1979 numărul locuitorilor se ridică la 3.947.000, iar în anul 1989 a atins cifra de 4.341.000 de persoane. Conform Recensămîntului de la 1 ianuarie 1989, densitatea populației în republică ajunge la 137 de oameni pe km². Este foarte mult pentru noi! Nefavorabil e și coraportul orășeni/săteni. La 1

ianuarie 1989 acest coraport a fost 47:53, adică 2.037.000 de orășeni și 2.304.000 de săteni. În ce țară se mai poate întîlni așa ceva?

Și cînd ne gîndim că sunt o mulțime de state care au știut să-și păstreze peste veacuri genofondul, demonstrînd prin aceasta omogenitatea și puterea națiunii. Să dăm numai cîteva exemple concludente: românii din România constituie 89,4 la sută; suedezii din Suedia constituie 95 la sută; ungurii din Ungaria — 96 la sută; chinezii din China — 97 la sută; germanii din Germania — 97 la sută; italienii din Italia — 98 la sută; polonezii din Polonia — 98 la sută; portughezii din Portugalia — 99 la sută; japonezii din Japonia — 99 la sută (vezi "Moldova Suverană" din 1 decembrie 1992).

Dar să vedem acum creșterea populației orășenești din republică între anii 1979 și 1989. Conform datelor aceluiași Recensămînt, în unele orașe ale noastre tabloul e următorul:

1. Ungheni — 147 % : 25.800—**38.000** de persoane;
2. Rîbnița — 147 % : 41.800—**61.000** de persoane;
3. Soroca — 140 % : 30.400—**42.500** de persoane;
4. Chișinău — 132 % : 503.000—**665.000** de persoane;
5. Tiraspol — 131 % : 139.000—**192.000** de persoane;
6. Cahul — 130 % : 33.100—**43.000** de persoane;
7. Tighina — 128 % : 101.000—**130.000** de persoane;
8. Bălți — 127 % : 125.000—**159.000** de persoane;
9. Dubăsari — 126 % : 30.900—**35.300** de persoane.

Adevărat: conștiința națională a românilor basarabeni a fost îngropată odată cu cei vreo 400.000 de morți pe timpul foametei organizate de regimul

bolșevic (1946—1947), a fost băgată în zăpezile Siberiei odată cu cei vreo 50.000 de deportați (1949, 1951) și ostracizați, a fost spulberată prin Kazahstan, Caucaz, prin regiunile nordice ale Rusiei odată cu vreo 300.000 de moldoveni angajați "benevol" (așa-zisa *verbovka*) în anii imediat postbelici la diferite munci etc., etc.

Din cele spuse mai sus este ușor de conchis următoarele: scăderea continuă a genofondului aborigen conduce nu la fortificarea, ci la pierderea treptată a conștiinței naționale a românilor moldoveni, la crearea unei atitudini oarecum indiferente față de ea, cum se întâmplă astăzi, de pildă, în fostele noastre teritorii istorice Ismail, Cetatea-Albă, Hotin, Cernăuți ș.a. Un exemplu și mai elocvent ni-l oferă raioanele de est ale Republicii Moldova. În anul 1924, când, în scopuri politice, s-a format R.A.S.S. Moldovenească din 13 raioane, în componența R.S.S. Ucrainene, moldovenii locuiau mai mult sau mai puțin compact în fiecare raion. În anul 1940 7 raioane: Balta, Alexeevka, Bîrzula, Stavrov, Ananiev, Krugleansk, Valea Hoțului au fost reîncadrate în Ucraina. Și acum ne întrebăm: ce s-a întâmplat cu moldovenii din aceste raioane? Își mai păstrează ei *conștiința națională* ca mai înainte? Au ei condiții favorabile pentru aceasta? Nu e greu să ne imaginăm că mulți dintre ei s-au asimilat deja, iar ceilalți sunt pe cale de a fi absorbiți și lingvistic, și etnic. Mutatis mutandis situații similare se pot întâlni și în alte țări. Astfel, *aromânii* din Grecia în 1926 atingeau cifra de 150.000 de suflete, în 1953 numărul lor a scăzut la 37.000, iar "în prezent statul elen nu recunoaște că ar mai exista minorități naționale" (V. Slusaru. *Istoria românilor* — "Glasul Națiunii", nr. 32, august, 1993, p. 7). În anul 1914 *istroromânii* din

Croația erau în număr de 100.000, în 1956 au rămas doar 1500 de suflete, pe când "în prezent nici nu se mai vorbește despre ei" (Idem, ibidem). Iată cum se pierde și *conștiința națională*!

În încheiere, ar fi cazul să reamintim următoarele versuri ale lui George Coșbuc din poezia **Graiul neamului**:

*Cîți dușmani aveam pe lume
Graiul ni-l cereau anume
Să-l lăsăm!*

Eu n-am crezut și nu pot să cred că acei stimați parlamentari care pledează pentru formularea actuală a art. 13 din Constituția Republicii Moldova sunt neprieteni ai neamului nostru (sau chiar dușmanii lui). După opinia mea, aici e vorba de o lipsă de documentare istorico-filologică, de o optică inadecvată (chiar greșită) asupra noțiunilor de limbă și dialect, de limbă și grai, de limbă oficială (literară) și limbă vorbită (populară), de limbă și stat, de națiune și popor etc.

Vreau să sper că, în această privință, lucrurile se vor limpezi, și actualii adversari ai glotonimului "limba română" vor deveni în curînd prietenii lui cei mai fideli și vor revota art. 13 din Constituția Republicii Moldova în următoarea formulare propusă demult de către savanții-filologi și reluată în prezent de către Președintele Republicii Moldova dl Mircea Snegur în Mesajul adresat Parlamentului la 27 aprilie 1995: "Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

Aceasta e unica și singura cale pentru ca neamul nostru românesc să supraviețuiască pe această palmă de pămînt străbun numit astăzi Republica Moldova.

Nicolae MĂTCAȘ,
doctor honoris causa
al Universității din Iași,
professor honoris causa
al Universității din București

O LIMBĂ — O NAȚIUNE

Genericul Conferinței științifice "Limba română este numele corect al limbii noastre" a fost sugerat de mesajul cu același titlu prezentat Parlamentului Republicii Moldova de către dl Președinte Mircea Snegur în ziua de 27 aprilie 1995. Sarcina care îmi revine este, pe de o parte, cât se poate de ușoară, iar pe de alta — extrem de dificilă. Este ușoară atunci când mă adresez specialiștilor în materie — savanților filologi, istorici, filozofi, juriști — neimplicați în bătăliile ideologice dintre partidele politice, dat fiind că acești specialiști cunosc de mult timp adevărul despre unitatea de limbă și de neam a românilor de pretutindeni, deci și a celor din Republica Moldova și numai împrejurările sociopolitice nefavorabile nu le-au permis să-l spună lumii întotdeauna deschis și răspicat. Chiar și specialiștii care au fost impuși de regimurile totalitare să spună neadevăruri (academicienii Al. Graur, Ion Coteanu, V. F. Șîșmariov, R. A. Budagov ș.a.) fie că s-au exprimat nebulos ori dubios, fie că — la prima ocazie de acces la libera exprimare — și-au recunoscut greșeala. Astfel, academicianul Al. Graur, care în renumitele sale **Studii de lingvistică generală** (Ed. Acad. R.P.R., B., 1960, p. 311) afirmase că în R.S.S.M. s-ar fi format o nouă limbă romanică orientală, limba moldovenească, avînd o

orientare deosebită față de română, a reușit să-și ia păcatul de pe suflet în timpul vieții: într-un interviu din 2.10.1985, acordat profesorului Petrache Dima de la liceul "Unirea" din Focșani, la întrebarea dacă se poate vorbi de existența unei limbi moldovenești a răspuns prompt: "*Bineînțeles, nu; moldoveneasca este un dialect (sau subdialect) al limbii române (sau dacoromâne)*" (a se vedea: "Revista noastră", anul XIV — Nr. 113—114—115, oct.—dec. 1985, p. 2115—2116). Acad. Ion Coteanu, pe timpuri (1957) adept a 4 limbi romanice orientale (numai meglenoromâna fiind considerată un dialect al aromânei), în cuvîntul de deschidere la Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iași—Chișinău, 6—9 iunie 1994) se referea direct la substratul politic al declarațiilor făcute de adepții unei "limbi moldovenești", detașîndu-se net de aceștia: "... datorită restructurărilor geopolitice din Europa, unele concepte care privesc profesiunea noastră sînt utilizate cu scopul de a justifica o anumită atitudine cu vizibil substrat politic, fiindcă ce altceva poate fi afirmația mai mult ori mai puțin insistentă a unora după care modul în care vorbesc moldovenii din stînga Prutului nu e limbă română, ci limbă moldovenească, altă limbă așadar decît cea vorbită și scrisă în dreapta Prutului.

Din două una, sau cei care fac asemenea afirmații nu știu ce-i aceea limbă în accepția obișnuită a termenului — lucru greu de crezut —, sau știu, dar se tem să-i zică română, ca nu cumva România — sau chiar moldovenii localnici — să aibă pretenții teritoriale.

Poziția statului român este însă foarte limpede. Statul român nu obligă în nici un chip pe moldovenii din stînga Prutului să se alipească în calitate de stat sau în alt mod cu România. Aceasta nu înseamnă că filologii sînt așa de naivi sau de ignoranți (încît) să declare că limba română vorbită în stînga Prutului este alta decît aceea

din dreapta Prutului" (L.R., Chișinău, Nr. 3, 1994, p. 8). Mai clar nici că poate fi spus: România nu atentează la statalitatea și independența Republicii Moldova. Și nici românii din Republica Moldova nu atentează la independența propriei țări. Atît doar că ei susțin că avem o singură limbă.

Dacă și-au recunoscut sincer păcatele din timpul dominației regimului totalitar savanți ca Al. Graur și I. Coteanu, cu atît mai mult era de datorია noastră, a savanților romaniști din fosta URSS, să facem lucrul acesta, ceea ce și s-a întîmplat la noi după proclamarea independenței republicii și a fixării cursului spre construirea unui stat de drept. A spus-o ceva mai înainte, dar a spus-o și azi explicit academicianul Corlăteanu (cu numele căruia speculează "moldoveniștii"): avem o singură limbă și ea se numește limba română. Au spus-o răsplat Ion Ețcu și Alexandru Dîrul, a căror onestitate era invocată de P.P. Moldovan și C°. Să sperăm că vom lua cunoștință azi și de opiniile neechivoce ale dlor N. Raievschi și M. Gabinschi, cu numele căroră specularisesc falsificatorii științei de la noi. S-a speculat cu numele lui R. Piotrowski, dar iată-l pe savantul rus chiar aici, printre noi, și D-sa afirmă de la înalta tribună a Parlamentului moldav că în cele două state românești există o singură limbă și numele ei corect trebuie să fie limba română. Prin urmare, a face azi trimiteri la lucrările savanților filologi și istorici din perioada de tristă pomină, atunci cînd se știe că ei au fost siliți să spună neadevăruri — lucru pe care l-au recunoscut ei înșiși în perioada de renaștere națională și de revenire la valorile sacre, a le scoate ochii că atunci au spus una, iar acum alta, așa cum procedează unii ideologi de astăzi, este încorect, speculativ și amoral. Lumea nu mai trebuie derutată în continuare. Trebuie să le spunem oamenilor simpli adevărul așa cum este el: *vorbim o singură limbă* — și

ea se numește la nivel literar și general național română — și indiferent dacă ne numim după locul de origine moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni ș.a.m.d., *facem parte*, vorba lui Al. Mateevici, din unul și același trunchi, adică *din unul și același neam al românilor* — descendenți direct din strămoșii noștri daco-romani.

Este grea sarcina pe care mi-o asum pentru că trebuie să vorbesc și în fața nespecialiștilor, căroră, ca și nouă, specialiștilor-filologi, li s-a spus timp de decenii că limba lor nu ar fi română, ci moldovenească, și că ei ar fi cu totul alții decît românii, și aceasta le-au spus-o nu numai străinii, ci chiar noi înșine, în condițiile în care știința și politica erau dirijate de politicienii din capitala Imperiului și de servii lor de pe loc. Este greu și din cauză că — specialiștii cunosc bine lucrul acesta — la nivelul omului de rînd *nu se fac delimitări stricte între noțiunile "limbă", "dialect", "grai", "națiune", "popor", "cetățeni ai statului"*, politica de deznaționalizare promovată de asimilatori sau de separatiști mizînd tocmai pe această nediferențiere și speculînd cu așa-zisa conștiință de sine a oamenilor de rînd, a poporului. Cum s-a întîmplat, după cum știți, cu interpretarea sociologizantă vulgară de dată recentă a capodoperei naționale a neamului românesc **Miorița**, în care numai un răuvoitor ar putea întrezări cu ochii lui injectați de venin un conflict interetnic între reprezentantul, chipurile, al poporului moldovenesc și reprezentanții altor popoare.

În cele ce urmează aș vrea să încerc a explica încă o dată — alături de multele încercări pe care le-au întreprins colegii mei filologi de bună credință din țară și savanți romaniști onești din străinătate chiar mai de la 1985 încoa — de ce limba literară din Republica Moldova este una și aceeași cu limba literară din România și de pretutindeni unde este

întrebuințată și de ce numele ei corect este totuși limba română, și nu limba moldovenească, indiferent de statele în care se vorbește (România, Republica Moldova, Ucraina, Banatul sârbesc ș.a.m.d.) și indiferent de originea celor care o vorbesc (căci o pot vorbi — și pe alocuri chiar o vorbesc — și ucrainenii, și bulgarii, și rușii, și găgăuzii, și evreii ș.a.m.d.). Mă voi referi tangențial și la numele celor care o vorbesc — pentru că abordarea temei enunțate este imposibilă fără a te referi la purtătorii limbii — în speranța că o tratare exhaustivă ar putea-o face mult mai bine și poate chiar și mai competent decât mine colegii mei istorici care s-au înscris cu referate la conferința noastră. Așadar, cu îngăduința domniilor voastre, voi lua în dezbatere câteva aspecte ale problemei: de unde se ia numele poporului și al limbii noastre, care este diferența dintre limba literară și limba (sau vorbirea) neliterară (regională, locală), în ce măsură au contribuit la formarea limbii române literare intelectualii din cele două țări românești — muntenii și moldovenii, cine și din ce rațiuni a fost și este cointerestat în promovarea teoriei despre două limbi și două națiuni romanice orientale și cum aparem în fața Europei prin perseverarea într-o eroare premeditată. O fac dintr-un sentiment de datorie a omului de știință de a spune adevărul și numai adevărul, de datorie față de memoria celor care n-au mai apucat aceste zile de descătușare mintală, când nu te mai temi că vei fi pus la zid pentru convingerile tale științifice, dar și dintr-un îndemn fratern către colegii mei filologi și istorici, care mai țin morțiș, mai mult din ambiție decât din convingere fermă, la opiniile perimate: dragii mei, politica e una, iar știința e alta; ocuțați-vă, dacă vă place, de politică, însă nu simulați argumentul științific; s-au făcut multe tentative de a compromite știința și oamenii de

știință, deși, pînă la urmă, cu sacrificii enorme, adevărul a răzbătut la suprafață; avem prea multe păcate în trecutul apropiat ca să ne putem permite a mai comite în continuare altele. Nu e prea multă risipă inutilă de forțe în discuții puerile într-o problemă inventată, atunci când această energie ar putea fi canalizată spre soluționarea unor adevărate probleme?

Să trecem la subiect.

Toată lumea știe că noi, romanicii orientali, sîntem descendenții direcți ai daco-romanilor, iar limba pe care o vorbim este rezultatul evoluției de veacuri a limbii latine vorbite pe care au adus-o la nord și la sud de Dunăre cuceritorii romani. Străinii ne-au zis valahi, însă noi, descendenții romanilor, pentru a menține conștiința originii și a legăturii cu Roma ("de la Rîm ne tragem", vorba cronicarilor), ne-am zis în permanență *români*. Cuvîntul *români* nu este împrumutat, ci moștenit din limba latină a strămoșilor, de aceea el a suferit toate modificările fonetice prin care au trecut cuvintele limbii latine populare vorbite pe teritoriul vechii provincii Dacia ocupate de romani și pe teritoriile unde au migrat purtătorii ei. Prin urmare, când cineva (d.e., P. P. Moldovan) încearcă a spune că lexemul *moldovean* ar fi mai vechi decât cuvîntul *român*, el comite o greșală științifică flagrantă, deoarece cuvîntul *roman* a dăinuit pe meleagurile noastre de la începutul erei noastre; cuvîntul *român*, vreau să spun, este evoluția firească a cuvîntului latin *romanus*, care e la fel de vechi ca și Roma și romanii. Când același cineva încearcă să spună că Statul *Moldovenesc* e mai vechi decât cel *Românesc*, el iarăși comite o fraudă, pentru că statul feudal Țara *Românească* (numit și Muntenia, iar de străini — Valahia) există din 1324, iar statul feudal Moldova — din 1359. Când un P. P. Moldovan (**Moldovenii în istorie**, Poligraf—Service, Chișinău, 1993, p.

78) afirmă că "în epoca medievală pînă în veacul XIX termenul "*rumân*" însemna "țăran asuprit, șerb"; termenul "*român*" apărut în secolul XVI, cu conținut etnopolitic a început să fie răspîndit cu perseverență pe cale ideologică în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea", el susține un neadevăr. Termenul *român* (cunoscut și în varianta *rumân*) a denumit dintotdeauna populația de pe plaiurile noastre ca descendent al romanilor și numai în temeiul acestui fapt și-a putut dezvolta și celălalt sens -- adevăr pe care îl cunoaște orice semasiolog. Este culmea aberației a declara, cum o fac unii neinițiați, că etnonimul "*român*" ar fi apărut abia la 1859, odată cu unirea Moldovei cu Țara Românească (Muntenia).

Român este numele cel mai vechi al descendenților romanilor pe pămîntul Daciei și în teritoriile învecinate populate de ei, nume care le-a ținut trează conștiința de apartenență la o viță nobilă -- la romani, adevăr afirmat la tot pasul de cronicari, de învățați Școlii Ardelene, de preclasici și clasici, de lumea științifică.

Astfel, Miron Costin, cronicar moldovean, care scrie **Letopisețul Țării Moldovei, De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor**, nu pregetă să sublinieze chiar în scrierea consacrată în mod expres moldovenilor că aceștia, ca și muntenii, ca și transilvănenii, se numesc cu un nume vechi și drept, **români**. Citează: "Și acum mulți ne zic nouă, țării noastre și Țării Muntenesti, streinii, Dațiia, însă norodul, neamul lăcuiitorilor, nu și-au schimbatu numele său, ci tot *romanus* (subl. lui M. Costin — N. M.), apoi cu vreme și îndelungate vacuri *romani* (subl. n. — N. M.), apoi *rumâni* (subl. n. — N. M.) pînă astăzi". (Miron Costin. *Letopisețul Țării Moldovei*. Ed. Minerva, B., 1979, lucrarea **De neamul moldovenilor**, p. 211); "... și el (împăratul Traian — N. M.) au discălicat neamul, seminția care trăiește pînă acum în Moldova și în Țara Muntenescă și cît norod

ieste în Ardeal cu acestu nume: *român* (subl. n. — N. M.)" (**op. cit.**, p. 214). "Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărilor acestora, numele vechiu și mai dreptu iese *rumân*, adecă *rîmlean* (subl. n. — N. M.), de la Roma" (**op. cit.**, p. 218); "Măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și în de sine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au și dobîndescu și alte numere (nume -- N. M.), iară acela carile iese vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: *rumân*" (**op. cit.**, p. 218).

Dimitrie Cantemir, domnitor al Moldovei, savant cu reputație europeană, nu putea să nu releve adevărul că *moldovenii sînt și ei români și că vorbesc nu moldovenește, ci românește*. Citează: "... *întregul nostru neam românesc* (aici și în continuare subl. n. — N. M.) se vădește, printr-o tradiție veșnică parcă, a-și trage începutul din cetățeni romani — și se poate dovedi ca atare și păstrează chiar și astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, așa cum am arătat mai sus.

Înainte de toate, chiar dacă acest neam a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie (despre care se va vorbi mai apoi), totuși toți se cheamă cu același nume de români, disprețuind adică și dînd de o parte numele de valahi, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci *românii care trăiesc și astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureș, nu-și dau numele de valahi, ci de români* (martori îmi sînt toți locuitorii tuturor națiilor din Transilvania). *Cei din Valahia* (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc ungrovalahi, iar noi, moldovenii, îi numim munteni, căci au luat în stăpînire mai multe locuri muntoase) *își dau și ei la fel numele de români*, iar țărilor lor — Țara Românească, adică în latinește: Terra Romana. *Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească* (dat fiind că numele

Moldovei și al moldovenilor este acordat foarte de curînd, cum vom spune mai apoi), *ci românească*, astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de știe limba noastră, nu-l întrebăm: "Scis moldavice?" ("Știi moldovenește?"), ci "Știi românește?", adică în latinește: "Scis romanice?" (citaf după: L.R., nr. 5—6, 1994, p. 108—109). Tot el spunea: "Astfel că astăzi Moldovenii, Muntenii, Valahii de peste munții Carpați, cei din Balcani, cei din Bugeac și Epirotii, toți se numesc cu numele îndeobște nu de Valahi, ci de Români, iar limba lor de-acasă o numesc "limba română" (L.R., nr. 5—6, 1994, p. 117).

Domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir nu se putea să nu cunoască numele țării sale — *Moldova* — și al poporului ei — *moldovenii*, dar tot el zice că *ne numim români* și că *limbii noastre îi spunem limba română, nu moldovenească*! Prin urmare, românii din diferitele ținuturi își mai pot spune — după cum o și fac — și munteni, și transilvăneni, și olteni, și — vom continua noi — dobrogeni, bănățeni, bucovineni, basarabeni, transnistreni ș.a.m.d., însă *termenul generic care îi acoperă pe toți este acela de români*. Acest adevăr l-au relevat toți scriitorii și oamenii de știință din secolele trecute și din secolul nostru, atît cei din țările române, cît și cei din afară. Mihai Eminescu (în privința faptului că el este cel mai mare și mai reputat poet al nostru cred că nu se îndoiesc nici ideologii "moldovenismului") este cel care declara irevocabil: "*Sîntem români și punctum*". Marii moldoveni care au fost Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Al. Mateevici ș.a. au menționat în repetate rînduri că sîntem români. Reproduc din fiecare numai cîte un citat. V. Alecsandri: "*Sînt român! Și tot român/ Eu în veci vreau să rămîn*"; M. Kogălniceanu: "*Această nemulțumire... nu vine din pricina că noi, românii din Moldavia, înțelegem și prețuim mai puțin decît frații noștri*

de dincolo de Milcov ce este bun și frumos" (M. Kogălniceanu. **Profesie de credință**. Art. "[A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia — Introducere]", Ed. tineretului, B., 1962, p. 115); A. Russo: "*Pentru noi, românii, studia antichității este o studie de neapărată nevoie...*"; scriitorii ce nu cunoșteau istoria devenirii țărilor românești "ne-au prefăcut pe noi, românii ardeleni, moldoveni și bucureșteni, în Trisotinii și Viadușii veacului al XIX-lea"; Ion Creangă: "*Eu sunt de națiune română pentru că și părinții mei sunt români...*" (**Abecedarul copiilor**); Mihail Sadoveanu: "*Mihai vodă Viteazul... a izbutit la un moment dat (1600) să aibă sub sceptrul său tustrele provinciile locuite de români: Valahia, Ardealul și Moldova...*"; Al. Mateevici: "*Sînt român din Basarabia*, studentesc la Academie din 1910... *M-a atras totdeauna (cu) o putere deosebită folclorul românilor noștri...*"; "*cuvîntul "român" la noi nici nu se întrebuintează; rușii cred că "români" și "moldoveni" sînt două vițe cu totul osebite*" (după L.R., nr. 5—6, 1994, p.p. 109—111). Faptul că sîntem români — descendenți din romani — l-au menționat și străinii. Astfel, K. Marx, F. Engels, V.I. Lenin niciodată n-au vorbit despre *moldovenii din Basarabia*, ci numai despre *românii din Basarabia ocupată de ruși*. Citați la tot pasul pe vremuri de citatomanii de la noi, astăzi aceiași ideologi le contestă printr-o trăsătură de condei caracterul de autorități în problemă — chipurile, n-ar fi specialiști. Dar iată ce spun specialiști.

Acad. rus L.S. Berg: "*Молдаване — это румыны, населяющие Молдавию, Бессарабию и соседние с Бессарабией части губерний Подольской и Херсонской; в небольшом числе живут они также в Екатеринославской губернии*". (Монография Бессарабия, Кишинев, Universitas, 1993, с. 79).

Academicianul rus N.M.

Durnovo: "Atunci am înțeles eu păcatul acela imens care se face în Rusia privind *pe românul basarabean*."

Am studiat geografia și istoria acestei țări și am ajuns la convingerile mele de astăzi. Acum, când îmi amintesc de băiețelul acela, mă așez la masă și scriu pentru a mia și una oară că *Basarabia trebuie să fie românească*" (apud LA din 15.09.'94, p.7).

F.F. Wiegel, fost viceguvernator rus al Basarabiei între 1823 și 1826: "...*Basarabenii sunt români sau romani, cum își spun ei...*" (LA, 15.09.'94, p. 7).

A.N. Kuropatkin, general rus, scriitor: "*Poporul român din Basarabia, anexată acum o sută de ani, trăiește și astăzi (1910) izolat, la distanță de populația rusă.*" (LA, 15.09.'94)

P.N. Batișkov, istoric rus: "*După naționalitate, românii sunt cei care dețin majoritatea numerică în Basarabia...*" (LA, 15.09.'94).

N.V. Lașkov, profesor rus: "*Moldovenii fac parte din națiunea română*" (LA, 15.09.'94).

F.A. Brockhaus, I.A. Efron, editori: "În prezent românii trăiesc în România regală, în *Basarabia rusească*, într-o bună parte a Bucovinei, într-o parte a Transilvaniei, în Macedonia, Istria și Dalmația... *Toți românii, care sînt împărțiți, teritorial și politic, de trei state, constituie sub aspectul limbii un tot întreg*" (LA, 15.09.'94, p. 7).

Opinia despre moldoveni ca altă națiune decît românii a fost promovată de Rusia țaristă pentru a duce la ștergerea memoriei despre raptul Basarabiei din 1812 și promovată insistent ca teorie în perioada sovietică din aceleași considerente.

Cît privește limba vorbită de români ca descendenți ai daco-romanilor, firește că ea trebuie să fie numită *limbă română*, așa cum procedează toți cărturarii și specialiștii onești independenți de influența politicii, începînd cu cronicarul Miron Costin, eruditul savant de formație

enciclopedică Dimitrie Cantemir, continuînd cu clasicii literaturii noastre Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu ș.a. și terminînd cu savanții și scriitorii contemporani. Cîteva citate. Miron Costin: "Cum vedem, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară *nu întrebăm: "știi moldovenește?", ce "știi românește?"*, adecă rîmlenește, puțin nu zicem: *șțis romanite?* pre limba latinească" (op. cit., p. 218--219). Dimitrie Cantemir (a se vedea și citatul reprodus mai sus) își intitulează o lucrare **Hronicul a Romano-Moldo-Vlahilor întii pre limba Latinească izvodit, iar acmu pre limba Românească scos cu truda și osteneala lui Dimitrie Cantemir Voevodul și de moșie Domn al Moldovei și Svintei Rossieștii Împărății cneaz în Sanct-Peterburg**. **Cazania** lui Varlaam din 1643 se numește **Carte românească de învățătură duminicile preste an și la praznicile împărătești și la sfinți mari**, iar **Pravila** domnitorului moldovean Vasile Lupu de la 1646 — **Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe**.

Mitropolitul Dosoftei scoate la 1673 o "Psaltire pre versuri în limba românească"; tot el scrie în "Domnii Țării Moldovei":

"Descălecat-au ȧra domnul

Dragoș-Vodă,

Fericită, buiacă, cu tot feli de rodă,

Cînd au adus într-însa

românească limbă,

De bun neam și ferită de la calea

strîmbă".

Toți scriitorii clasici au numit limba noastră limbă română. Termenul "*limbă moldovenească*" desemnează, la nivelul uzului cotidian, *graiul moldovenesc*, în această accepție el se opune lui *muntenesc, bănățean, crișean, maramureșean* și este subordonat termenului "*limbă română*", aflîndu-se în raportul de noțiune-specie

— noțiune-gen sau de particular — general.

Termenii și îmbinările de cuvinte "vorbiți moldovenește", "limba moldovenilor", chiar "limba moldovenească" au menirea de a desemna *tipul de vorbire neîngrijită, neliterară, regională, locală* din Moldova (în accepția istorică a acestui termen), adică *graiul moldovenesc* (în opoziție cu cel muntenesc, bănățean, crișean, maramureșean) al dialectului dacoromân. *Limba* sau, mai precis, *graiul moldovenilor nu constituie o limbă aparte, deosebită de română*, după cum nu constituie limbi aparte nici *graiul muntenesc, maramureșean, bănățean, crișean și nici chiar dialectele dacoromân, meglenoromân, istroromân, macedoromân, subordonate românei* (actualei — primul, străromânei ca variante actuale ale ei — ultimele trei). Ni se aruncă, de multe ori provocator, întrebarea: "Dar cine era și în ce limbă vorbea Ștefan cel Mare?" Trebuie să fii un străin sau un rătăcit ca Iacob Bromberg, emigrant din Basarabia în S.U.A., care în 1936 declara că "principatul lui Dragoș era slav, rusesc chiar, nicidecum românesc, că "e imposibil de dovedit că Ștefan cel Mare vorbea românește", în schimb e neîndoielnic că el "vorbea rusește", (L.R., nr. 3, 1994, p. 75). Răspundem: Ștefan cel Mare se autointitula el însuși de multe ori "domn al Țării Românești a Moldovei". Într-o scrisoare de la 1478 adresată venețienilor Ștefan cel Mare numea Muntenia sau Țara Românească, cunoscută în lume cu numele de Valahia, "l'altra Vlahia", "o altă Vlahie", adică "o altă Țară Românească" (căci acesta e echivalentul lui "Vlahia"), ceea ce înseamnă că, în înțelegerea lui, și Moldova sa era o "Vlahie", adică tot o țară românească, o țară populată de vlahi, adică de români. Ștefan cel Mare vorbea moldovenește, adică în *graiul local din țara pe care o conducea*. O limbă literară, normată,

supradialectală, unică pentru toți românii, adică o *română literară, în timpul aceia încă nu exista*. Dar "a vorbi moldovenește" înseamnă tot "a vorbi românește", pentru că limba națională include toate tipurile de vorbire. Deci Ștefan cel Mare vorbea românește, dar semna și întocmea actele oficiale în limba oficială a statului, care nu se numea nici moldovenească, nici românească, ci slavonă.

Cînd se invocă legenda cu descălecatul voievodului Dragoș din Maramureș și cu Moldova care ar fi dat denumire apei Moldovei, ni se spune că *Dragoș ar fi descălecat țara cu moldoveni* din Țara Ungurească. Să avem iertare, dar cei care l-au însoțit pe Dragoș erau români din Maramureș. Cum s-au transformat ei într-o clipă, prin bagheta unor iluzioniști de la noi, în moldoveni? Specialiștii știu că o limbă națională nu se confundă cu graiurile și dialectele ca parte componentă a ei, după cum acestea din urmă nu trebuie confundate nici cu limba literară ca aspectul cel mai îngrijit, perfecționat, normat al limbii naționale. Vorbind de varietățile locale ale limbii române și recunoscînd specificul lor (deci și al graiului moldovenesc, și al celui muntenesc, și al celui bănățean etc., etc.), specialiștii remarcă uimitoarea lor unitate și subordonarea tuturor față de limba română literară normată, care are caracter supradialectal. Ceea ce trebuie subliniat în mod expres este faptul că la constituirea limbii române literare și-au adus obolul nu numai românii munteni și transilvăneni sau ardeleni, ci și românii moldoveni. Cînd zicem "românii moldoveni", ne gîndim în primul rînd la Gh. Asachi, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, A. Russo, M. Kogălniceanu, B.-P. Hasdeu, care, alături de I. Heliade-Rădulescu, Gh. Barițiu, G. Coșbuc, Al. Vlahuță, I.L. Caragiale, D. Bolintineanu ș. a., au cizelat mijloacele de expresie ale limbii române comune, ridicînd-o la rang de limbă sublimată.

O limbă literară moldovenească

În Basarabia ocupată de Rusia țaristă n-a putut lua naștere din simplul motiv că ea nu funcționa în sferele vitale (învățământ, administrație, știință, literatură, biserică) și nu a avut respectiv nici scriitori și nici oameni de știință care s-o ridice la rang de limbă literară deosebită de română. Aici, în Basarabia, a existat graiul moldovenesc al limbii române, iar în 1918 s-a revenit la limba română literară unică. Încercarea de a declara în 1924 în R.A.S.S.M. unul din graiuri împănate cu rusisme drept limbă literară moldovenească a avut cele mai nefaste consecințe asupra construcției culturale de aici. Nu în zadar în perioada 1932—1938 s-a revenit la româna literară și la grafia latină, pînă la intervenția brutală în inima culturii și a limbii naționale din partea regimului stalinist și a slujitorilor lui locali — cu toate repercusiunile cunoscute — și după reocuparea Basarabiei și pînă prin 1957, cînd au fost reabilitați clasicii și, în mare, normele limbii române literare (chiar dacă aceasta era numită oficial moldovenească și savanților li se cerea să sublinieze la tot pasul ceea ce ar deosebi-o de română). Repetăm: în Basarabia ocupată de Rusia țaristă și în Basarabia ocupată de Rusia Sovietică n-a putut lua naștere o limbă romanică nouă — moldovenească — diferită de română, după cum nu s-a putut constitui nici o națiune romanică răsăriteană nouă — mai întîi burgheză moldovenească, iar apoi socialistă moldovenească, pentru aceasta neexistînd condițiile necesare (teritoriu propriu integral, clasă muncitoare proprie, structură psihică proprie, independență, autonomie statală ș.a.). De altfel, după cum nici rușii, bulgarii sau ucrainenii din Moldova nu s-au separat în națiuni distincte de la cele din care s-au desprins și nu și-au format alte limbi decît limbile națiunilor respective. După cum nici românii care s-au pomenit în afara hotarelor statale ale României sau Moldovei (cei din

Banatul sîrbesc, din Bucovina de Nord și Ținutul Herța, din Sudul Basarabiei etc.) nu au constituit națiuni diferite și nu și-au creat limbi diferite. În istorie se cunosc zeci și sute de cazuri cînd una și aceeași populație poartă și nume diferite după locul de trai sau formațiunea statală din care face parte (a se compara rușii pomori, rușii kerjaci, rușii kamcedali, rușii kazaci, rușii moscoviți din cnezatul Moscovei, rușii volîno-halicieni din cnezatul cu același nume etc.), ceea ce nu înseamnă că ei formează tot atunci și națiuni diferite și, cu atît mai mult, limbi diferite. Prin urmare, trebuie să recunoaștem un adevăr incontestabil: noi, moldovenii din Republica Moldova, sîntem o limbă și un popor cu românii din România. Vorba lui Eminescu: "... Unitatea noastră de rasă și de limbă e o realitate atît de mare și energică, încît nici ignoranța, nici sila n-o pot tăgădui. (...) Azi limba este una de la Sătmăr pîn-în Cetatea Albă de lîngă Nistru, de la Hotin pîn-în granița militară, azi datina e una, rasa e una și etnologic e unul și același popor, care nu doarme somnul pămîntului și al veacurilor" (M. Eminescu, **Opere**, vol. IV, București, 1938—1939, pag. 404). În legătură cu aceasta țin să atrag atenția auditoriului asupra unei greșeli flagrante ce se comite la tot pasul, de multe ori cu buna știință a politicienilor care vor să-i inducă în eroare pe cei neinstruiți. La noi, cînd se vorbește azi de moldoveni, acest cuvînt vrea să-i înglobeze pe toți locuitorii Republicii Moldova, indiferent de naționalitatea lor, adică pe cetățenii Republicii Moldova (din care fac parte și ucrainenii, și rușii, și găgăuzii, și bulgarii, și evreii etc. de aici), tot așa cum atunci cînd Boris Elțin vorbește de "rosieni" (россияне), el îi are în vedere pe toți locuitorii Federației Ruse, indiferent de naționalitate. Însă o națiune rosiană nu există. Nu există nici națiune moldovenească, există cetățeni ai Republica Moldova de

origine română (români) și aceștia constituie majoritatea, populația de bază a republicii, ei fac parte din poporul român; respectiv — de origine ucraineană (ucraineni), rusă (ruși), găgăuză (găgăuzi), bulgară (bulgari), evreiască (evrei), țigănească (țigani), armeană (armeni) etc. *Nu există nici limbă moldovenească* (ci *româna* ca limbă de stat, limba românilor din Republica Moldova care constituie majoritatea populației băstinașe), după cum în Federația Rusă nu există *limbă rusienească* (ci *rusa* ca limbă de stat pe întreg teritoriul și unele limbi cu funcții mai restrânse pe anumite teritorii).

Am menționat mai sus cine a avut interesul în permanență să le inoculeze moldovenilor din stînga Prutului și a Nistrului ideeă fixă că ei nu ar fi români și că ar vorbi o altă limbă decît româna. Trebuie să recunoaștem — și acest lucru l-am făcut de la 1985 încoace — că și savanții au fost obligați să promoveze minciuna. Recitiți, vă rog, lucrarea acad. rus V.F. Șîsmariov **Limbile romanice din Sud-Estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești**, la baza căreia a stat raportul savantului la faimoasa sesiune științifică de la Moscova din 1951 în problemele lingvisticii moldovenești, sau lucrările sesiunii științifice de la Chișinău din 1972 în problema variativității limbilor pentru a vă convinge cît de sufocantă era atmosfera de dispută științifică și cît de greu le era savanților onești să execute dispoziția de sus privind argumentarea existenței unei noi limbi romanice orientale — a așa-zisei limbi moldovenești. Dar cine, decît unii politiciști și niște oameni nerealizați în domeniu, mai poate persevera și astăzi, în prag de mileniu trei, într-o greșeală diabolică? Cine îndrăznește să sfideze rațiunea și bunul-simț? O lume științifică întreagă, de la cele mai înalte reuniuni științifice (simpozioane, congrese, conferințe), demonstrează că există o singură limbă romanică

orientală și că numele ei corect este limba română. Forul științific suprem din Republică, Academia, care în toate țările e stimată și consultată în problemele-cheie, conchide, la solicitarea Parlamentului, că numele corect al limbii noastre este limba română, o lume neștiințifică întreagă acceptă acest adevăr, Președintele Republicii e convins de justetea acestui adevăr și roagă să fie recunoscut, și numai niște ambițioși în ale politicii continuă a tensiona relațiile din societate, a scoate poporul în stradă, a-l sustrage de la activitatea de făurire a unui trai decent, împingîndu-l din ce în ce mai adînc în mizerie și antrenîndu-l în discuții interminabile. Ei recurg la cele mai odioase speculații, prin mutilare de citate folosesc numele sacre ale lui Creangă, Russo, Mateevici, Sadoveanu ș.a., pentru a induce lumea în eroare. O somitate lingvistică de talie mondială cum e acad. rus R.A. Budagov declară răspicat cine a fost cointerestat în crearea acestei tensiuni și care e poziția savanților de bunăcredință: "...cînd spun "adevăr științific", mă gîndesc, în primul rînd, la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănățenii etc. — limba română. Acest adevăr *sine qua non* a fost călcat în picioare pînă nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului, au inventat teoria celor două limbi est-romanice diferite: limba română și cea moldovenească. Dar specialiștii de seamă și de bunăcredință în romanistică n-au recunoscut niciodată aceste invenții pretins științifice, aberante, care au dus, în ultimă instanță, la degradarea limbii vorbite în Transnistria și Basarabia...". O altă somitate de talie mondială, Eugen Coșeriu de la Tübingen, compatriotul cu care ar trebui să ne mîndrim, venea cu cele mai frumoase intenții să ne prevină a nu comite o eroare fatală și a ne face de rușine în fața istoriei și a urmașilor:

"S-a întrebat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii și lingviștii care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul, avem datoria. Nu, se înțelege, să-i "impunem" ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșeală, se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decât cine comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, simțim datori să-l considerăm de bună-credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare, și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei".

Cu regret, în convulsile ideologice din iulie 1994, glasul cumpătat al marelui filozof al limbajului nu s-a făcut auzit. A fost auzit aproape un an mai târziu de Președintele Republicii, care, prin mesajul prezentat Parlamentului, încearcă să ne ajute a ne spăla de rușinea despre care vorbea ilustrul lingvist. Ne vom pătrunde noi toți de fiorul răspunderii ce ne revine în fața adevărului, în fața lumii, cel puțin a celei europene, măcar acum, când am fost primiți în Consiliul Europei, ale cărui lucrări se traduc oficial, după câte știți, și în limba română (anume cu numele său corect este întrebuițată limba română acolo)? Sau vom flutura o nouă aberație — flamura referendumului în privința denumirii corecte a limbii? Un referendum se face într-o problemă în care toată lumea este inițiată. A scoate azi la referendum problema denumirii corecte a limbii ignorând adevărul științific înseamnă a-l pune să răspundă la același referendum pe omul neinițiat dacă e drept că circumferința are 360°, iar triunghiul — patru unghiuri...

Am găsit de cuviință să repet unele lucruri pentru unii mai mult, pentru alții poate mai puțin cunoscute numai din considerentele pe care le invocă Eugen Coșeriu: prea mult am tolerat greșeala și minciuna în trecut ca să le mai putem răbda și, cu atât mai mult, să le mai promovăm în continuare, acum, când aspirăm să ne cunoască de oameni cumsecade o Europă și o lume întreagă. Himera unionismului a devenit un cal de bătaie al herostraților neamului și al celor care s-au împotrivit pe timpuri proclamării suveranității și independenței, iar acum — independenței reale a republicii și care ar vrea să ne vadă din nou în brațele fostei Uniuni.

În fața argumentului științific chiar și oponentii inveterați de pe timpuri au fost nevoiți să recunoască public unitatea limbii vorbite în Republica Moldova și în România. Astăzi e cazul, în fața aceluiași argument științific, să recunoaștem că numele corect al limbii noastre este acela de limbă română, iar numele generic al nostru, al moldovenilor, este acela de români.

Credem că reformularea articolului 13 din Constituție în varianta solicitată de lumea științifică și de intelectualitatea de creație de la noi și prezentată de dl Președinte Parlamentului în mesajul său din 27 aprilie a.c., precum și examinarea altor pasaje din Legea fundamentală în lumina propunerilor făcute în presă și în cadrul actualei Conferințe în privința numelui corect al purtătorilor limbii române ar pune capăt tensionării special provocate a maselor largi, ar duce la stabilizarea situației în Republică și ne-ar mobiliza la soluționarea unor probleme cu adevărat stringente și vitale pentru asigurarea unui trai demn de libertatea și independența pe care le-am proclamat. E timpul deci să ajungem la o bună înțelegere și în privința denumirii corecte a limbii noastre și a numelui corect al nostru și să nu continuăm la nesfârșit discuțiile inutile de pe la toate răscrucele, făcându-ne de rușine în fața opiniei științifice internaționale.

Gheorghe BOBÂNĂ,
cercetător științific,
coordonator, doctor
în filozofie, Institutul
de filozofie, sociologie
și drept,
Chișinău

**GLOTONIMUL
"LIMBA ROMÂNĂ"
ÎN DOCUMENTELE
SCRISE DIN MOLDOVA
SEC. XVI—XVIII**

*"... dacă va socoti cineva bine năvălirile
neconținute ale sarmaților și goșilor, apoi
revărsarea hunilor, ale vandalilor și gepizilor,
ale germanilor și longobarzilor, cum nu se va
minuna că s-au păstrat pînă acum între daci
și geți urmele limbii latine? Românii s-au luptat
în așa fel, încît par a se fi războit mai mult
pentru păstrarea limbii decît pentru viață."*

Antonio Bonfinius.

Rerum hungaricarum decades.

Basel, 1568.

Conștiința originii comune, a unității etnice și lingvistice a fost mereu prezentă în mentalitatea populației autohtone de pe teritoriul vechii Dacii. Numindu-se "rumâni" sau "români", băștinașii acestor locuri aveau conștiința că sunt descendenți ai coloniștilor romani aduși pe aceste meleaguri de Traian. Acest fapt este confirmat și de tradiția folosirii de către populația autohtonă a termenului de "Romania", în loc de "Dacia" sau "Valahia", folosit de străini pentru a desemna aceleași realități istorico-geografice. Conștiința latinității românilor este reflectată în creația populară: colinde, urături, basme, legende etc. Odată cu apariția la români a culturii scrise, ideea

romanității își găsește reflectare în actele domnești, cronici și în literatura religioasă. Printre primele mărturii documentare ale ideii de romanitate la români sunt cele din corespondența principelui Imperiului vlaho-bulgar Ioniță cel frumos (1196—1206) cu papa Inocențiu al III-lea¹.

Divizarea românilor, începînd cu secolul al XIV-lea, în state feudale n-a dus la pierderea conștiinței unității lor de neam și de limbă. Aceasta ne-o demonstrează și prezența etnonimului "român" și a glotonimului "limba română" în documentele scrise din Moldova medievală. Jurămîntul lui Ștefan cel Mare din 1485 de la Colomeea a fost tradus "ex valachico in latinum", adică "din română în latină"². O "cronică anonimă" a secolului al XVI-lea, conține o legendă despre descălecarea lui Dragoș din Maramureș. Legenda redă o tradiție internă, românească, despre obîrșia romană a primelor descălecători. Numele celor doi frați eponimi, Roman și Vlahata, preținși străbuni ai lui Dragoș, simbolizau cei doi termeni: intern — "român" și extern — "vlah", "valah" cu care erau numiți românii³.

Din limba română, și nu din cea "moldovenească", sînt traduse în străinătate actele domnitorilor moldoveni. La 1562, jurămîntul lui Despot Vodă față de imperiali este tradus din "limba română"⁴. Notarul Simon Swierowski traduce la 25 iunie 1595, la Cracovia, un răvaș al lui Petru Șchiopul "ex lingua Vallachica"⁵. Există multe mărturii documentare că moldovenii în secolul al XVI-lea își numeau limba lor "limba română". La 1592, Petru Șchiopul, fost domn al Moldovei, declara că dorea să se stabilească în Tirol și datorită faptului că limba română, vorbită în Moldova, se aseamănă cu cea italiană: "estlichen di weil walachische Sprach sich mit der wellischen Sprach"⁶. În aceeași epocă, Luca Stroici, mare logofăt al Moldovei, care semna actele cu litere latine, declara că primise

două scrisori în "limba românească" (voloskim jezikem) pentru a le traduce în polonă⁷.

Secolul al XVI-lea a constituit în istoria culturii românești o perioadă de intense acumulări culturale. Începuturile scrisului în limba română au contribuit la răspîndirea largă a ideii romanității. Tipăriturile lui Coresi au străbătut nu numai ținuturile transilvănene, ci și pe cele muntene și moldovene, contribuind la formarea limbii române literare. Deși în acest veac, prin intermediul tipăriturilor religioase, ideea romanității își croiește drum în toate provinciile locuite de români, ca, de altfel și ideea unității de neam și de limbă, nu este încă clar formulată și argumentată. Într-o formă explicită această idee se întâlnește la cărturarii umaniști din secolul al XVII-lea. Studiind în școlile de cultură clasică din străinătate, cărturarii români din acest secol intră în contact cu umanismul european, își însușesc opiniile istoricilor umaniști europeni cu privire la originea latină a poporului român și a limbii sale. Ei erau conștienți de faptul că își scriu operele, traduc și editează cărți pentru toți acei care vorbesc limba română. Prima carte tipărită în Moldova — **Carte românească de învățătură** (1634) a mitropolitului Varlaam este considerată de autorul ei "un dar limbii românești" și este destinată "întregii seminții românești", tuturor românilor care "lăcuiesc în Moldova, Țara Românească și Ardeal"⁸. Tot un dar făcut "limbii românești" consideră și mitropolitul Dosoftei **Dumnezelasca liturghie** din 1679, tipărită în "rum'nește" cu un **Cuvînt depreună cătră toată semenția românească**⁹.

"Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești" (1646) este denumirea primului cod de legi editat în Moldova în limba română sub domnia lui Vasile Lupu. Și codicele lui Gheorghe Ștefan, domnul pribeag al Moldovei, este alcătuit "pre limba noastră românească", iar o parte de texte au fost "scoase" de

fostul domn "din limba sârbească pre limba românească"¹⁰. În același secol, la 26 ianuarie 1671, Grigore Duca, domnul Moldovei, cerea "fraților din Lemberg" să-i tipărească 400 de Psaltiri "în limba românească, ca să poată înțelege mai ușor poporul care nu știe slavonește"¹¹. La fel ca și în secolul precedent, corespondența diplomatică a domnitorilor se face în "românește". La 1 aprilie 1644 principele Transilvaniei Rakoczi I comunică fiului său textul unei scrisori primită de la Vasile Lupu, tradusă din românește (*az oláh*) în ungurește¹². Același principe trimite apoi domnului Moldovei două scrisori alcătuite "în latinește și românește"¹³. În solia sa în Moldova, unde îl trimise principele Transilvaniei în 1648, I. Kemény aduce cu sine un tălmăci pentru "limba română" și nu cea "moldovenească"¹⁴.

Numeroase informații despre limba română vorbită în Moldova secolului al XVII-lea ne-au lăsat misionarii catolici. La 1641 Baksic, care fusese și în Țara Românească menționa: "moldovenii vorbesc românește" (il valacho)¹⁵. În jurul anului 1671, un alt misionar afirmă că în Moldova populația este românească ("della natione wallacha") și vorbește românește ("il Vallacho")¹⁶.

Cărturarii umaniști din Moldova acestui secol, îndeosebi cronicarii, susțin ideea originii etnice unice, a unității de neam și de limbă a locuitorilor celor trei țări românești. În cronica lui Grigore Ureche întâlnim cea mai veche afirmație în limba română despre unitatea neamului, despre originea comună a românilor și latinitatea limbii lor: "Rumânii, cîți să află lăcuiitori la Țara Undurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Râm să trag"¹⁷. Demonstrarea romanității, unității de neam și de limbă a românilor este laitmotivul scrierii lui Miron Costin **De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor**. Vom cita un singur fragment: "Măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și în de sine cu vream, cu primeneale (românii) au și dobîndit și

alte numere (adică nume), iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: rumân. Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveani, iară nu întrebăm: "știi moldovenește", ce "știi românește?", adevă rămlenește?¹⁸ Preluând ideea lui Miron Costin, Dimitrie Cantemir afirma: "Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dădă, nici moldovenească... ci românească, astfel că dacă vrem să-l întrebăm pe un străin dacă știe limba noastră, nu-l întrebăm: "scis Moldavice" (Știi moldovenește?), ci "Știi românește?", adică (în latinește) "Scis Romanice"¹⁹.

Mărturii documentare privind folosirea glotonimului "limba română" întâlnim și în secolul al XVIII-lea. Constantin vodă Mavrocordat, în a doua domnie în Moldova (1748—1749), a luat măsuri pentru a învăța pe preoți "carte românească"²⁰. Același domn, primind o "carte" de la Ilie vel căpitan de Soroca, îi reproșa acestuia: "Pentru ce ne scrii grecești? Au aștepti să-ți dăm noi logofăt să scrii românești? Să-ți cauți logofățel să ne scrii românești"²¹.

La 1763, Isaia Nemțanu (de la mănăstirea Neamț) a tradus "Rânduiala slujbei pentru răposăți" "de pre limba slovenească întru cea rumânească"²². Doi călugări din Moldova tălmăciseră și ei, la 1796, "Tâlcul Evangheliei" de Teofilact al Bulgariei "în limba noastră românească", cartea urmînd să fie tipărită la Râmnic²³. Călugărul loasaf de la schitul Pocrov din Moldova traduce în anul 1797 cartea lui Varsanufie "pre limba românească" "spre folosul cel de obște al neamului românesc"²⁴.

Astfel, glotonimul "limba română" este frecvent folosit pe parcursul secolelor XVI—XVIII în actele domnești, corespondența diplomatică și literatura religioasă din Moldova. Faptele de cultură evocate mai sus ne demonstrează cu prisosință că moldovenii totdeauna au considerat că vorbesc și scriu românește.

NOTE:

¹ Vezi: Armbruster A., **Romanitatea românilor. Istoria unei idei**, București, 1972, p. 27.

² Chițimia I. C., **Cele mai vechi urme de limbă românească** // Romanoslavica, 1947, p. 122.

³ Vezi: Armbruster A., **Op. cit.**, p. 67.

⁴ **Călători străini despre țările române**, Vol. II, București, 1970, p. 178.

⁵ Veress A., **Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești**, Vol. III, București, 1931, p. 295.

⁶ Vezi: Stoicescu Nicolae, **Unitatea românilor în evul mediu**, București, 1983, p. 67, nota 29.

⁷ **Ibidem**, p. 67—68.

⁸ Varlaam, **Opere**, Chișinău, 1991, p. 20.

⁹ Dosoftei, **Dumnezeiasca liturghie**, Iași, 1980, p. 5—6.

¹⁰ Drăganu N., **Codicele pribeagului Gheorghe Stefan, voievodul Moldovei**, Cluj, 1924, p. 10—12.

¹¹ Vezi: Stăniloae D., **Viața și activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești**, Cernăuți, 1929, p. 19.

¹² Veress A., **Op. cit.**, Vol. X., București, 1938, p. 180.

¹³ **Călători străini despre țările române**, Vol. V, București, 1973, p. 135.

¹⁴ **Ibidem**, p. 140.

¹⁵ **Ibidem**, p. 225.

¹⁶ **Ibidem**, Vol. II, p. 420.

¹⁷ Ureche Grigore, **Letopisețul Țării Moldovei**, București, 1958, p. 134.

¹⁸ Costin Miron, **Opere**, Vol. I, București, 1965, p. 45.

¹⁹ Cantemir Dimitrie, **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus**, Opere complete, IX, Tom I, București, 1983, p. 65.

²⁰ Kogălniceanu Mihail, **Cronicile României**, Vol. III, București, 1874, p. 213—214.

²¹ Iorga Nicolae, **Studii și documente, Cu privire la istoria românilor**, Vol. VI, București, 1904, p. 290.

²² **Catalogul manuscriselor românești**, Vol. III, Craiova, 1931, p. 177.

²³ Iorga Nicolae, **Contribuții la istoria literaturii române în veacul XVIII și XIX**, București, 1906, p. 33.

²⁴ Ștrempele Gabriel, **Catalogul manuscriselor românești**, Vol. I, București, 1978, p. 130.

Anatol PETRENCU,
doctor în istorie,
conferențiar universitar,
Universitatea de Stat
din Moldova

LIMBA, ISTORIA ȘI POLITICA ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Timp de un an și ceva, în fiecare sîmbătă, cumpăr la chioșc gazeta "Pămînt & Oameni" (în continuare "P & O"), organul de presă al Partidului Democrat Agrar din Republica Moldova, iar în fiecare miercuri — și "Ecoul Chișinăului", sora mai mică a publicației "P & O", organul de presă al agrarienilor chișinăuieni. Am dorit de fiecare dată să găsesc în paginile acestor două ziare articole, studii, reflecții privitoare la planurile partidului în domeniul economiei — care sunt viziunile experților partidului în vederea stopării declinului în industrie, care sunt explicațiile dînșilor ale acestui fenomen după intrarea Republicii Moldova în Comunitatea Statelor Independente, fapt ce ar fi trebuit, așa cum ni s-a spus în timpul campaniei electorale, să ducă la prosperarea poporului; mă interesa, de asemenea, situația cu bunurile patrimoniale — așteptam și eu, ca toată lumea, dividende. M-a interesat și poziția partidului față de problemele raioanelor din stînga Nistrului, problema refugiaților, soarta Universității din Tiraspol, refugiată și ea la Chișinău; m-a interesat, de asemenea, are oare Republica Moldova interese naționale și care sunt ele.

Ziarul "P & O" are 4 pagini, pe ultima fiind înserate programele televiziunii, horoscopul, necrologuri și

altă informație mai puțin utilă; penultima pagină — de regulă — (sunt deci și excepții) inserează reclamă; prima pagină cuprinde informații oficiale cu privire la activitatea clocotitoare a domnului șef de partid și doar pagina a doua cuprinde ceea ce m-ar interesa.

Vă pot spune că nimic din ceea ce m-a interesat n-am descoperit, în schimb am găsit în toate numerele, fără excepție, materiale cu un caracter vădit dușmănos față de intelectualitatea din Republica Moldova.

Cel mai dur au fost atacați lingviștii și istoricii. Autorii materialelor din ziarele la care ne referim au lovit nu numai în obiectele respective — este vorba de "limba română", "istoria românilor", ci și în caracterul muncii intelectuale, promulgînd insistent ideea proletcultistă cum că adevărata muncă este cea fizică, cea de la coarnele plugului, pe cînd munca intelectuală este un fel de parazitism, cum că intelectualii s-ar hrăni nu din munca lor, ci de pe spinarea truzitorilor din sfera muncii fizice. Așa, de pildă, un oarecare Ilie Corobeanu din Cantemir scrie: "Domnilor savanți lingviști, care timp de decenii, pînă și după ce v-ați susținut tezele, ce v-au înscăunat în posturi (tezele! — A. P.) și v-au asigurat pe seama poporului nostru destul de bune lefuri, ați afirmat ba una, ba alta: cînd să vă dăm crezare?" ("P & O", 10 septembrie 1994).

Citatul de mai sus reflectă politica de marginalizare a intelectualității din Republica Moldova de către actualul partid de guvernămînt. Această politică a fost imortalizată chiar și de o caricatură anonimă, care va să însemne că ea reflectă poziția oficială a Partidului Democrat Agrar față de intelectualitatea din Republica Moldova (vezi: "P & O", 6 ianuarie, 1995). Autorul caricaturii a înfățișat, în dreapta, "poporul" Republicii

Moldova — un bărbat și o femeie giganți, avînd în piept insigne cu inscripția "Pro R.M.", iar în partea stîngă a desenului — niște prăpădiți de intelectuali din aceeași Republică Moldova. "Giganții" și intelectualii sînt despărțiți de un rîu larg, ceea ce ar trebui să însemne că sînt prea departe unii de alții.

Deci aceasta este poziția oficială a administrației republicii față de intelectualitate: să fie marginalizată, ignorată. Această atitudine nepăsătoare a actualei conduceri poate fi demonstrată și prin sistemul existent de salarizare. Astfel, un doctor în științe, conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moldova primește un salariu de 160 de lei pe lună, în timp ce coșul minimal de consum este de 292 de lei pe lună; bursa unui student este de 22—25 de lei, cea socială — de 12 lei, în timp ce un subofițer din Armata Națională, unde pînă în prezent se vorbește numai rusește, este remunerat lunar cu cca 300 de lei pe lună, un parlamentar are un salariu de 800 de lei pe lună, iar un ambasador al Republicii Moldova — 1200 de dolari.

Am considerat și consider că problema limbii este o problemă falsă. Pentru noi este foarte clar că limba literară pe care o vorbim este limba română, iar istoria pe care trebuie s-o studiem este istoria românilor. Neprietenii noștri, pentru a băga zîzanie între noi și a ne sustrage atenția de la realele probleme existente în societatea noastră, ne zădără întruna cu "limba moldovenească" și cu "istoria Moldovei".

Dar mai este ceva: este vorba nu numai de neglijarea opiniei științifice a unor specialiști din domeniul filologiei și istoriei, ci și de neglijarea opiniei specialiștilor în general, a specialiștilor ce se formează timp de decenii.

Materialele pe teme de istorie, plasate pe paginile ziarelor, sînt

ancorate în pseudoteoria moldovenismului primitiv. Marea lor majoritate sînt semnate cu pseudonime, dovadă a iresponsabilității celor ce le-au scris.

Un exemplu foarte concludent în legătură cu ceea ce se întîmplă în viața noastră de toate zilele este atitudinea autorităților față de istorie. Imediat după venirea agrarienilor la putere a fost formată o comisie guvernamentală, însărcinată să elaboreze concepția studierii istoriei în instituțiile de învățămînt din Republica Moldova. După mai multe ședințe această echipă selectată s-a scindat în două, una din ele elaborînd către 4 octombrie 1994 concepția bazată pe predarea în școli a unui curs ideologizat și politizat intitulat "Istoria Moldovei". Acest document a fost semnat de domnii A. Lazarev, L. Tabără, V. Stati, C. Sîmboteanu, V. Țaranov, Ch. Stratievski, I. Iațenco, I. Zabunov, P. Bîrnea și încă de cineva (semnătura indiscifrabilă).

Istoricii din Republica Moldova s-au pronunțat împotriva acestei concepții, iar pe data de 12 martie 1995, în Sala Mare a Uniunii Scriitorilor, a avut loc Conferința Asociației Istoricilor din Republica Moldova, la care au fost invitați și factori de răspundere de la Ministerul Învățămîntului, care însă au neglijat invitația noastră; Conferința a elaborat și a aprobat Concepția predării istoriei în instituțiile preuniversitare din Republica Moldova, din care voi cita doar două alineate:

"Prin Istorie Națională înțelegem istoria întregii comunități istorice românești, în care moldovenii (românii) de la răsărit de Prut sunt parte inseparabilă. De aceea studierea aparte a istoriei moldovenilor nu este cu putință fără a cunoaște istoria completă a tuturor românilor.

La baza formării poporului român, din cadrul căruia fac parte și moldovenii, s-a aflat populația geto-dacă romanizată din întregul spațiu

carpato-danubiano-nistrean. Unitatea geografică a acestui spațiu a favorizat unitatea etnolingvistică a poporului român. Constituirea câtorva formațiuni politice românești în perioada medievală (Moldova, Țara Românească, Transilvania) nu a scindat unitatea etnică a poporului și, cu atât mai mult, nu a dus la formarea unei noi entități. Formarea acestor state a fost favorizată în mare măsură de factorul extern, care pe parcursul mai multor secole a alimentat în permanență acest separatism politic. Pericolul de a fi sugrumați definitiv de către marile puteri vecine, proces declanșat la început prin înstrăinarea Transilvaniei, iar apoi prin răpirea Bucovinei (1775) și a Basarabiei (1812), a stimulat unificarea românilor într-un singur stat la 1859, salvagardînd ființa națională a poporului.

La 1918, prin voința liber exprimată a băștinașilor și a unei părți a alogenilor, s-a realizat unitatea politică a poporului român în hotarele lui firești. În 1940, folosind dictatul forței, Imperiul sovietic smulge din trupul națiunii românești teritoriul Basarabiei, Bucovinei de nord și ținutul Herța. Prin crearea la 2 august 1940 a R.S.S. Moldovenești, regimul sovietic a urmărit scopul deznaționalizării populației băștinașe, folosind calea dezmembrării teritoriale, exterminării fizice a intelectualității autohtone, deportării celei mai luminate și creatoare părți a populației băștinașe din locurile natale în regiunile Siberiei, prin inventarea unei etnii deosebite de cea română și a unei limbi romanice noi".

În condițiile cînd majorității istoricilor din Republica Moldova i s-a impus o concepție a unui grup de istorici depășiți de timp, la 4 martie 1995 ministrul învățămîntului dl Petru Gaugaș, prin ordinul nr. 03-389, obligă introducerea obiectului "Istoria Moldovei" în școli, inclusiv în cele superioare. Faptul acesta a și provocat

cunoscutele evenimente din martie—aprilie 1995 — greva generală a elevilor, studenților și a cadrelor didactice din învățămîntul de toate gradele.

În încheiere aș vrea să spun următoarele: la momentul actual Ministerul Învățămîntului a dispus să fie elaborate programe la "Istoria universală" și la "Istoria românilor". Dar nu este un ordin prin care aceste obiecte de studiu să fie introduse în învățămînt. Prin urmare, trebuie să rămînem atenți la activitatea Ministerului Învățămîntului privind predarea disciplinelor respective.

O înțelepciune populară spune că toamna se numără bobocii. Sperăm și noi să-i putem număra la toamnă. Vreau să fac un apel către istorici, filologi, intelectuali în ansamblu: să ne unim întru rezolvarea pozitivă a acestor probleme, să nu rupem "Limba și literatura română" de "Istoria românilor", pentru că nu e bine. Dacă se va aproba "Limba și literatura română" și va rămîne în școli "Istoria Moldovei", aceasta înseamnă că se va spune numai jumătate de adevăr. Trebuie să studiem atît "Limba și literatura română", cît și "Istoria românilor". Aceste probleme trebuie soluționate acum și pentru totdeauna.

Pavel PARASCA,
profesor universitar,
doctor în istorie.
Chișinău

ETNONIME ȘI POLITONIME ÎN ISTORIA MOLDOVEI (SECOLELE XIV—XVI)

Ceea ce facem noi astăzi și pentru ce ne-am întrunit în această sală, prezentînd diverse comunicări, nu este o acțiune științifică în sensul strict al cuvîntului, ci o reluare a discuțiilor în jurul unor realități istorice și lingvistice bine cunoscute deja în istoriografie și în știința limbii, apelîndu-se la fapte și evenimente lansate demult în circuitul științific și prezente, parțial sau într-un ansamblu exhaustiv, în zeci, sute de cercetări istorice și filologice publicate sub formă de articole, monografii și cărți de sinteză. Alta e că cititorul basarabean, și mai ales cel din Transnistria, fie că nu a avut acces la ele, fie că a avut un acces extrem de limitat, atenției lui, prin diferite mijloace, impunîndu-i-se numai "realizările" fostei istoriografii și filologii sovietice, care, după cîte se știe, a fost nu altceva decît un instrument al violenței ideologice exercitate asupra conștiinței oamenilor, la îndemnul și sub stricta supraveghere a sistemului totalitarist de tristă pomină. Și dacă acum 6—7 ani procesul destrămării acestui sistem, sub efectul masivelor mișcări pentru democratizare, pentru consfințirea demnității omului, pentru asigurarea drepturilor lui individuale și universale, pentru renașterea națională

etc., a început și s-a desfășurat într-o unitate organică cu eforturile mai multor savanți din domeniul filologiei și istoriei în vederea întronării și aici, la noi, a adevărului științific și istoric, reușindu-se, în acest sens nu puține realizări, apoi situația s-a schimbat brusc în ultimii 1,5—2 ani, cînd filologilor și istoricilor au început să li se impună din nou discuții sterile în chestiunile care sub aspectul disputei științifice sunt deja depășite, epuizate. Prin această constatare nu avem nici pe departe intenția de a formula concluzia neplăcută pentru unii și alarmantă pentru alții despre o tentativă masivă de a se reveni la metodele ideologiei comuniste, menite să inducă în eroare populația Republicii și să impună pe vechi neștiința și ignoranța, deși pentru o asemenea concluzie, care trebuie să ne pună în gardă pe toți, există destule temeuri. Am în vedere, mai ales, lansarea și vehicularea frecventă a faimoasei "ideologii a moldovenismului", a "moldovenismului primitiv", cum l-a calificat foarte reușit acum cîteva zile vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldova dl N. Andronic. Ideologia aceasta este profesată de liderii unor mișcări politice ca o condiție sine qua non a asigurării existenței Republicii Moldova ca stat suveran și independent, deși se știe că actuala statalitate moldovenească se sprijină pe o bază politico-juridică, internă și internațională, bine cunoscută și, oricare ar fi atitudinea fiecăruia dintre noi, fără de această realitate, nimeni nu i-a împuternicit pe liderii în cauză să-și atribuie sieși monopolul în apărarea Republicii și cu atît mai mult să-și aroge dreptul de a judeca și decide pentru generațiile viitoare. Mai mult chiar! Anume neadevărul, minciuna și duplicitatea care se proferă și care se caută a se impune în domeniul limbii și istoriei naționale surpă temelia statalității

Republicii Moldova, provocînd tensionări, disensiuni și învrăbindu-i pe oameni, abătînd atenția opiniei publice de la alte probleme, cu adevărat stringente, de ordin social, economic și spiritual, fără rezolvarea căroră Republica riscă să se mențină într-o situație nesigură.

Comunicarea pe care mi-am propus să o prezint atenției dumneavoastră urmărește scopul modest de a reaminti unele adevăruri în baza celor mai concludente izvoare istorice referitoare la denumirile Țării Moldovei și populației ei de la apariția statului moldovenesc și pînă în preajma secolului al XVII-lea, nutrind speranța că prin aceasta îmi voi aduce modestul aport la elucidarea problemei despre coraportul dintre conștiința politică datorită apartenenței statale și cea națională a moldovenilor, bizuindu-mă pe izvoarele istorice, interne și externe, ale epocii, care sunt capabile să ne dea răspunsul scontat.

Înainte însă de a trece la prezentarea și analiza concretă a faptelor și materialelor istorice în problema vizată, țin să insist asupra unor categorii utilizate în știința istorică și etnologică și folosite deseori în ultimul timp, fără a li se concretiza semnificația. E vorba, mai ales, de categoria "popor", care, așa cum o folosesc istoricii și etnologii, are mai multe semnificații.

Cea mai largă și mai variabilă accepție o are noțiunea de "popor" în domeniul confesional, ecleziastic, ea referindu-se fie la întreaga comunitate confesională (a ortodocșilor, catolicilor, musulmanilor etc.) sau la totalitatea credincioșilor întruniți sub autoritatea unei structuri ierarhice bisericești în limitele uneia și aceleiași confesiuni (patriarhie, mitropolie etc.), fie chiar la comunitatea enoriașilor unor structuri teritoriale ecleziastice cu caracter local. Orice preot în eparhia sa are "poporul" său pe care-l

povățuiește, îl păstorește și care, împreună cu alte "popoare" din eparhiile similare, constituie "poporul" unei episcopii, mitropolii, patriarhii. Adică în cazul concret categoria "popor" nu are un conținut nici etno-național, nici lingvistic, deși se știe că pe parcursul mai multor secole ale Evului Mediu în țările de confesiune catolică în funcția de limbă oficială era cea latină, în țările ortodoxe — limba slavă sau limba greacă, în țările islamice — limba arabă. E clar că acest caz al utilizării categoriei date nu prezintă decît un interes tangențial pentru scopul pe care-l urmărim noi.

Același lucru îl putem afirma și atunci cînd categoria "popor" se folosește cu un conținut pur social, avîndu-se în vedere totalitatea sau comunitatea oamenilor de rînd, oamenilor muncii, acelor ce produc bunurile materiale, sunt purtători și păstrători ai tradițiilor și obiceiurilor ancestrale și creatori de noi tradiții și obiceiuri în funcție de epocă și de evoluția istorică a societății. De aici și expresiile "artă populară", "cultură populară", "ieșit din popor", "aproape de popor" etc. Să nu uităm însă că uneori, mai ales în epoca care ne preocupă, prin denumirea de "popor" erau desemnate păturile dominante, în cazul Moldovei — păturile boierești, adică acei care dețineau puterea politică în stat. Izvoarele medievale în unele cazuri identifică aceste pături sociale, acest "popor" cu "țara", de unde și unele interpretări categorice ale formulei date în sensul că în izvoarele vizate s-ar vorbi parcă de "poporul moldovenesc" ca o comunitate etno-națională și nu socială sau politică. E clar însă că și în acest caz nu avem de a face cu un conținut etno-național, deși majoritatea boierilor Țării Moldovei, ca și majoritatea oamenilor muncii, era alcătuită din băștinași, alogenii fiind în minoritate evidentă. În același timp,

sensul acesta social al categoriei "popor", conceput ca o totalitate a oamenilor și a păturilor dominante, converge foarte mult cu încă un caz de folosire a ei, și anume pentru desemnarea comunității demografice a unui organism teritorial-politic sau al unui stat. E vorba deci de un aspect politic al noțiunii date.

Pentru început mă adresez către cunoscuta deja în istoriografie scrisoare a papei de la Roma Grigore al IX-lea către principele moștenitor al Coroanei Ungariei Bela din 14 noiembrie 1234. Pontificul, referindu-se la niște realități din episcopia catolică a cumanilor, care includea partea răsăriteană a viitorului stat al Munteniei și cea de sud-vest a viitoarei Moldove, scris despre "niște popoare care se numesc români" ("quidam populi, qui Walati vocantur"). Prestigiosul istoric, cunoscător neîntrecut al izvoarelor istorice medievale românești, Șerban Papacostea, coroborînd terminologia scrisorii papale cu alte izvoare istorice, a fundamentat concluzia că prin pluralul cuvîntului "popor" era redată existența mai multor structuri teritorial-politice, atît sub aspectul organizării bisericești din cîteva episcopii, cît și sub aspectul organizării politice din cîteva formațiuni timpurii cu caracter statal. Am desluși, astfel, deși încă destul de vag, cazul prezenței mai multor "popoare", pe de o parte, în calitate de comunități confesionale ale episcopilor ortodoxe, iar pe de alta, drept comunități ale formațiunilor cu caracter statal, ceea ce le imprimă acestor popoare un aspect de comunitate politică. Dar sub aspectul apartenenței etno-naționale toate ele erau românești, făceau parte din poporul român. Suntem, așadar, în pragul chestiunii anunțate în titlul comunicării despre politonime și etnonime în coraportul lor intern. În

primul caz avîndu-se în vedere legătura între denumirea poporului și a statului, în cel de-al doilea caz — apartenența etnică redată prin numele poporului. Dar pentru a înțelege și mai lesne lucrurile subliniez încă un caz cînd se folosește categoria de "popor", și anume, atunci cînd ea corespunde cu cea de "națiune", fără a urma însă concepția prea sofisticată în sociologia marxistă a problemei constituirii națiunilor contemporane, căci termenul "națiune" își are în limbajul europenilor o vechime mult mai mare decît i-o atribuie marxștii.

Ținînd cont de caracterul limitat în spațiu al comunicării și de numărul prea mare, deși departe de a ne satisface pe deplin posibilitățile investigației, al izvoarelor istorice ale vremii referitoare la tema abordată, eu nu voi apela la fiecare caz aparte și voi urma doar concluziile făcute deja de cercetători și prezente mai ales în publicațiile lui Eugen Stănescu, Nicolae Stoicescu, Ștefan Pascu, Șerban Papacostea, Adolf Armbruster ș.a., ale căror opere sunt indicate în anexa bibliografică a comunicării.

Aș purcede astfel de la viziunea bine argumentată, inclusiv și în unele publicații de ale mele, că în perioada care a precedat constituirea statului medieval moldovenesc și care s-a încununat, de fapt, cu constituirea pe un vast masiv nord-dunărean, dar și la sud de Dunăre, a comunității etno-lingvistice românești, teritoriul carpato-nistrean era conceput de contemporani ca parte a unei Valahii, Vlahii, Țări Volohe, întocmai ca și spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunăre. E știut și acceptat de către toți specialiștii inițiați în problemă că Valahia, Vlahia, Țara Volohă erau nume străine date spațiului populat de români, numiți și ei de către aceiași străini vlahi, valahi, olași etc. Ar însemna că denumirile de mai sus sunt nu altceva decît niște denumiri

etnice provenite de la etnonimul respectiv al locuitorilor ce populau spațiul geografic concret și în limba băștinașilor ele își aveau echivalentul în formulele "țară românească", "țara românilor", "țara populată de români". Adică și viitoarea Țară a Moldovei era conștientizată de vecini ca parte a unei "țări românești", "țări populate de români", "țări a românilor". Tradiția desemnării Moldovei cu același etnonim ca parte a comunității etnice românești a durat secole la rînd și după constituirea statului medieval moldovenesc.

E cazul să amintim că în chiar prima atestare a Moldovei ca stat ea este desemnată cu numele de Valahia. E vorba de anul 1340, cînd "în Valahia, în orașul Siret" și-au primit cununa de martiri frații minoriți din Polonia Blaziu și Marcu.

Un caz de o valoare excepțională este semnalat de cancelaria pontificală a papei Urban al V-lea în legătură cu intenția voievodului Lațcu de a-și boteza țara după ritul catolic și de a institui episcopia de Siret. În documentul papal din 24 iulie 1370, respectîndu-se, probabil, terminologia din adresarea anterioară a voievodului Lațcu, acesta era numit "voievod al Moldovei din părțile sau națiunea Valahiei" ("dux Moldaviensis partium seu naționum Walachie"). Suntem astfel în prezența folosirii concomitente a denumirii politice a statului — Moldova — sub aspectul însă etnonațional ca făcînd parte din "națiunea românească", care acoperea desigur un spațiu mai mare decît cel al statului condus de voievodul Lațcu.

Coraportul dintre politonime și etnonime, mai bine zis discordanța dintre denumirea oficială (politonimul) a Țării Moldovei și apartenența etnică (etnonimul) a "poporului" ei este mai lesne de înțeles pe fundalul procesului istoric de constituire a acestui stat.

Așa cum ne prezintă lucrurile tradiția apariției lui, parvenită nouă datorită scrierilor cronicărești, și cum le confirmă cercetările speciale în acest domeniu, istoria constituirii statului moldovenesc a debutat prin apariția unui mic voievodat cu centrul probabil la Baia, în valea rîului Moldova. Primele mențiuni sub numele lui propriu — Țara Moldovei — se datorează celor două diplome ale regelui Ungariei Ludovic I din 20 martie 1360 și 2 februarie 1365, care relatează despre luptele din această țară în vederea respingerii suveranității Coroanei maghiare. Cei implicați în această mișcare sunt numiți olahi, adică români, așa cum îi numeau maghiarii.

Cu același nume sunt numiți "descălecătorii" Moldovei în frunte cu voievodul Bogdan de către cronicarul ungur Ioan de Târnave (Kukullo), fostul notar al regelui Ludovic I, care și-a scris opera în anii imediat următori decedului acestui rege (1382). Înainte însă de narațiunea "descălecăturii" Moldovei cronicarul relatează despre mai multe expediții ale regelui-patron împotriva diverșilor rebeli și neascultători și "deseori împotriva sîrbilor și moldovenilor" ("et saepius contra Rachenos et Moldavos"). Astfel, conform spuselor lui Ioan de Târnave, contemporan al evenimentelor în cauză, locuitorii Țării Moldovei erau români după origine, dar se mai numeau și moldoveni, desigur de la numele țării lor. Și dacă Țara Moldovei era numele oficial al statului, adică un politonim, de aceeași natură politică era și numele de *moldoveni*, ca locuitori români ai statului respectiv.

În istoriografie este, de fapt, aproape unanim acceptat că, concomitent cu voievodatul din valea rîului Moldova cu centrul la Baia, în spațiul geografic de la răsărit de Carpați și românesc sub aspectul etno-național, au existat la fel alte

formațiuni statale timpurii similare, unele făcându-și apariția poate chiar mult înaintea voievodatului din valea Moldovei. Nu am intenția să mă opresc asupra acestor realități care suscită încă anumite discuții. Mă voi referi în treacăt doar la reminiscențele tîrzii, redate de Dimitrie Cantemir, despre cele trei "răspublici" — Câmpulung, Vrancea și Tigheci, care reflectă o tradiție, poate încă puțin deslușită, a existenței autonome a acestor formațiuni, incluse abia ulterior în hotarele țării conduse de domnii moldoveni. Această realitate s-ar înscrie în epoca cînd întregul spațiu populat de români era acoperit de mai multe formațiuni statale timpurii autohtone, fiecare dintre ele avîndu-și un "popor" al său, deși sub aspectul etnic toate ele erau țări românești. Să ne amintim și de păstorul moldovean, alături de cel vîrncean și ungurean, din balada populară **Miorița**. Suntem în posesia unui caz rarism cînd chiar în tradiția populară este reflectată practica folosirii diverselor politonime ca termeni deosebitori în condițiile apartenenței acelora despre care se vorbește la una și aceeași comunitate etnică. E știut în genere faptul că transilvănenii sau ardelenii erau deseori numiți în Moldova unguri din simplul motiv că pînă la descompunerea Regatului Ungariei, după anul 1526, Transilvania intra în hotarele politice ale acestui regat. "Ungur" în aceste cazuri nu însemna deci "maghiar", ci *supus sau locuitor al Regatului Ungariei*. Cazul este reflectat astfel și în balada populară **Miorița**, unde păstorul ungurean era nu altcineva decît un păstor român din Transilvania, tot așa cum păstorul vîrncean era român din "Țara" Vrancei, în timp ce cel moldovean era român din Țara Moldovei, ca una din multiplele "țări" de acest fel de la est de Carpați.

În evul mediu, iar uneori și în zilele noastre, sunt cunoscute cazuri

de existență a statelor multinaționale, cînd, mai ales pe plan extern, cel mai utilizabil era politonimul care acoperea realitățile etnice din stat: același Regat al Ungariei, de exemplu, sau imperiile austriac, rus, otoman. Dar istoria mai cunoaște și cazuri, cum este în special cel al românilor, cînd un spațiu omogen sub aspectul etnic este separat politicește în hotarele cîtorva state. În aceste cazuri deosebitoare pentru desemnarea apartenenței lor statale sînt politonimele (moldovean, muntean etc.). Dar folosirea lor repetată și de lungă durată poate crea aparența înșelătoare că ele ar fi niște etnonime. Situația este cunoscută și studiată în știința etnologică. M-aș referi la unul dintre cei mai de văză reprezentanți ai fostei etnologii sovietice, Iulian Bromlei, care, îndeplinind comanda de a fundamenta "științific" faimoasa idee despre "poporul sovietic" ca despre o "comunitate istorică nouă a oamenilor sovietici", nu s-a încumetat să spună lucrurile pînă la capăt, lăsînd să se înțeleagă că, în unele cazuri, politonimele sunt capabile să substituie etnonimele. Falsitatea ideii a fost demonstrată chiar de destrămarea imediată a "poporului sovietic" ca urmare a descompunerii U.R.S.S.

După ce voievodatul moldovean s-a consolidat, devenind o forță politică de căpetenie la est de Carpați, mai ales de la mijlocul secolului al XIV-lea, și factor unificator, sub autoritatea voievozilor săi, al celorlalte părți ale Valahiei Carpato-Nistrene, el și-a extins nu numai hotarele, ci și aria de folosire a politonimului Țara Moldovei pentru stat, dar și a celui de moldoveni pentru "poporul" lui. De la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor denumirea aceasta a statului îmbrățișa toate hotarele politice ale lui. Aceeași concluzie trebuie admisă și pentru denumirea de

moldoveni, care își păstra pe vechi esența sa politică pentru desemnarea comunității supușilor statului moldovenesc. Căci sub aspect etnic "poporul moldovenesc", ca și țara lui, continua să fie conceput și să se conceapă singur ca popor român. Să mai luăm cunoștință și de alte cazuri oferite de izvoarele istorice, ele fiind concludente în acest sens.

Astfel, în actul omagial al lui Petru Mușatin, emis la 1387 cu ocazia recunoașterii suzeranității coroanei polone, el se numea singur pe sine "voievod moldovean" (*Woyevoda muldaniensis*), țara numindu-și-o însă Valahia, adică țară românească. Aceeași terminologie este prezentă și în diploma semnată de boieri, care făceau acest lucru în numele lor și al "tuturor celorlați boieri ai Țării Valahia", deși se considerau pe sine înșiși "boieri cei mari ai mărețului domn Petru voievod al Moldovei". Interpretările cum că în diploma omagială a lui Petru Mușatin s-ar vorbi de "poporul moldovenesc" sunt niște aberații, conștiente ori ignorante, căci în realitate domnul se referea la "poporul și cetățile țării", pe care, după cum s-a arătat, el o numea nu Moldova, ci Valahia — țară românească. Poporul astfel nu putea fi și el altul decât cel românesc, deși, pare-mi-se, suntem anume în prezența cazului când prin "popor" erau concepuți doar boierii țării.

Un caz extrem de interesant și-a găsit reflectare în diploma omagială către același rege al Poloniei semnată la 5 ianuarie 1395 de către Roman I. Deși el se numea "voievod al Moldovei", domnul concretiza că este "dedici", adică moștenitor "al întregii Țări Volohe din munte și pînă în țărmul mării". Dat fiind că într-o diplomă cu destinație internă emisă în martie a anului precedent Roman I vorbea în aceiași termeni numai despre Țara Moldovei, am putea trage

concluzia că în timpul domniei lui Roman s-a ajuns la coincidența deplină în spațiu a Țării Moldovei ca denumire a statului, adică a politonimului, și celei de Țară Voloahă (țară românească) dintre Carpați și Nistru ca denumire etnică (etnonim). Situație lesne de înțeles, dacă ținem cont că anume către domnia lui Roman s-a realizat în linii majore extinderea hotarului statului moldovenesc pînă la Nistru și mare, adică asupra spațiului care anterior era cunoscut cu numele etnic de țară românească, ca parte a spațiului românesc nord-dunărean. Fenomenul și-a găsit expresie și în documentele emise în cancelaria Patriarhiei de Constantinopol în legătură cu instituirea Mitropoliei Moldovei. În cîteva dintre aceste documente de la sfîrșitul secolului al XIV-lea Moldova figurează sub două denumiri — cea de *Maurovlahia* și de *Rusovlahia* —, vorba fiind probabil de două structuri teritoriale (episcopii) ale organizării bisericești de la răsărit de Carpați. Cum numai în 1401 Patriarhia a recunoscut Mitropolia unică a Moldovei, ea figurează neschimbat în documentele bisericești sub o singură denumire — *Moldovlahia*, adică Țara Românească a Moldovei —, spre deosebire de cealaltă Țară Românească, de la sud de Carpați, care în documentele bisericești, dar și în cele domnești, se numea *Ungrovlahia*.

E semnificativ că în Polonia Moldova era cunoscută în exclusivitate sub numele ei etnic — *Valahia* sau *Woloszezyzna*, ignorîndu-se denumirea ei oficială, adică politonimul. Situația se explică prin faptul că Polonia a ajuns să aibă contacte cu teritoriile respective înainte de integrarea lor în hotarele statului moldovenesc, fiind cunoscute polonezilor numai ca o țară unde locuiau românii. Aceeași situație se observă și în mediul vecin ucrainesc,

unde moldovenii erau numiți fără excepție volohi, adică români, fapt despre care ne-a relatat la ședința de ieri în comunicarea sa dl profesor S. Semcinski de la Kiev. În raporturile cu Ungaria însă lucrurile erau de o cu totul altă natură. Deși unele teritorii din preajma curburii sud-estice a Carpaților erau cunoscute ungurilor încă înainte de invazia hoardelor lui Batu (1241—1242), totuși restul teritoriului de la est de Carpați a ajuns în atenția feudalilor maghiari abia pe la sfârșitul secolului al XIII-lea — mijlocul secolului al XIV-lea. Prima regiune cunoscută aici de unguri a fost aceea unde s-a constituit voievodatul Moldovei, care se numea *ab initio* Țara Moldovei. Ca urmare, statul de la est de Carpați figurează în izvoarele ungare anume sub numele lui politic oficial (politonimul) Țara Moldovei, deși se folosea și numele de *Valahia* cu specificarea *Mică*. Să ne amintim că izvoarele ungare chiar în primele lor informații despre Moldova o arătau ca fiind locuită de români.

Ar rezulta și din aceste fapte că spațiul est-carpatic sub aspectul etno-național, atât în țările vecine, cât și în interiorul țării, era conceput ca un teritoriu românesc, populat de români, în timp ce sub aspectul politic el era desemnat după numele statului — Țara Moldovei. Prin aceasta el se deosebea de celelalte două state de aceeași apartenență etnică (Muntenia, Transilvania sau Ardealul), înrudirea cu ele fiind exprimată prin numele (etnonimul) comun *Valahia* — Țara Românească. Denumirea politică a țării (politonimul) fiind trecut și asupra locuitorilor ei, reiterăm la fel concluzia că numele de *moldoveni* are și el sensul de politonim și-i desemna pe *românii supuși domnilor Moldovei*, tot așa cum muntenii erau *supușii domnilor Munteniei*, care era și ea o Țară Românească.

Mărturii interesante ne oferă izvoarele istorice din epoca lui Ștefan cel Mare (1457—1504). E vorba, în special, de narațiunea introductivă a așa-zisei cronici moldo-ruse, întocmită în ultima fază a domniei marelui domn. Deja prin "descălecatul" Moldovei cu românii din Maramureș, prezent și în alte cronici din epoca ștefaniană este indicată unitatea etnică a moldovenilor și ardelenilor. O atenție deosebită merită însă cei doi eroi eponimi Roman și Vlahata din narațiunea cronicii moldo-ruse. Numele lor își aveau menirea să explice dublul nume etnic al românilor: propriu-zisul "român" de la primul și "vlah" sau "valah" de la cel de-al doilea. Să nu uităm că Ștefan cel Mare în diploma sa externă folosea denumirea de *Valahia Mare* pentru a desemna Muntenia, țara sa, Moldova, fiind, așa cum o numeau și multe izvoare externe, o *Valahie Mică*. Iar într-o corespondență a sa cu Senatul Veneției prestigiosul domn numea Muntenia "l'altre Vlahia", adică "cealaltă Vlahie", prima fiind, desigur, țara sa, Moldova.

Și acum să vedem cum stăteau lucrurile în secolul al XVI-lea, bazându-ne mai ales pe izvoarele externe, dar care fac referință directă la conștiința românească a moldovenilor, aflată chiar de la moldovenii înșiși. Din ele se desprinde ideea unității de neam, limbă, obiceiuri și religie a românilor din Moldova, Muntenia și Transilvania.

Primul în acest sens s-a pronunțat la 1536 umanistul român din Transilvania Nicolae Olahus. Este semnificativă și observația "părintelui istoriografiei săsești", adică nu a celei române, din Transilvania, Iohannes Lebel, că, deși străinii îi numeau pe români valahi, ei înșiși nu-și ziceau decât romuini, adică români. Și dacă în opera lui Lebel lipsește influența cărturărească străină, un caracter

indiscutabil o are și concluzia lui Adolf Armbruster că rădăcinile concepției istoricului sas trebuie căutate "în mediul înconjurător, el exprimând ca atare o teorie autohtonă, caracteristică mediului sas în care a luat naștere și s-a dezvoltat această teorie în contact permanent cu populația română din Transilvania și din cele două principate transcarpatice".

În favoarea concluziilor de mai sus pledează și afirmarea denumirilor de "limbă românească" și "român" odată cu începutul scrisului în limba națională, ceea ce denotă că în limba autohtonilor ele și-au avut o circulație permanentă, în pofida scrisului în limbi străine care folosea denumirile, la fel străine și ele, de valahi, vlahi, volohi etc. Astfel, în 1559 în tipărirea **Întrebare creștinească** de la Brașov se arată că ea a fost tradusă din "limba srăbească pre limba rumânească" pentru ca "să înțeleagă toți oamenii cine-s rumânii creștini". Terminologia se repetă într-un șir de alte tipăriri de cărți bisericești executate în tipografia Coresi de la Brașov pînă la 1581. Echivalentul denumirii de "români" din textele traduse și publicate de Coresi era cel de "râmleanini" din textele slave și "romani" din cele latine, ceea ce justifică întru totul concluzia că pentru Coresi și colaboratorii săi, pe de o parte, și pe de alta, pentru masa cititorilor și credincioșilor români, cărora le era destinată această traducere, rumânii ("rumânii") erau unii și aceiași "romani", ceea ce este și o mărturie a existenței conștiinței originii romane la rumânii înșiși.

Și mai explicit în chestiunea originii române și apartenenței etnice a moldovenilor sînt operele unor istorici polonezi din secolul al XVI-lea. Unul dintre ei, Stanislav Orzechowski (1513—1566), știa că moldovenii, pe care-i numește daci din "maior Dacia" (așa numea el Moldova), se numeau

ei înșiși în limba lor "romini", adică români, "de la romani".

Nu putem trece pe lîngă mărturiile lui Pierre Lescapier, călător francez prin Muntenia, Moldova și Transilvania (1574). El a observat nu numai că locuitorii lor constituie o unitate etno-lingvistică, ci și că ei își numeau "graiul lor românește" ("nomme leur parler romanechte"), adică românesc.

Afirmații similare ale autohtonilor au fost notate și de napolitanul Ferrance Capece, rectorul Colegiului iezuit din Cluj, care într-o scrisoare a sa din 24.II.1584 scria că limba românilor se numește romaneschi, indicînd totodată și unitatea etnică a Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești.

Unitatea etnică și psihică între moldoveni și munteni, numele de *români* pentru *moldoveni* și caracterul autohton al conștiinței naționale a românilor sînt prezente într-o descriere anonimă a Moldovei, care a fost realizată probabil de un misionar iezuit la 1587.

Astfel, izvoarele secolelor XIV—XVI sunt unanime în a ne transmite persistența conștiinței românești a moldovenilor, în pofida faptului că sub aspectul politic ei constituiau o comunitate statală deosebită, cea a Țării Moldovei, care le-a și imprimat numele politic respectiv. Conștiința unității etno-naționale românești nu le-a împiedicat celor trei țări române să-și afirme existența lor istorică în trei state separate, deși unitatea națională trebuia să dea și a dat naștere ideii unității politice, care, la rîndul ei, trebuia să contribuie și a contribuit și mai mult la cimentarea conștiinței unității naționale românești. Realizată pentru scurt timp și pe un teren încă destul de șubred, unirea politică a țărilor române sub puterea lui Mihai Viteazul a constituit evenimentul culminant al

acelei perioade istorice care mi-a consumat atenția în comunicarea de față.

În încheiere, vreau să subliniez că nu pot fi considerate altfel decât aberante și antiștiințifice ideile vehiculate de unii "cunoscători" ai istoriei Moldovei și părtași ai "moldovenismului" cum că moldovenii nu numai că s-ar fi considerat, sub aspectul etnic, un popor aparte, deosebit de cel român, ci că însuși numele lor etnic ar fi apărut mult înaintea celui de români. Izvoarele istorice demonstrează fără echivoc că poporul român s-a constituit pe arena istorică către secolele VIII—IX, acoperind un vast spațiu mai ales la nord de Dunăre, inclusiv și cel de la est de Carpați. Fiind separat ulterior în trei state distincte (Muntenia, Moldova, Transilvania), poporul român se conștientiza pe sine și era conștientizat de către străini ca o unitate etnică, formal separată în munteni, moldoveni, ardeleni etc., numele acestea ale lor indicând nu altceva decât apartenența lor statală respectivă.

DIN BIBLIOGRAFIE:

1. Armbruster Adolf, **Romanitatea românilor. Istoria unei idei**, ediția a II-a revăzută și adăugată, București, 1993.

2. Armbruster Adolf, **Evoluția sensului denumirii de "Dacia"**. Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitate și gândirea politică // "Studii". Revistă de Istorie, București, 1969, nr. 3.

3. Armbruster Adolf, **Terminologia politico-geografică și etnică a țărilor**

române în epoca constituirii statale // Constituirea statelor feudale românești, București, 1980.

4. Maciu Vasile, **Semnificația denumirii statelor istorice românești** // "Studii", Revistă de Istorie, 1975, nr. 9.

5. Papacostea Șerban, **România, Țara Românească, Valahia: un nume de țară** // Idem., **Geneza statului în evul mediu românesc**, Cluj-Napoca, 1982.

6. Papacostea Șerban, **Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciadă și Imperiul mongol**, București, 1993.

7. Parasca Pavel, **Românitatea moldovenilor** // "Destin românesc". Revistă de Istorie și Cultură, Chișinău—București, 1994, nr. 1.

8. Spinei Victor, **O nouă ediție a unei cărți excepționale** // Ibidem, nr. 4.

9. Spinei Victor, **Terminologia politică a spațiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de sine stătător** // **Stat, societate, națiune**, Cluj-Napoca, 1982.

10. Stănescu Eugen, **Unitatea teritoriului românesc în lumina mențiunilor externe. "Valahia" și sensurile ei** // "Studii", Revistă de Istorie, 1969, nr. 6.

11. Stănescu Eugen, **Geneza noțiunii de "România". Evoluția conștiinței de unitate teritorială în lumina denumirilor externe** // **Unitate și continuitatea în istoria poporului român**, București, 1969.

12. Stoicescu Nicolae, **Unitatea românească în evul mediu**, București, 1983.

13. Toderășcu Ion, **Unitatea românească medievală**, București, 1988.

Teodor COTELNIC,
cercetător științific
principal, doctor habilitat
în filologie,
Institutul de Lingvistică,
Chișinău

CALVARUL LINGVISTIC ÎN ANII 20—30 ÎN R.A.S.S.M.

Expresia "limba moldovenească" este propagată intens în anii 20, odată cu publicarea în Uniunea Sovietică a unor gramatici "moldovenești". Din această perioadă autoritățile sovietice au susținut că populația autohtonă a Moldovei formează un grup etnolingvistic separat de populația României. Evident că ideea celor două limbi diferite a servit intereselor Imperiului Sovietic. După unirea Basarabiei cu România (în 1918) scopul cel mai important al conducătorilor sovietici în relațiile cu România a fost alipirea Basarabiei la U.R.S.S. R.A.S.S.M., înființată în stînga Nistrului de către Moscova la finele anului 1924, avea menirea să constituie "un cap de pod al influenței revoluționare peste Nistru și mai departe".

În această republică s-a renunțat de la început la limba română, considerată limbă "burgheză". Demnitarii din R.A.S.S.M. s-au dezis de comoara cea mai prețioasă a neamului lor, limba literară creată timp de secole de cele mai luminate minți ale strămoșilor. A fost promovat proletcultismul, orientare socialist-vulgară ce a existat în U.R.S.S. între anii 1917 și 1932, caracterizîndu-se prin negarea nihilistă a moștenirii culturale.

În ziarul "Pravda" din 1950 se spunea că proletcultiștii voiau să distrugă și căile ferate, fiindcă ele fuseseră construite de capitaliști. În R.A.S.S.M. printre purtătorii de cuvînt ai "nihilismului cultural" proletcultist au fost criticii literari I. Vainberg și Samuil Lehttîr (autorii culegerii de articole **Întrebări literari**, 1928—1930 — editată la Tirișpolia în 1930), care, ceva mai tîrziu, au căzut ei înșiși victime terorii operațiilor staliniste de epurare.

Sub pretext că terminologia tradițională e "burgheză" și nu reflectă "noua realitate socialistă", ea a fost substituită, în locul ei născocindu-se cuvinte, termeni, construcții și expresii artificiale, plătuite după modele rusești. Publicațiile vremii sînt presărate cu mostre de tipul: *apofăcător, acrimă, mîneștergură, gîtleghău, aburomergător, păstrelniî, apăcad, șenușelniî, rășitornic, lăbiuî, șinșancă, șerodrumnic* și multe altele în locul corespondentelor cunoscute de toată lumea: *hidrogen, acid, șervet, cravată, locomotivă, arhivă, cascadă, scrumieră, frigider, ghilimele, cincinal, drum de fier*. Se înțelege, astfel de experiment lingvistic care ignora complet sistemul derivativ al limbii române n-a putut să prindă rădăcini.

Așa-numita politică de "moldovenizare" promovată în anii 30 în raioanele din stînga Nistrului avea menirea să-i înstrăineze pe băștinași de cultura națională, de spiritualitatea și istoria românească. Dar să lăsăm să vorbească faptele.

După cum se menționa într-un document de partid din 26 iulie 1926 (e vorba de *Corespondența gazetei "Plugarul Roș"*, *despre cerințele populației moldovenești în legătură cu politica moldovenizării*), "moldovenizarea" trebuia să fie făcută prin intensificarea însușirii limbii ruse și a celei ucrainene. Iată ce se scrie în acest document: "Mai multă samă moldovenizării. Lucrul în sat se duce slab. Mai mult de jumătate de locuitori

nu știu limba rusească și ucraineană. Ce neajunsuri avem noi?... Cel mai glavnice neajuns este acela că selsovetul nostru nu ia sama la trecerea moldovenizării...”

Părerii similare au răsunat și în referatul secretarului obkomului moldovenesc al PC(b)U tov. Holostenko la cea de-a VI-a conferință regională de partid a organizației moldovenești a PC(b)U “Despre rezultatele și perspectivele politicii naționale în R.A.S.S.M.” (10—16 noiembrie 1927): “Chestiunea de bază, ce apare în fața noastră în parcursul organizării republicii, a fost cea despre limbă și alfabet — să facem așa: există o literatură mare în România, s-o luăm și s-o altoim această literatură, ca să educăm pe baza ei poezii și jurnaliștii noștri moldoveni ș.a.m.d.? Cred că asemenea lucru este absolut nedrept. Noi trebuie să educăm intelectualitatea noastră moldovenească în creștere pe baza culturii rusești, ucrainene... Același lucru trebuie făcut și cu alfabetul, alfabetul latin este greu pentru moldovan... viitorii poeți și literați moldoveni... trebuie să crească pe solul nostru și el nu trebuie să ieie (total) din cultura românească”.

Pavel Chior, comisarul învățămîntului din Republica Autonomă, sublinia în lucrarea sa **Dispri ortografia linghii moldovenești** (Tirg Bîzgu, 1929) semnificația acestei construcții lingvistice. După cum spunea Chior, “toți noi din Comnorlun și Comitetu di științî ni ținem di oiștea moldovenizării, di limba moldovenească” (p. 3), fiind convins că “cultura și limba românească di az, fiind mînuiri di clasu burjuaznic, sî orientează spri Franția. Deatîta az în România domnești o limbă amestecată (nici tu “Românească” — nici tu “franțuzască”), cari nu-i priceputî plugarului moldovan... Diosăghirea iasta între limba clasului domnitori și

a clasului asuprit în România — noi om pute s-o înfolosîm, dacî n’om scăpa din vederi și aesti politicești, cînd oformăm noi ortografia noastră. Alfavitu cari îl alcătuim noi amu, trebui sî cii, ca și moldovenii mai sus pomeniți sî poată ușor al înțeleji și al potriji cu alfavitu lor — latinesc” (p. 11). Comentariile, probabil, sînt de prisos.

Aceeași “politică lingvistică” a fost propovăduită și de I. D. Ceban, care editează în 1940 la Tiraspol (împreună cu un colectiv de “avtori”) un “cuvîntelnic ortografic moldovenesc”. Cităm acest pasaj: “Colectivul de avtori s-a pus ca țeli la munca sa să curățe limba moldovenească de cuvinte românești franțuzite, neînțelese de norodu moldovenesc, introduse cîndva de dușmanii norodului, și în rînd cu aiașta s-a stăruit să apușe cît mai multe cuvinte întrate în traiul norodului moldovenesc în legătură cu zidirea soșialistă, ca neologhizme, din linghile noroadelor frățești rusească și ucrainească. Cu o fereală s-au purtat avtorii cître cuvintele șelea, care nu-s tare răspîndite, spădoase ori tjiar nășcoșite de oameni asădjiți prin cabinet” (p. 5).

Sub conducerea “înțeleaptă” a partidului acești autori de dicționare, îndreptare, gramatici eliminau tot ce considerau românesc, introducînd, în schimb, o sumedenie de elemente rusești și ucrainești în redacție locală. Fenomenul dat, în concepția lor, trebuia să deosebească proaspăta “limbă” moldovenească de detestabila română. Totodată ei căutau să fixeze anumite norme. De exemplu, în prima gramatică “moldovenească”, publicată în 1929, la Tiraspol, autorul ei L. A. Madan scria că principiul cel mai important al acestei gramatici trebuie să fie scrierea “cum auzi”. Astfel, cuvîntul *zî*, pe românește, a devenit *zî*, pe moldovenește; *amiază* a devenit

aniază, cine a devenit cini; și a devenit șî; a fi a devenit a hi ș.a.m.d.

Sau în **Gramatica limbii moldovenești** (apărută la Tiraspol în 1939, de același I. D. Ceban) forma *limbii* ne indică baza acestei gramatici. E vorba de subdialectul din fostele raioane Rîbnița și Camenca, ce se caracterizează printr-un consonantism rusoucrainean apărut din cel basarabean. A încerca însă să ridici un grai teritorial cu un lexic rudimentar la rangul unei limbi literare ce a atins un înalt nivel de dezvoltare și poate satisface cerințele comunicative din toate sferile de activitate umană nu este decît un paradox.

Ca urmare a "moldovenizării", limba populației majoritare a ajuns într-o stare deplorabilă. Reproducem un fragment din gazeta "Plugarul Roș" (27 decembrie anul 1927), care, credem, nu are nevoie de comentarii: "Amu sătenii cu toții vin în chino și privesc feli di feli di cartini. Fișticare iesă îndistulat și plin di bucurii. Nu apucî a sî mîntui un seans, cum în ușă năbușești altă ceată di norod. Țăranii țari îs mîntăniți cîrmii Sovietice, cî o dat în sat chino.

Din zî în zî sătenii să tot dișteaptă si pășesc spornic înspre cultura adevărată, depărtîndu-se di la zabobonile vechi și de la amăgiturile pochești.

Toati aiestea schimbări noi culturnici... întăresc dobîndirile Octeabriului".

Firește, tentativa de a crea o nouă limbă literară în cîțiva ani bazată pe opera scriitorilor I. D. Ceban, I. Canna, L. Corneanu (Cornfeld), N. Cabac, N. Marcov, D. Milev și a altor cîțiva, care să difere de "limba franțuzită a aristocrației românești", de "limba cabareurilor burgheze", a eșuat. Nu este întîmplător faptul că, odată cu dizolvarea în 1932 a asociației proletculiste "Cultura proletată", în R.A.S.S.M. s-a început publicarea unor opere din literatura română

clasică, s-au introdus normele limbii literare române, s-a revenit la alfabetul latin. După cum s-a constatat în raportul "Despre construcția națională și culturală în Moldova", prezentat de tov. Alhimov la cea de-a IX-a conferință regională de partid din Moldova (12—15 ianuarie 1934), trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul rus la cel latin a permis "să se mențină comunitatea limbii oamenilor muncii moldoveni ce locuiesc pe ambele maluri ale Nistrului și să consolideze influența revoluționatoare a R.A.S.S.M. asupra maselor de oameni ai muncii din Basarabia și România". Iar învățarea alfabetului latin constituie o "necesitate vitală" a poporului moldovenesc, deoarece fără însușirea lui "nu putem avansa în dezvoltarea noastră culturală, nu putem ridica masele pe o treaptă superioară. Într-adevăr, astăzi putem spune că moldovanul care nu cunoaște alfabetul latin este de fapt agramat, deoarece alfabetul chirilic îi oferă posibilități limitate de a lichida analfabetismul".

Cu regret, această revenire n-a durat mult timp. În 1938, cînd valul de denunțuri a atins apogeul în U.R.S.S., au fost exterminați prin împușcare sau deportați în Siberia și promotorii culturii din R.A.S.S.M. Oamenii care s-au împotrivit criteriului artificial al "limbii moldovenești" erau denunțați ca "românizatori" și "agenți fasciști". Chiar și aceia care au luptat pentru construcția lingvistică și deromânizare în anii 20 erau denunțați în anii 30 ca "naționaliști burghezi". Au devenit victime ale represaliilor staliniste toți acei care au contribuit la introducerea și promovarea grafiei latine: oameni de conducere, scriitori, filologi, lucrători ai învățămîntului și editori, ziariști, aproape toată intelectualitatea de creație.

Din păcate, și în zilele noastre conducerea așa-zisei Republici Nistrene (se omite deja din denumire și determinativul *Moldovenească*)

perseverează în perpetuarea erorilor comise în R.A.S.S.M. Pentru a stîrpi la moldovenii din stînga Nistrului conștiința de apartenență la comunitatea națională românească, diriguitorii transnistreni recurg la măsuri draconice: s-a renunțat la tradițiile culturale, a fost scoasă din circuit literatura clasică, limba maternă a băștinașilor se află iarăși în rol de cenușăreasă, școlile din satele moldovenești au fost trecute din nou la alfabetul rus. Limba rusă domină toate sferele vieții. Actele oficiale sînt întocmite numai în această limbă, toate manifestările oficiale și neoficiale (sesiunile, adunările, consfăturile, mîtingurile etc.) se desfășoară de asemenea numai în rusă. E și firesc, ca protipendada de aici să cunoască o singură limbă, neavînd nevoie să învețe limba oficială de stat. Pe străzile orașelor din stînga Nistrului se aude rar vorbă românească sau ucraineană, cu toate că populația moldovenească constituie aici 40 la sută, iar cea ucraineană — 28 la sută. Acestor limbi le este repartizat un spațiu simbolic la radiodifuziunea și televiziunea locală. Primul și unicul ziar moldovenesc, editat deocamdată pe aceste meleaguri, se află sub orice nivel.

Învățămîntul constituie o problemă cu totul specifică. Școlile moldovenești din zonă se confruntă cu o acută insuficiență de cadre pedagogice. Se simte o acută lipsă de manuale și materiale didactice. Multe manuale imprimate cu caractere rusești sînt învechite, de pe vremurile "socialismului dezvoltat". O parte din disciplinele prevăzute de programa școlii medii din Moldova au fost excluse din programele școlare transnistrene, rezervîndu-se un loc de frunte limbii și literaturii ruse, istoriei Rusiei. În felul acesta absolvenții școlilor moldovenești din Transnistria nu sînt în stare să concureze la

examele de admitere în învățămîntul superior din Moldova, sînt lipsiți de posibilitatea de a căpăta studii superioare, în limba maternă. Dîndu-și seama de acest lucru, unii părinți din Transnistria sînt nevoiți să-și dea copiii la școala rusă.

În încheiere, ținem să menționăm că actualii lideri de la Tiraspol, susținuți de Moscova, precum și unii parlamentari din fracțiunea majoritară de la Chișinău promovează aceeași politică primitivă plămuită de conducerea R.A.S.S.M. sub pretextul reînvierii naționale. De fapt, așa-numita "moldovenizare" are drept scop deznaționalizarea populației românești. În situația creată nu am putut să nu ne bucurăm de mesajul Președintelui Republicii Moldova Mircea Snegur către Parlament în care a pledat cu fermitate pentru adevărul istoric, precum că limba noastră poartă numele de "limba română". Susținem întru totul sesizarea Președintelui privind modificarea art. 13 alineatul (1) și art. 118 alineatul (2) și (3) din Constituția Republicii Moldova referitor la această chestiune. În același timp protestăm împotriva tentativei unor deputați de a scoate limba la mezat printr-un referendum.

17.07.95
Chișinău

Dumitru GRAMA,
cercetător științific.
Institutul de filozofie,
sociologie și drept,
Chișinău

LIMBA LOCUIITORILOR ȚĂRII MOLDOVEI DIN PUNCTUL DE VEDERE AL JURISPRUDENȚEI

În perioada de ocupație a Moldovei de Est de către Imperiul Rus și, îndeosebi, în anii de guvernare a regimului totalitar bolșevic administrația colonială țaristă și cea sovietică au făcut tot posibilul pentru a îndoctrina în conștiința populației dogma că graiul moldovenesc care constituie o ramificație a limbii române vorbite pe teritoriul Statului Moldova ar constitui, chipurile, o limbă aparte.

Odată cu aprofundarea procesului de democratizare a societății marea majoritate a intelectualității autohtone din Republica Moldova s-a dezis de dogma existenței a două limbi est-romanice. Doar un grup foarte restrâns de intelectuali autohtoni susținuți în aspect moral, politic, material și financiar de forțele politice proimperiale continuă să propage ideea că graiul moldovenesc vorbit în Republica Moldova de oamenii simpli de la orașe și sate ar fi o limbă aparte.

În rîndurile de mai jos vom analiza "argumentele" oponenților prin prisma criteriilor jurisprudenței și în special ale științei istoriei statului și dreptului.

I. **Existența** multiseclară a Statului Moldova ar însemna, conform

opinii "moldoveniștilor", primul argument al existenței "limbii moldovenesti" de sine stătătoare.

Formula "un stat — o limbă" în zeci de cazuri reflectă realitatea obiectivă a situației concrete din unele țări ale Europei și Asiei. În Franța populația vorbește limba franceză, în Germania — germana, în Polonia — poloneza, în Rusia — rusa, în China — chineza, în Japonia — japoneza etc.

Însă această formulă nu poartă un caracter general uman. Știința istoriei statului și dreptului demonstrează că în trecut au existat sute de state, populația cărora vorbea o limbă cu altă denumire decît denumirea statelor respective. Să ne amintim că în antichitate în peninsula Balcanică și în Asia Mică au existat asemenea state ca Atena, Sparta, Creta, Troia, Corint, Megara, Epir etc., însă n-au existat limbi ca ateniana, spartana, cretana, corintiniana ș.a.m.d. și nici națiunile respective. Populația statelor enumerate mai sus vorbea în limba greacă veche (elină).

În secolele XII—XV în partea de nord-est a Europei au existat statele Novgorod, Pskov, Vladimir, Reazan, Smolensk, Moscova etc. Locuitorii acestora vorbeau nu în limbile novgorodeană, pskoviteană, vladimireană, moscovită, ci în limba rusă, și ei erau ruși, și nu reprezentanți ai altor națiuni, chiar dacă-și ziceau novgorodeni, moscoviți ș.a.m.d.

Pe întreg parcursul evului mediu pînă în anul 1871 în bazinele rîurilor Rin, Odra și Elba au existat state ca Prusia, Bavaria, Saxonia, Baden, Wiurtemberg, Westfalia și alte cîteva zeci de state. Populația lor vorbea în limba germană și nu constituia națiuni diferite. O situație similară a fost în peninsula Apenină, unde populația statelor Piemont, Toscana, Modena, Parma, Romania, Lombardia, Veneția vorbea în dialectele limbii italiene.

Practica internațională contemporană și dreptul constituțional

a zeci de state din Europa, Africa, America, Asia, Australia și Oceania demonstrează că și în zilele noastre într-o mulțime de țări denumirea limbii vorbite nu coincide cu denumirea statului respectiv. Constituția Austriei consfințește în calitate de limbă de stat limba germană. Constituția Panamei din 1946 prin art. 7 legiferează limba spaniolă în calitate de limbă oficială a țării. În calitate de limbă oficială a statului respectiv spaniola este decretată de Constituția Ecuadorului din 1946 (art. 7), Constituția Salvadorului din 1950 (art. 10), Constituția Nicaragului din 1950 (art. 7), Constituția Guatemalei din 1956 (art. 5) etc.

Limba vorbită în 18 țări din Orientul Apropiat și din Africa de Nord prin denumirea sa nu are nimic comun cu denumirile statelor respective. Constituția Siriei din 1950 prin art. 4 decreta drept limbă oficială — limba arabă. Această limbă a fost legiferată în Liban prin art. 11 al Constituției din 1926, în Irak prin art. 17 al Constituției din 1925, în Iordania prin art. 2 al Constituției din 1952, în Egipt prin art. 3 al Constituției din 1956 și art. 5 al Constituției din 1964, în Tunisia prin art. 1 al Constituției din 1959, în Mauritania prin art. 3 al Constituției din 1961, în Algeria prin art. 5 al Constituției din 1963 și art. 3 al Constituției din 1976.

Din cele relatate se conturează formula universală a jurisprudenței: *Populația statelor legate prin comunitatea provenienței istorice, multiple relații economice și culturale seculare vorbește una și aceeași limbă.*

II. Folosirea frecventă a termenilor "moldovean", "moldoveni", "moldovenesc" în diverse documente istorice, juridice și opere literare este calificată de oponenți în calitate de argument al existenței "limbii moldovenești".

Documentele și actele normative

referitoare la istoria statelor lumii demonstrează că termenii "maramureșean", "muntean", "vrîncean" etc. nici pe departe nu înseamnă că în mod automat ar fi existat și limbi, a căror denumire ar fi coincis cu denumirea termenilor respectivi.

Autorul cronicii Lavrentiev, descriind luptele oștirii statului Vladimir cu tataro-mongolii din 1237, îi atestază pe ostașii cnezatului prin termenul "vladimireni". Tratatul încheiat în anul 1270 între statul Novgorod și marele cneaz al statului Tver Iaroslav Iaroslavici îi consemnează pe locuitorii statului Novgorod prin termenul "novgorodeni". Actul legislativ de bază al statului Pskov "Pskovskaia pravda" ("Pravila pskoviteană") în art. 34 și 35 aplică termenii "pskovitean" și "pskoviteni". Constituția Prusiei din 1850 în art. 3, 27, 70 întrebuițează termenul "prusac", iar în art. 4, 29, 30, 32, 34 termenul "prusaci". Ar fi oare corect ca în această bază să declarăm că au existat limbile "vladimireană", "novgorodeană", "pskoviteană" sau "prusacă" și, paralel, națiunile respective?

În prezent cetățenii S.U.A. poartă numele de americani, cei din Australia — australieni, din Mexica — mexicani, din Brazilia — brazilieni, din Egipt — egipteni, din Algeria — algerieni etc. Cu toate acestea, populația S.U.A. și cea din Australia vorbește în limba engleză, a Mexicului — în spaniolă, a Braziliei — în portugheză, a Egiptului și Algeriei — în arabă. Prin urmare, denumirea limbilor vorbite în statele enumerate nu coincide cu denumirea statelor înseși.

Știința istoriei statului și dreptului și cea a dreptului constituțional demonstrează că termenii "atenian", "spartan", "bizantinian", "novgorodean", "vladimirean", "pskovitean", "prusac", "bavarez", "saxon", "genovez", "venețian", "american", "australian",

Cel mai frecvent sintagma "limbă moldovenească" a fost utilizată în actele juridice și formularele administrativ-politice ale Imperiului Rus și în cele din fosta U.R.S.S. Scopul acestei acțiuni este cunoscut: deformarea conștiinței naționale a populației autohtone din teritoriile de la răsărit de Prut și facilitarea procesului deznăționalizării și rusificării locuitorilor Moldovei de Est.

Această metodă prezenta un element important al politicii fariseice a cercurilor imperial-șovine ruse în activitatea lor multiseculară de mancurtizare a popoarelor neruse. Să ne amintim că în actele juridice ale Rusiei țariste timp de secole au fost falsificate atît etnonimele reale ale multor popoare neruse, cît și denumirile limbilor acestora. Ucrainenilor li se spunea malorosieni, udmurților — votiaci, tuvinilor — ureanhoieni, kazahilor — kirghizi, hakașilor — tătari din Minusinsk și Abacan, mariienilor — ceremiși, hanților — osteaci, mansilor — voguli etc. Limba ucraineană era prezentată în documente cu denumirea de limbă malorosiană, kazahă — drept kirghiză, mansiana drept vogulă ș.a.m.d. Chiar și unii reprezentanți de

Nu rezistă criticii nici afirmația oponentilor că sintagma “limba moldovenească” a fost legiferată prin art. 421 al Regulamentului Organic al Moldovei din 1832.

Jurisprudența consideră nule din momentul adoptării toate documentele impuse prin forță. Regulamentul Organic, după cum se știe, nu constituie o operă juridică a demnitarilor de stat din Principatul Moldova. Acest act legislativ a fost impus de guvernul Rusiei țariste în perioada de ocupație militară a Principatelor Române în anii 1828—1834. Conținutul final al articolelor din Regulament a fost determinat de membrii comisiei de redactare întrunită la Peterburg sub președinția lui Dașkov, în care, reprezentanții guvernului țarist constituiau majoritatea. Controlul asupra activității comisiei era exercitat de vicecancelarul Rusiei, Nesselrode, și locțiitorul acestuia, Liven.

Noi presupunem că scriitorul Gheorghe Asachi, care împreună cu M. Sturza a reprezentat Moldova în comisia de la Peterburg, va fi pledat pentru glotonimul "limba română". Doar acest om de cultură, conștient de faptul că în Moldova se vorbea limba română, a editat din 1829 ziarul "Albina românească", iar mai târziu — "Alăuta românească". Poziția scriitorului în problema disputată o depistăm cu claritate și din poezia "La Patrie":

Un viu dor mă-naripează
și mă-ndeamnă din giunie
Ca să cerc pe alăută românească
armonie.

E cazul să menționăm că aceste
rînduri de început ale versului
asachian au fost înlocuite prin trei

puncte în ediția "Opere", apărută la Chișinău în 1979. Autoritățile s-au temut ca nu cumva cititorul din Moldova să-și dea seama că vorbește limba română.

Deja în perioada de elaborare și redactare a Regulamentului diverse păături sociale ale populației Principatului Moldova au protestat energic împotriva impunerii de către Rusia a acestui act normativ. La 7 mai 1831 la Iași au fost răspândite foi volante cu următorul conținut: "Jos regulamentul! Cetățeni, preferați moartea!". În același an țărani din mai multe județe ale Moldovei cu arma în mîini s-au ridicat împotriva adoptării Regulamentului Organic. Administrația țaristă a înăbușit prin foc și sabie această răscoală de amploare a populației Principatului. Au fost uciși și răniți peste 300 de oameni, circa 60 de mii de participanți la răscoală au fost reperați.

Deci, Regulamentul Organic, fiind un act legislativ impus prin forța armelor de către un stat străin, conform principiilor fundamentale ale jurisprudenței, este nul din momentul adoptării. Normele lui nu pot servi în calitate de argument în disputele problemei lingvistice.

IV. În calitate de argument principal oponenții tind să exploateze conștiința națională a populației, conștiință care a fost deformată periodic pe parcurs de 180 de ani de guvernare în ținut a administrației coloniale țariste și a regimului totalitar comunist. Ei cer cu insistență ca denumirea limbii să fie stabilită de masele largi prin referendum.

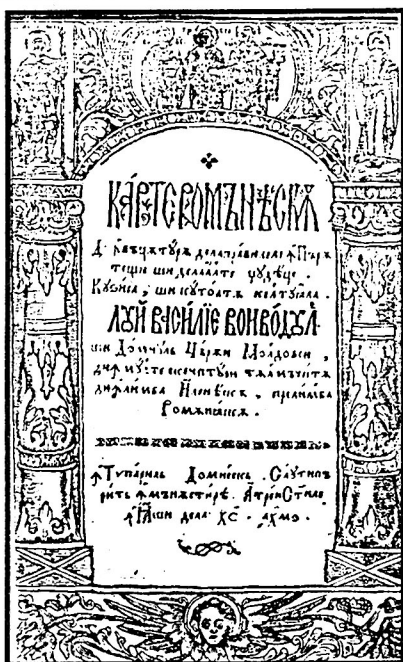
Oamenii simpli de la orașe și sate nu sînt în stare să dea un răspuns corect problemelor de ordin pur științific, cu atît mai mult cît se știe că ele au fost și sînt manipulate. Pînă nu demult zeci de milioane de locuitori ai fostei U.R.S.S. considerau că există poporul sovietic. Unde este în prezent acest popor? Într-un șir de publicații ale fostei Republici

Democrate Germane se afirma sus și tare că existau două națiuni germane distincte: una capitalistă și alta socialistă. Se mai încumetă oare cineva să enunțe în prezent asemenea enormități?

Intellectualitatea autohtonă onestă stigmatizează aberațiile propagandei țariste și sovietice referitoare la existența unei "limbi moldovenești" și a unei "națiuni moldovenești" aparte, distincte de limba și de națiunea română. Ne considerăm obligați să analizăm modalitatea prezentării de către istoriografia sovietică a unui document legislativ din secolul al XVII-lea, în paginile căruia găsim anumite detalii referitoare la limba vorbită în Țara Moldovei.

În nr. 5 al revistei "Octombrie" din 1956 a fost publicat articolul **"Pravilele" lui Vasile Lupu — un monument al dreptului moldovenesc și limbii moldovenești** (p. 77—82). La pagina 82 era scris negru pe alb că "limba **"Pravilelor" lui Vasile Lupu** este limba moldovenească atotnorodnică". În anul 1967 în vol. I al tratatului academic **Istoria R.S.S. Moldovenești** la p. 295—296 se menționa că **"Pravila" lui V. Lupu** "prezintă un deosebit interes ca izvor pentru studierea etapelor inițiale de formare și dezvoltare a limbii literare moldovenești". Aceeași afirmație o întîlnim la p. 310—311 a vol. 5 al **Enciclopediei sovietice moldovenești**, la p. 151 a vol. 2 al enciclopediei **Literatura și arta Moldovei**, la p. 634 a lucrării **Kratkaia entiklopedia: Sovietskaia Moldavia** etc.

Asemenea lucrări și îndreptare au fost editate în tiraje de mii și zeci de mii de exemplare. Cu această literatură au fost completate abundent bibliotecile tuturor instituțiilor de învățămînt, bibliotecile publice de la orașe și sate. În consecință, cînd cineva se interesa în ce limbă a fost editată **"Pravila" lui V. Lupu**, el era informat de numeroasele publicații sovietice că primul cod de legi al Țării Moldovei a văzut lumina tiparului în "limba moldovenească".

CARTE ROMÎNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ

DE LA PRAVILELE ÎMPĂRĂTEȘTI
ȘI DE LA ALTE GIUDEAȚE

CU DZISA ȘI CU TOATĂ CHELTUIALA LUI

VASILIE VOIVODUL ȘI DOMNUL ȚĂRII MOLDOVEI

DI ÎN MULTE SCRITURI TĂLMĂCITĂ
DI ÎN LIMBA GREEASCĂ PRE LIMBA
ROMÎNEASCĂ

ÎN TIPĂRIUL DOMNEȘTI, S-AU TIPĂRIT
ÎN MĂNĂȘTIREA A TREI SVETITILIC ÎN IASĂ
DE LA NAUSTOS 1646

dacă va vizita Biblioteca Națională sau Biblioteca Academiei de Științe și va consulta unul din puținele exemplare ale ediției “Pravilei” lui V. Lupu, apărută la București în 1961 cu denumirea **Carte românească de învățătură. 1646**. La pag. 32—33 el va afla că primul cod de legi al Moldovei purta următorul titlu: **Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voivodul și domnul Țării Moldovei di în multe scripturi tălmăcită di în limba ilenească pre limba românească** (foaia de titlu a “Pravilei” lui Vasile Lupu din 1646).

Analiza titlului primului cod de legi al Moldovei prin prisma criteriilor jurisprudenței ne determină să afirmăm că în anul 1646 puterea supremă de stat a Principatului în persoana domnitorului V. Lupu a constatat în mod oficial, prin lege, faptul că în Statul Moldova populația vorbea limba română. În sprijinul acestei concluzii aducem și mențiunea făcută de Eustratie

logofătul la sfârșitul preambulului: *“După tocmala și nevoița mării sale domnului... am scos aceste pravile și le-am tălmăcit din scrisoare grecească pre limba românească ca să poată înțelege toți”* (p. 38).

Domnitorul avea o poziție clară referitor la limba populației Moldovei. Încuviințind în 1643 editarea **Cazaniei** lui Varlaam, (publicată cu titlul **Carte românească de învățătură dumenecile preste ani și la praznice împărătești și la svinți mari, cu, dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voevodul și domnul Țării Moldovei di multe scripturi tălmăcită, din limba slovenească pre limba românească**), V. Lupu în compartimentul introductiv **Cuvînt împreună cătră toată seminția romenească** scria: *“... Dăruim și noi acest dar limbii românești carte pre limba românească...”*

Așadar, din unghiul de vedere al jurisprudenței, atât în plan sincron, cît și în cel diacronic, sînt legitime numai denumirile “limba română”, “poporul român”, “națiunea română”.

Ion BUGA,
doctor habilitat
în istorie, profesor,
Universitatea de Stat
din Moldova,
Chișinău

**BĂȘTINAȘII
REPUBLICII MOLDOVA
(limba și numele lor)
SUB ASPECTUL
DREPTULUI
INTERNAȚIONAL**

Această comunicare este un studiu comparativ referitor la conținutul unor documente de drept internațional și la realitățile din Republica Moldova în problema dată. Scopul urmărit este de a contribui la elucidarea acestei probleme și totodată de a atrage atenția asupra băștinașilor din Republica Moldova și asupra drepturilor lor legitime, care sînt deseori ignorate și încălcate în mod flagrant.

Studiind mai multe documente ale ONU și CE, am ajuns la convingerea că problema în discuție are și un evident aspect de drept internațional, mai ales că Constituția Republicii Moldova necesită să fie modificată și corelată cu prevederile științei universale și cu normele de drept internațional, deoarece minciuna stalinistă cocoțată în Constituția Republicii Moldova nu va fi tolerată de către ONU și CE.

Problema numelui corect al limbii materne a moldovenilor din Republica Moldova, precum și a numelui etnic corect al lor, este, se știe, tot atît de veche ca și problema basarabeană. Ba mai mult, ea este

generată de problema basarabeană. Documentele și istoria sînt dovezi convingătoare. Și acest lucru trebuie să fie recunoscut, dacă dorim o abordare serioasă și constructivă a problemei.

Considerăm că problema numelui corect al limbii materne a moldovenilor din Republica Moldova poate avea o rezolvare corectă și convingătoare dacă la abordarea ei se va ține cont nu numai de aspectul lingvistic, dar și de aspectul istoric, juridic, etnografic etc. Problema trebuie studiată în complex, trebuie ca adevărul științific să se spună complet, adică problema numelui corect al limbii materne a moldovenilor din Republica Moldova nu trebuie separată de problema numelui etnic corect al purtătorilor acestei limbi. Frica sau lașitatea unora nu poate justifica minciuna sau semiadevărul în această problemă vitală pentru destinul românilor din Republica Moldova.

În numele adevărului deplin e necesar, credem noi, să clarificăm numaidecît următoarele două întrebări principale: 1) cine sînt moldovenii, adică care este *statutul juridic* al moldovenilor din Republica Moldova în raport cu populația de altă origine etnică din republică; 2) care sînt cauzele mutațiilor negative din conștiința națională a populației băștinașe, intervenite pe parcursul anilor de ocupație imperială.

**1. STATUTUL JURIDIC
AL MOLDOVENILOR**

La elucidarea problemei statutului juridic al moldovenilor din Republica Moldova vine să ne ajute un foarte important document de drept internațional precum este *"Convenția cu privire la popoarele băștinașe și care duc un mod tribal de viață în țările independente"* din 27 iunie 1989 (*"Конвенция о коренных и ведущих племенной образ жизни народах в*

независимых странах" от 27 июня 1989).

Convenția formulează o definiție clară a noțiunii de "popor băștinaș", concretizînd totodată drepturile și măsurile de protecție a popoarelor băștinașe. Articolul 1 (b) menționează că popoarele din țările independente "sînt considerate drept popoare băștinașe, dat fiind că ele sînt urmașii acelor care populau țara sau regiunea geografică, parte a căreia este această țară, în timpurile cînd ea a fost cucerită sau colonizată sau cînd au fost fixate granițele de stat existente, și care, indiferent de statutul lor juridic, își păstrează unele sau toate instituțiile sociale, economice, culturale și politice". ("Народы в независимых странах рассматриваются как коренные ввиду того, что они являются потомками тех, кто населял страну или географическую область, частью которой является данная страна во времена ее завоевания или колонизации или установления существующих государственных границ, и которые, независимо от своего правового статуса, сохраняют некоторые или все свои социальные, экономические, культурные и политические институты". — "Вестник МИД СССР", 1989, nr. 17 (51), 15 септември, стр. 18.)

Considerăm că această definiție ne dă tot temeiul să afirmăm că românii moldoveni din Republica Moldova au statutul juridic de BĂȘTINAȘI și sînt o parte componentă a poporului român bimilenar băștinaș; a națiunii române, care s-a constituit pe teritoriul său național din spațiul geografic carpato-danubiano-pontic. Conținutul definiției confirmă că anume românii moldoveni, și nu alții, alcătuiesc populația băștinașă a Republicii Moldova, dat fiind că anume ei, și nu alții, sînt urmașii acelor care populau țara românească Moldova în timpurile cînd Basarabia, ca parte componentă a Țării, a fost cucerită și anexată

de către imperiul rus în 1812, iar apoi și de către imperiul sovietic în 1940 și 1944. (Pînă la 1806—1812 românii moldoveni în Basarabia alcătuiau 95 la sută din toată populația acestui ținut, iar în Transnistria la 1792 moldovenii alcătuiau pînă la 50 la sută).

Statutul de populație băștinașă pentru românii basarabeni și transnistreni este confirmat și de conținutul noțiunii de "teritoriu național", care este definită în dreptul internațional în felul următor: "Prin teritoriu național urmează să fie subînțeles teritoriul pe care locuiește din timpuri străvechi o anumită națiune sau popor și care este o condiție necesară pentru autodeterminarea națională și statală". "Poporul este stăpînul teritoriului său și numai el are dreptul de a dispune de acest teritoriu. Granițele de stat sînt limitele teritoriului național al poporului respectiv, constituite istoricește". ("Международное право". — М., 1970, с. 285; М., 1987, с. 157).

În acest context este important a lua în considerație formula propusă de **Marea Enciclopedie Sovietică**: "grupurile de oameni care sînt de aceeași naționalitate cu cei ce alcătuiesc o națiune sau alta, dar nu locuiesc pe teritoriul ei, NU SÎNT REPRESENTANȚI ai acestei națiuni" (Vol. XVII, p. 375):

Concluzia principală care rezultă din Convenția anului 1989 și din statutul juridic al băștinașilor din Republica Moldova este că, din punct de vedere științific, *numele etnic corect* al românilor moldoveni din Republica Moldova, ca parte componentă a poporului român băștinaș, în mod legitim, poate fi (și este) doar *aceiași nume ca și al întregului neam românesc* din care face parte, adică numele de "ROMÂNII", iar numele corect al limbii lor materne este limba *română*. Este important de subliniat că numele de "ROMÂNII" pentru moldovenii basarabeni a obținut deja recunoașterea internațională prin Tratatul de pace de la Paris din 1919

și prin Tratatul pentru unirea Basarabiei cu România semnat tot la Paris la 1920 și ratificat ulterior de către statele semnatare: Anglia, România, Franța și Italia. Conținutul acestor tratate, acestor documente de drept internațional, *atestă* o terminologie cu folosirea numelui corect al poporului român și al limbii sale materne, utilizându-se etnonimul și glotonimul respectiv.

Considerăm că oamenii de știință și politicienii n-ar trebui să ignoreze aceste documente de drept internațional, care conțin informații și argumente atât de importante în condițiile când imperiul sovietic s-a prăbușit, iar Protocolul adițional secret al Pactului Molotov—Ribbentrop din 23 august 1939, în baza căruia U.R.S.S. a ocupat și a anexat Basarabia în 1940 și 1944, a fost recunoscut chiar și de către Moscova *nul și neavenit din momentul semnării*. În hotărârea din 24 decembrie 1989 a Congresului al doilea al deputaților poporului din U.R.S.S. se menționează: "Съезд народных депутатов СССР осуждает факт подписания "секретного дополнительного протокола" от 23 августа 1939 года и других секретных договоренностей с Германией. Съезд признает секретные протоколы юридически несостоятельными и недействительными с момента их подписания" (Второй съезд народных депутатов СССР. Стен. отчет. том IV. — М. 1990, стр. 613).

O apreciere similară se conține și în "Declarația de independență a Republicii Moldova" din 27 august 1991, în care se subliniază faptul că "Parlamentele multor state în declarațiile lor consideră înțelegerea încheiată la 23 august 1939 între Guvernul U.R.S.S. și Guvernul Germaniei ca *nulă ab inițio* și cer lichidarea consecințelor politico-juridice ale acesteia", fapt relevat și de Conferința internațională "Pactul Molotov—Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia" din Declarația de la Chișinău, adoptată la 28 iunie 1991.

2. CAUZELE MUTAȚIILOR NEGATIVE ÎN CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ A MOLDOVENILOR

Forțele care au cocoțat în Constituția Republicii Moldova minciuna țaristo-stalinistă despre "limba moldovenească" și "națiunea moldovenească" în scopul de a induce în eroare masele necompetente în problemă și slab informate privind adevărul istoric vehiculează fariseic cuvintele "părerea poporului", "conștiința națională" etc.

Documentele și toată istoria noastră națională dovedesc, cu lux de amănunte, că *mutațiile negative* în conștiința națională a populației băștinașe din Republica Moldova sînt o *consecință a ocupării și anexării* de către imperiul rus a Transnistriei în 1791 și 1793 și a Basarabiei la 1812, iar apoi — de către imperiul sovietic — în 1940 și 1944.

Politica țaristă de colonizare a Basarabiei și a Transnistriei cu populație nevăștinașă, cu coloniști aduși din alte regiuni ale Rusiei și Ucrainei, precum și de peste hotarele imperiului, politica de epurare a moldovenilor prin strămutare și rusificare forțată a avut *consecințe dintre cele mai tragice* pentru soarta moldovenilor basarabeni și transnistreni și pentru spiritualitatea lor românească. Dacă la 1812 românii alcătuiau 95 la sută din populația Basarabiei, apoi la 1897 — doar 47 la sută. Numărul moldovenilor știutori de carte era cel mai mic printre populația ținutului: bărbați — 10,5 %, femei — 1,7%. Pentru grupurile etnice principale, ce se aflau atunci în Basarabia, acești indici erau:

ruși:	39,9% — 21,1%,
ucraineni:	15,3% — 3,1%,
bieloruși:	42,3% — 11,5%,
polonezi:	55,6% — 52,9%,
bulgari:	31,4% — 6,4%,
turci:	21,1% — 2,4%,
evrei:	49,6% — 24,1%,
nemți:	63,5% — 62,9%.

Pînă la prăbușirea imperiului țarist

(1917) moldovenii din Transnistria n-au avut școli naționale, iar limba lor maternă era interzisă în școli, biserică, administrație etc.

Datele de mai sus vorbesc incontestabil despre consecințele grave ale politicii antinaționale a țarismului rus contra băștinașilor în domeniul învățămîntului. *Cea mai tragică consecință*, însă, este faptul că prin genocidul spiritual regimul țarist și sovietic de ocupație a reușit să afecteze în mod serios o parte a memoriei istorice și a conștiinței naționale a băștinașilor, adică a românilor basarabeni și transnistreni. Recensămîntul din 1897, ignorînd adevărul, include în registrul său drept nume pentru limba maternă a băștinașilor basarabeni invenția țaristă de "молдавский язык".

Prima Constituție românească din 1834, cunoscută în istorie sub denumirea **Regulamentului organic al lui Kiselev**, care era în variante separate pentru fiecare dintre cele două țări române, Moldova și Muntenia, este un document juridic și istoric de prim rang, o dovadă convingătoare care dezmente afirmațiile fariseice ale părtașilor "națiunii moldovenești" și "limbii moldovenești" și care confirmă totodată că deformările și mutațiile negative în conștiința națională a populației băștinașe din Republica Moldova sînt o consecință în exclusivitate a ocupării și anexării Basarabiei și Transnistriei de către imperiul țarist și sovietic.

Regulamentul organic al lui Kiselev confirmă în mod juridic că la momentul ocupării și mult după anexarea Basarabiei de către imperiul țarist rus, românii din Moldova și românii din Muntenia aveau o conștiință națională clară și dominantă a unității originii lor etnice și a unității limbii lor materne, precum și a altor comunități naționale. Mai mult chiar. Ei erau conștienți de necesitatea obiectivă a Unirii principatelor românești, care "cuprind din însuș descălicarea lor elementurile nedispărțitei Uniri, care s-au împedecat și s-au întîrziat de întîmplătoarele împregiurări".

Iată conținutul articolului asemănător în ambele Regulamente:

Regulamentul organic al

Moldovei: "Articolul 425. — Începutul, religia, obiceiurile și asemănarea limbii locuitorilor acestor două prințipaturi, precum și trebuințele a ambelor părți, cuprind din însuș descălicarea lor elementurile nedispărțitei Uniri, care s-au împedecat și s-au întîrziat de întîmplătoarele împregiurări"...

Regulamentul organic al Munteniei: "Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a locuitorilor într'aceste două principate sînt destule elemente de o mai de aproape a lor Unire, care pînă acuma s-a fost poprit și s-a zăbovit numai de împregiurări întîmplătoare"...

Merită să fie subliniat în mod deosebit faptul că aceste adevăruri, fixate în constituțiile ambelor principate românești la 1831, erau recunoscute și acceptate atunci chiar și de către generalul țarist rus Pavel Kiselev, care a guvernat principatele românești în timpul ocupației rusești din 1829—1834.

Semnificativ articol și semnificativă unitate și verticalitate spirituală românească, atît a românilor de rînd, cît și a parlamentarilor Moldovei și Munteniei de la 1831. Demnă de urmat și azi...

După 1917 în Transnistria și apoi în Basarabia esența politicii sovietice antinaționale s-a conturat și s-a realizat prin "teoria" stalinistă aberantă și criminală despre "națiunea moldovenească" și "limba moldovenească", care de fapt era o continuare a politicii țariste fixate, precum am văzut deja, și în Recensămîntul din 1897.

Este de mirare faptul că după prăbușirea imperiului sovietic și a regimului totalitar, care a nimicit în gulagurile staliniste peste 60 de milioane de oameni sovietici, inclusiv sute de mii de moldoveni, după proclamarea independenței Republicii Moldova și adoptarea Legii privind funcționarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova, după primirea Moldovei în ONU și în Consiliul Europei — după toate acestea forțele negre separatiste și proimperiale din Republică și nu numai depun eforturi diabolice pentru a revitaliza imperiul și menționata teorie stalinistă criminală, introducînd-o și în Constituția Republicii

Moldova. De ce oare forțele negre nu se încumetă să lanseze și lozinca revenirii la "великорусский язык" "малорусский язык", sau lozinca de revenire la numele "великороссы", "малороссы", sau mai populare: "хахлы", "москаль", precum erau folosite de țarism și fixate chiar și în registrul recensământului din 1897. Pentru că probabil față de "ai săi" nu se pot admite porecle, dar față de moldoveni, consideră forțele românofobe, totul se permite... Pînă cînd, domnilor-tovarăși???

Pînă cînd pe garduri și pereți, pe trotuare și în alte locuri vor mai fi scrise, de obicei în rusește, cu litere mari și mici tot felul de insulte la adresa numelui și demnității moldovenilor?... Iar Jvanețki și Jirinovski și-au permis în mod sfidător insulte la adresa băștinașilor din Republica Moldova chiar și prin intermediul televiziunii moscovite "Останкино".

Pînă cînd Parlamentul și Guvernul Republicii Moldova vor tolera toate acestea???

Parlamentul Republicii Moldova este dator să modifice Constituția Republicii Moldova în conformitate cu adevărul științific și istoric privind limba și numele românilor moldoveni, apărînd astfel drepturile legitime ale băștinașilor.

Comunitatea mondială și cea europeană ar trebui să vină întru ocrotirea băștinașilor, a românilor moldoveni din Republica Moldova, mai ales a acelor din Transnistria. Realizarea prevederilor concrete ale Convenției din 1989 ar duce la ameliorarea situației. Astfel, articolul 31 prevede: "Среди всех групп национального сообщества и особенно среди тех, кто имеет самые непосредственные контакты с соответствующими (коренными) народами, проводятся меры образовательного характера с целью искоренения предрассудков, которые они могут питать по отношению к этим народам. Для этого предпринимаются усилия, обеспечивающие, чтобы учебники по истории и другие учебные материалы

давали правдивое, точное и информативное изображение общества и культуры этих народов". *Articolul 27 prevede:* "Учебные программы и службы для соответствующих (коренных) народов создаются и осуществляются в сотрудничестве с ними, с тем чтобы учитывались их основные нужды, и включают их историю, их знания и технологии, их системы ценностей и определенные ими дальнейшие социальные, экономические и культурные задачи".

Am evidențiat aceste articole și pentru că ele vizează o stare de lucruri cu adevărat alarmantă din Republica Moldova privind școala națională a băștinașilor, conținutul programelor și predarea istoriei naționale a românilor și a limbii române în toate tipurile de școli și instituții de învățămînt. Nu întîmplător greva generală a elevilor, studenților și corpului didactic din Republica Moldova continuă...

În baza materialului expus mai sus, precum și a multor altor documente și materiale din istoria națională cunoscute, se conturează următoarea *concluzie generală*: problema care se discută la această Conferință științifică (și nu numai aci) este în fond nu altceva decît o *consecință*, gravă și dureroasă pentru băștinași, a ocupării și anexării Basarabiei de către imperiul rus în 1812 și apoi de către imperiul sovietic în 1940 și 1944. Acest lucru este necesar să fie înțeles și recunoscut pentru a putea aborda și rezolva în mod serios și constructiv problema în discuție atît din punct de vedere științific, cît și din punct de vedere politic.

Tatiana CARTELEANU,
Olga COSOVAN,
conferențiere, doctori
în filologie,
Universitatea Pedagogică
"Ion Creangă",
Chișinău

GLOTONIMUL LIMBA ROMÂNĂ ȘI INSTRUIREA ÎN ȘCOALĂ

Deși s-a afirmat nu o dată că învățământul ar putea fi sau chiar este depolitizat, realitatea ne convinge mereu de existența unui decalaj între cele afirmate și cele atestate de facto. În orice moment al activității sale didactice, profesorul de limbă, de literatură, istorie, spre deosebire de confrății matematicieni, fizicieni, biologi ș.a.m.d., indiferent de apartenența la vreun partid politic sau altul, prin exercitarea cotidiană a funcțiilor de serviciu, ca promotor al unui adevăr științific, devine și angajat politic, dar mai curînd un ostatic al ambițiilor.

În acest sens, epopeea politică a glotonimului ROMÂNĂ sau moldovenească, pătrunzînd în toate sferele învățămîntului, l-a afectat substanțial și chiar l-a blocat pe alocuri. Or, anul de studii 1994—1995 (universitar și școlar) s-a deschis prin întrebarea privind denumirea cursului (*Limba moldovenească sau română? Literatura moldovenească sau română? Istoria... cui? Am atestat chiar într-un plan de studii cursul de Istoria românilor Republicii Moldova*)... Pe parcursul întregului an universitar, profesorul a susținut în permanență un examen de conștiință, de demnitate profesională, a continuat să promoveze un adevăr științific: profesorii au continuat să țină cursul de *Limba și*

Literatură română. Deși ambițiile politicianilor au încercat să-i expună pe profesorii de limbă și literatură română în rol de marionete, deși s-au făcut auzite tot felul de avertizări-amenințări privind utilizarea glotonimului, corpul didactic a rezistat, și-a menținut concepția și poziția științific întemeiată. Dar n-ar fi corect să credem că n-a fost adus nici un prejudiciu instruirii. În primul rînd, s-a făcut un pas înapoi în raport cu anii 1990—1991: dacă în 1989, '90, '91 ș.a.m.d. cursul de *Limba română*, profesorii însșiși au trăit niște clipe de vîrf, astăzi și cursul, și profesorii sînt atacați și apar mai mult în defensivă, încercînd să apere realizările anilor trecuți. Atmosfera aproape festivă de însușire a noii ortografii, a noii punctuații, de completare a vocabularului și a cunoștințelor literare prin opere de reală valoare, activități pentru care profesorii nici nu au cerut "timp remunerabil", a fost substituită printr-o tensiune ce s-a creat pe alocuri între elevi și profesori, între profesori și profesori, între profesori și diferiți administratori. Astfel, precizarea denumirii cursului, repetată regulat, are tendința de a deveni miting în loc de lecție, iar în societatea noastră politizată acest fel de miting improvizat afectează nu numai cunoștințele și moralitatea părților "belligerante", ci devine un cap de acuzare, de șantaj ș.a.m.d. Ambiguitatea denumiri oficiale a limbii, prin constituție, și a cursului, prin programele de studii, servind ca motiv de discuție, devine motiv de apreciere "incorectă". O apreciere obiectivă a cunoștințelor se interpretează ca pedeapsă pentru viziuni politice, ignoranța se prezintă ca poziție. Cînd la compartimentul cel mai vulnerabil — clasificarea limbilor lumii — studentul prezintă drept limbi diferite româna și "moldoveneasca", profesorul poate întrevădea ignoranța, apreciînd-o respectiv, dar poate bănuși și o provocare banală, care trebuie apreciată nu prin note, ci prin caracteristici morale.

Tensiunea ce s-a creat în unele colective pedagogice — în școli, licee și chiar la unele catedre — la fel nu contribuie la ridicarea nivelului de cunoștințe. Pasul înainte, care s-a făcut în anii precedenți în vederea însușirii limbii române la toate nivelele ei și în toate sferele de funcționare

a acesteia, și-a cam schimbat orientarea. Nu e o taină că însușirea normelor românei literare pentru mulți profesori de alte materii rămîne un deziderat. Or, cel care în aproape 6 ani nu a însușit cum se scrie cuvîntul *introducere* sau *mecanism*, așteaptă... e clar ce. Apoi îl mai și ia peste picior pe colegul lingvist!

O relație destul de încordată se creează și între profesorii de română și diferiții diriguitori ai învățămîntului, administratori ce își apără posturile fără intenția de a soluționa o problemă științifică de lingvistică: apeluri, îndemnuri și ordine de tipul "Schimbați denumirea", "Scoateți cuvîntul român", "Constituția trebuie respectată" s-au făcut auzite nu o dată atît prin școli (mai ales în cazul ablingvilor, unde s-a încercat chiar ca româna să se numească ulterior *limbă matematică*), cît și la facultăți — prin registre, în orar disciplina ce o predăm s-a numit brusc "Limba de stat", fără precizarea de rigoare. Această politică a strălucirii n-a adus nimic bun pentru învățămînt ca atare, dimpotrivă, a prilejuit numeroase discuții sterile, ironizări sau chiar certuri.

Situația precară a obiectului numit limba română, situație cauzată de decalajul dintre constituție și adevăr științific, teama de a lua o decizie și o răspundere asupra sa au implicat și niște posturi vacante în direcțiile învățămîntului, mai ales acelea de inspectori de limbă și literatură română. Iar lipsa unui inspector de specialitate în raion le-a dat mîină liberă celor întotdeauna gata să execute docil ordinul "de sus". Am luat cunoștință de ofertele raioanelor pentru Concursul Republican la Limba și Literatura Română, oferte care trimiteau elevii la concursul respectiv la limba și literatura "moldovenească". Comentariile ar fi de prisos. Copiii, probabil, nici nu bănuiau la ce concurs au fost delegați.

Poziția expectativ-agresivă sau pur și simplu expectativă, în învățămînt, a limitat mult activitățile extraauditoriale ce s-ar fi realizat în alte condiții, a redus activitatea editorială, a blocat lucrul

comisiilor de experți ș. a.m.d. Acest an de semiactivitate nu va putea fi recuperat pentru miile de elevi și nu ne vor ierta alte generații, dacă vom mai sacrifica și alți ani pe pseudo-altarul ambițiilor politice.

Utilizarea glotonimului *limbă română* în învățămînt, alături de recunoașterea inițială a unității limbii din cele două state românești și de aplicarea în practica studierii a diferitelor manuale editate în România, presupune și o coordonare a terminologiei științifice, cel puțin în învățămîntul preuniversitar. Dacă pentru specialiști nu sînt probleme de ordin ontologic, dacă pentru ei unitatea de limbă nu mai e pusă la îndoială, aspectul gnoseologic de asemenea trebuie adus la numitorul comun. Și anume aceasta ar fi soluția pentru instruire: unificarea normelor ortografice și de punctuație (un dicționar ortografic al limbii române, în zeci de ediții, dacă e nevoie, cu diferite extrase din el, dar nu cîteva dicționare ortografice diferite), unificarea interpretării faptelor de limbă în școală (predicatele verbale, categoria genului, clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, sublinierea funcțiilor sintactice ș.a.), astfel încît orice trecere de la o școală la alta, de la un profesor la altul sau chiar dintr-un stat în altul să nu afecteze sistemul cunoștințelor lingvistice ale elevului. E ridicol cînd, la admitere sau la concursuri, elevul (candidatul) ține să precizeze mai întîi "Noi am învățat românește" (evităm aici tautologia, dar această situație ar urma să fie continuată de una similară: "Noi am învățat româna ... moldovenește").

În aceeași ordine de idei credem că și învățămîntul superior din republică e în drept să aibă edițiile noi ale manualelor de bază, elaborate în Moldova în anii 70—80, completate astăzi. Pledînd pentru o abundență de surse, pentru manuale alternative, nu cred că vom renunța la realizarea didacticii, indiferent de proveniența geografică a acestora; dar nici nu vom mai aștepta să determine alții cum să se numească disciplina pe care o predăm.

Nicolae LEAHU.
Universitatea
"Alec Russo". Bălți

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ ÎN BASARABIA

E pentru întâia oară când mi-am asumat răspunderea de a participa la un simpozion cu o intervenție, căreia nu-i pot spune nicidecum comunicare, în așa-zisa controversată, pentru unii, problemă a denumirii limbii oficiale a Republicii Moldova, legiferată în art. 13 al Constituției Moldovei de Est ca fiind "limba moldovenească". Dar accesul la tribună nu mă umple nici de mândria puerilă a diletanțului, nici de triumfătoare avânturi gordiene, ci de tristețe. Vorbim, de câțiva ani, și nu sîntem auziți decît de cei care vor să audă; vorbim și aplaudăm noi înșine persuasiunea de care am fost apți. Cu alte cuvinte, ne expunem riscului deghizării în masca multiplicată a personajului cehovian, care bolborosea cu mină de înțelept sufocante truisme: "Loşadi kuşaeť ovios i seno", "Volga vpadaet v Kaspiiskoe more". Așa mă prinde gîndul că putem banaliza și sacrele adevăruri, încît să nu le mai luăm în seamă nici noi și nici fervenții noștri adepți, suprasaturați de ineficiența demersurilor noastre.

Aceasta însă e doar spuma problemei. Lesne de înțeles, nu și de justificat, glotonimul limba română e obscurizat din motive politice. La fel de clar e că partidele arcului guvernamental se mai sprijină pe un electorat care ori că detestă tot ce e românesc, ori că, din ignoranță, nu agreează denumirea de limba română, ori că găsesc mai convenabil, pentru moment, ca o capcană în dialogul cu rebelii tiraspoleni, falsul

glotonim "limba moldovenească".

Altă explicație a ineficienței numărului de întruniri și simpozioane pe cap de locuitor stă în suspiciunea, mai curînd neîncrederea față de majoritatea purtătorilor de cunoștințe lingvistice, de la învățător la academician, care, de ce să nu recunoaștem, inclusiv subsemnatul, nu s-au pocăit deocamdată în mod public pentru păcatul de a fi coparticipat, fie și parțial sau indirect, la validarea și implantarea în mediul studios a denumirii "limba moldovenească" pentru limba vorbită de populația băștinașă a fostei R.S.S.M. și actualei Republici Moldova. Or, dacă nu iertăm torționarii și autorii genocidului cultural, la care a fost supusă Basarabia, să nu uităm nici propria-ne obediență față de comenzile sociale ale trecutului, recompensate și cu titluri și onoruri.

Astfel sînd lucrurile, și cu atît mai mult cu cît întrunirea în curs e (și) o acțiune în prelungirea alocuțiunii Președintelui Mircea Snegur, rostită în Parlament cu ocazia cererii de revizuire a art. 13 al Constituției, nu putem să nu constatăm că și Domnia sa poartă vina pentru întreținerea confuziei cu pricina și polarizarea în continuare a societății. Nu mă mai refer la gurile care au singura vocație de a spune *da!* răului și *nu!* binelui, pentru că am convingerea că intelectualitatea din Basarabia va deveni solvabilă în plan spiritual numai atunci cînd va susține exclusiv adevărul, evitînd ingerințele politicului sau ale unor rațiuni de moment, oricît de profitabile pentru cauza comună, neoneste totuși și dăunătoare în raport cu demna umilință de a sfida în minoritate sterilul triumf al majorității.

Martor, și nu numai ca cititor, la înălțarea eșafodajelor de argumente împotriva pseudoștiinței lingvistice net-netiste, constatînd inevitabilele, dar și supărătoarele reluări de fapte de istorie a limbii sau de sociolingvistică, am optat pentru un subiect ușor deplasat de genericul zilei, înrudit totuși problematicii

protejării ființei etnice a românilor din stînga Prutului: "Literatura română și conștiința națională în Basarabia". Autenticul mobil al opțiunii noastre l-au constituit însă agresivele atacuri ale unor publicații antiromânești ("Dreptate", "Moldovanul" cu eul pierdut prin heleştealele inculturii, "Pămînt și oameni" etc.) la adresa unității și indivizibilității literaturii și culturii române. Și nu e vorba numai de aberantele nedumeriri ale unor rătăciți, născuți în zodia interpolatorilor, de tipul lui Nicolae Călugăru, profesor pur și simplu de limbă și literatură, pentru că, neprecizînd esența materiei de studiu în cauză, arată că nu știe nici ce limbă și nici ce literatură predă de un sfert de secol, cum susține, "Ale cui postamente așteaptă Aleea Clasicilor?" ("Moldovanul", nr. 14 din 14 iulie 1995), întreabă el, iritat de instalarea pe Alea a busturilor lui C. Stere și L. Blaga. Dar nu acest caz particular interesează — întreg ansamblul diversunii pe care o desfășoară într-o orchestrare unică, ceea ce merită să fie numită reacțiunea antiromânească din Basarabia. Odată cu repudierea glotonimului *limba română* și tentativa de a pune în afara legii istoria românilor, aceste cercuri, cu susținerea tacită a unor instituții guvernamentale, urmăresc și desființarea conștiinței unității literaturii și culturii române, ceea ce ar însemna reîntoarcerea la o istorie a literaturii române fără Caragiale și Slavici, la un Eminescu fără *Doina* și publicistica politică, fără marii scriitori români din perioadele interbelică și postbelică. În cartea sa, **Basarabia sub steaua exilului**, M. Cimpoi observă că literatura din Basarabia "a trebuit să fie pe cont propriu o literatură și încă o literatură națională" (sublinierile aparțin autorului, Ed. "Viitorul românesc", București, 1994, p. 54.). Țin însă să precizez că ea n-a fost "ruptă" niciodată definitiv de procesul literar din Țară, cartea românească circulînd

în Basarabia în pofida tuturor opreliștilor, cu atît mai mult în perioada postbelică cînd radioul și televiziunea au făcut posibil un tip de comunicare și mai direct. N-a fost aceasta încă o cale pentru conservarea tradiției și afirmarea unei neîncetate nevoi de sincronizare? Cu ochii la raftul imaginar al patrimoniului literar românesc putem vedea că nu există scriitor important din Basarabia, de la 1812 încoace, care să nu fi avut conștiința, nu neapărat declarată, a apartenenței la sistemul unic de sensibilitate estetică și națională al literaturii române. Tentativele autonomiste, cu iminenta și copilărească exacerbare a spiritului local, ale revistei "Viața Basarabiei", între cele două războaie, sau cele din perioada postbelică, stau fie sub semnul unui necontrolat complex al provinciei, sau sub cel al ideologiei oficiale comuniste. Examinînd fenomenul în perspectivă diacronică și sincronică, observăm că și C. Stamati, și A. Donici, și B.-P. Hasdeu, și A. Mateevici, cu tot conservatismul care îl caracterizează pe fiecare în parte, sînt componenți ai unui tot, fermenți într-o plîmadă spirituală ce aspiră spre o singură întrupare. Accentuat românească e și atitudinea estetică a unui C. Stere sau G. Meniuc, cu atît mai mult a șaizeciștilor și șaptezeciștilor basarabeni, inițiatori ai reînnoșării firului cu tradiția literară românească în varietatea ei complexă. Alta e că puține opere sînt cu adevărat competitive în contextul general al literaturii române. Or, fisurarea relației cu originile, dezarticulările în sistemul de învățămînt și în mediul social, ca și o înțelegere specială a menirii literaturii nu se lasă acoperite imediat, ci într-un proces care se anunță cultivat ca opțiune strategică abia odată cu ultima generație de literați basarabeni. Viziunea noastră nu lasă loc unor certuri infatuate în problema pionieratului estetic, a modernității sau arhaicității formelor literare adoptate de scriitorii basarabeni. Istoriceste vorbind, evaluarea producției literare din Basarabia urmează să se efectueze și pe calea contabilizării

circumstanțelor care au stingherit, pe durata a aproape două secole, emanciparea spiritului estetic. În "Argument"-ul său la nr. 1—3, 1994 ale "Caietelor critice", consacrate literaturii din Basarabia și Bucovina, Eugen Simion afirma că "Singura formă reală de stimă și iubire față de literatura scrisă de confrății din Basarabia și Bucovina în condiții inimaginabil de dificile este de a porni de la ideea că literatura română este, spiritualicește, unitară și că, în judecarea operei literare, trebuie să folosim un criteriu unic, indiferent de locul unde este scrisă opera". Inevitabil, integrarea și omologarea operei scriitorilor basarabeni în contextul literaturii române va modifica substanțial ierarhiile valabile pînă ieri, dar deja azi e clar că noi înșine, adică ceea ce se numește opinia literară din Basarabia, tolerăm sau chiar ne complacem în situația de a ne considera (pluralul nu e decît al politeței) autori crestomatici, perfect antologabili în manualele de literatură română din Republica Moldova. Firește, e cunoscută sorgintea acestei situații, motivată istoric, cînd școala a avut nevoie de texte literare tot mai bune, detașate de schema proletcultistă, și laudă celor care au operat aceste schimbări, dar aceasta nu înseamnă că nu a venit încă timpul să se procedeze ori la elaborarea, ori la achiziționarea de noi manuale de literatură română, manuale în stare să reflecte nu numai necesitățile didactice, ci mai ales, în termeni cît mai exacti, nivelul valoric al operei literare și al gîndirii filologice românești. Conservînd și această tradiție, evident depășită de evoluția istoriei, nu numai că se ajunge la starea de buimăceală cînd la facultățile de litere se predau cursuri, pentru comoditate am să le spun integrale, de istorie a literaturii române, întrunind personalitățile de primă mărime ale acesteia, iar programele școlare cer inițierea viitorilor profesori în opera cu totul altor autori. Da, talentați, onești, patrioți, nu însă și corespunzînd exigențelor ilustrării pe criteriul estetic a literaturii

române. În parte, programele de la București (și aceasta nu pentru că Bucureștiul ar fi apriori infailibil la acest capitol) ne oferă o sugestie de bun simț, incluzînd în manualele de liceu opera lui I. Druță și Gr. Vieru, care, și în opinia noastră, sînt în măsură să dea o imagine vie despre destinul postbelic al literaturii din Basarabia. Ce acțiuni s-ar impune în acest context? Nimic, mai mult decît solicitarea de retragere a manualelor sau textelor pînă în momentul cînd o comisie ad-hoc va gira noile programe de literatură. De altfel, un asemenea mod de acțiune îl revendică și declarația scriitorilor cu privire la neacceptarea antologării în manuale de "limba moldovenească". Tergiversarea abordării tranșante a acestei chestiuni ne poate lăsa furați de aceeași apă chioară ce năvălește să spele din școli și facultăți orice urmă de istorie a românilor sau de literatură română.

Nu voi apela în continuare la alte probe sau descifrări în favoarea demonstrării existenței unei conștiințe românești active și coerente în literatura din Basarabia de-a lungul anilor ce s-au scurs de la 1812 pînă astăzi. Ele sînt la îndemîna oricărui om care nu privește prin optica steluței de rubin de pe turnul din Kremlin." Ceea ce e limpede e că literatura din Basarabia are o conștiință artistică românească și că trebuie să o protejăm și perpetuăm, în pofida diversiiunilor unor grupări politice, captive ale unui dubios trecut de care nu se mai pot desprinde. O demonstrează și acest rușinos parlament care se desolidarizează de opinia științifică, și năstrușnicul proiect de plebiscit în problema determinării denumirii limbii oficiale a Republicii Moldova. De partea noastră e adevărul și noi nu trebuie să ne sfîim de mijloacele care ne stau la dispoziție: rostirea și promovarea adevărului, boicotarea colaborării cu puterea la activități care pot aduce prejudicii limbii și literaturii, istoriei și culturii române în ansamblu.

Ion BERGHIA.
doctor în filologie.
Universitatea Pedagogică
"Ion Creangă".
Chișinău

RENAȘTEREA SOCIETĂȚII ȘI VOTAREA LIMBII?

Dacă nu m-aș pronunța în problema re-creată privind denumirea limbii populației autohtone majoritare a Republicii Moldova, m-aș simți vinovat de complicitate la punerea în aplicare a unor false interese, chipurile, ale poporului.

S-au întreprins, nu de doi-trei ani, ci pe parcursul secolelor, o mulțime de tentative, negîndu-se ba latinitatea limbii noastre, ba și denumirea ei adevărată. Astfel, savanți de talie europeană ca Engel, Rössler, Kopitar ș.a. considerau că limba română e de origine slavă, concepție mult vehiculată ulterior. În calitate de argumente le serveau, în primul rînd, numărul mare de cuvinte slave din vocabularul limbii noastre (bineînțeles, nu 2/5 din întregul lexic, după cum susținea, greșit, pe la 1879 lexicograful Al. Cihac) și utilizarea de către posesorii acestei limbi, către 1780—1860, a alfabetului chirilic introdus pe cale religioasă de la slavii din sudul Dunării. Totodată, se credea (și se mai crede) că scurgerea timpului e în stare să șteargă adevărul despre geneza limbii române, uitîndu-se cu o nevinovată ușurință (din anumite interese sau din lipsă de suficientă informație) că în stabilirea originii unei limbi se ține cont mai întîi de structurile

morfologică și sintactică ale acesteia, care, în cazul limbii noastre, sînt indiscutabil latine.

Desigur, condițiile istorice, geografice, sociale etc. au o influență enormă asupra limbii unui popor, însă nu și puterea, nu și dreptul de a-i schimba denumirea. Din fericire, marea majoritate a intelectualității de la noi stă, în problema abordată, pe pozițiile serios argumentate de specialiștii în materie, înțelegînd că a susține sintagma *limba română* înseamnă a respecta adevărul istoric și științific, a năzui spre desăvîrșirea limbii înseși, iar, împreună cu ea, spre renașterea societății noastre.

În legătură cu aceasta, ilustrul cărturar Bogdan-Petriceicu Hasdeu menționa: "Patriotismul e dreptul cel mai scump și cea mai sacră datorie a fiecărui cetățean; nu însă pentru a deveni în știință o piedică la cercetarea adevărului, fie acesta plăcut sau urît sub punctul de vedere momentan al susceptibilității naționale..."

Dacă într-adevăr ne iubim poporul și dorim cu tot dinadinsul "a Patriei mărire" mai presus de interesele personale, trebuie să privim adevărul în față, fie el și amar uneori. Or, în caz contrar, lucrurile duc pînă la degradare totală, pînă la dispariția limbii și, mai apoi, a poporului care o folosește. Iar cei mai afectați, în acest sens, devin mai întîi copiii, tineretul. Căci copiii sînt ca florile, ca arborii. Într-o grădină publică, într-o livadă cresc mai mulți arbori. Același pămînt îi alimentează, același soare îi încălzește, același om le poartă de grijă, în măsură egală, la toți, dar ei sînt totuși diferiți. De ce oare? Răspunsul la întrebare e, cum s-ar zice, la suprafață: aparțin diverselor specii, au cunoscut felurite preparări înainte de a fi sădiți, se află mai aproape sau mai departe de șosea (prin urmare, de poluare), mai mult ori mai puțin la umbră ș.a. În plus, oricît de iscusit ar fi pomicultorul, dacă el

singur îngrijește arborii, iar altcineva nu-i observă munca, nu i-o respectă sau, și mai rău, involuntar ori intenționat, i-o neglijează, i-o blochează, eforturile lui adeseori sînt zadarnice. În cel mai bun caz, dau rezultate neînsemnate. Personalitatea, aidoma arborilor, crește, se dezvoltă. De la o vreme însă din consumator ordinar al bunurilor materiale și spirituale trebuie să se transforme în generator al acestora. Iar dacă simțul nostru estetic nu rămîne frapat, să zicem, de frumusețea proprie raportată la armonia de culori și de forme ale naturii, apoi ar trebui să fim conștienți întruna de faptul că, spre deosebire de restul lumii înconjurătoare, omul *vorbește*.

Învățătorul, profesorul, educatorul, în general, și filologul, în special, au datoria să ridice clasa de elevi, grupa de studenți la nivelul lor, nu să coboare la mulțime, precum o fac unii politicieni, care au nevoie de votul celor mulți. Din aceste motive continuă, la anumite intervale de timp, "bătăliile" lingvistice cu caracter politic, emotiv, cu pretenții de patriotism, dar nu rareori și fără suport gramatical elementar.

Mă întreb cu durere: de ce un rus din Bălți consideră că limba lui maternă e rusa și nu *bălțeană*, un ucrainean din Tiraspol spune că vorbește ucraineste, nu *tiraspoleşte*, pentru ei denumirea limbii materne fiind o condiție vitală, un motiv de demnitate națională, iar noi, locuitori pe pămîntul străbunilor noștri, sîntem împiedicați să ne salvăm prin purificare culturală, în cadrul căreia unității limbii române îi revine locul de frunte? Și dacă "unitatea limbii naționale... înseamnă întărire pe baza culturii, unificare prin însușirea limbii literare" (M. Avram), apoi, în ceea ce ne privește pe noi, basarabenii, mult timp îndepărtați artificial de izvoarele culturii și limbii neamului, pentru a ne reîncadra plenar într-o operă de reconstituire, înfrî de toate spirituală, a ființei noastre, este neapărat obligatoriu posedarea și utilizarea unei exprimări îngrijite și frumoase, care să aibă la bază normele limbii materne literare cu o

singură denumire în lumea civilizată — limba română.

Pentru cei ce uită (sau se prefac a uita) cum vorbesc foarte mulți dintre elevii școlilor noastre amintesc, aici, cîteva "eșantioane", pe care nu le-am înregistrat special: *Babușka s-o dus la sobranii la pravleni și ȃpsudeaski niști voprosuri; kiokoa și gheaghea, kuhne, komandirovkă, motoroler, multik, ivacică, hlorkă etc., etc.*, în loc de *tanti, nenea, bucătărie, depiasare, scuter, film cu desene animate, gumă de mestecat, clorură de var ș.a.m.d.* și care sînt utilizate frecvent de elevi, ba chiar și de studenți, și de profesori.

Cine dorește ca o atare "dezvoltare" a exprimării neamului nostru să continue numai acela va vota pentru "limba moldovenească".

Am citit mai demult, într-o lucrare a unui scriitor olandez, următoarele: "Aște cîltorul care n-a fost prin Indii (dar la noi majoritatea alegătorilor, din motive arhicunoscute, nu călătoresc nici prin republică, nemaivorbind de alte țări — n. n.), că acolo domnește o boală și-i zice *Lafta*. Cuvințul acesta înseamnă însușirea unor femei bătrîne de a te imita în toate. De rîzi, rîd și ele; de pîngi, pîng și ele... Fă-te că scapi ceva din mîină, — pac, trîntesc și ele farfuriile sau orice ar avea în mîină la pămînt". Republica Moldova e o țară preponderent agrară, majoritatea lucrătorilor de la sate constituind-o femeile bătrîne. Ele, în acest sens, nu se prea deosebesc de coile indiene. Demnitarii care intenționează să organizeze votarea "limbi moldovenești" le cunosc, probabil, psihologia. Omul nostru lipsit astăzi de pîine, de îmbrăcăminte, de combustibil pentru iarnă, dar și de personalitate, nu se lasă mult rugat. *Contează doar sugestia...*

Literatura română, după George Călinescu, e indivizibilă. Dezvoltînd această opinie a înaintasului nostru, consider că de nedespărjit e și învățămîntul românesc. Cu atît mai mult, indivizibilă e limba română. Și invotabilă!

MUNTELE A VENIT LA MAHOMED. DAR MAHOMED NU ERA ACASĂ

A fost și un comitet de organizare. A fost și o etapă pregătitoare. A fost și o temută așteptare. Doar se miza pe o confruntare. De idei, firește.

Toate au fost pînă joi dimineața, cînd în incinta Parlamentului și-a început lucrările Conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre", cu participarea unor romaniști de renume din Sankt Peterburg, Kiev, de la noi. Erau prezenți în sală dnii Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, Petru Lucinschi, Președintele Parlamentului, colaboratori ai Academiei de Științe, cadre didactice de la instituții de învățămînt superior, aproximativ 30 de deputați din cîteva fracțiuni parlamentare. Majoritatea legislatorilor agrarieni și absolut toți socialiștii lipseau. Așa au socotit de cuviință domniile lor, doar nimeni nu te poate obliga să faci act de prezență la o conferință.

Și totuși, evenimentul s-a produs. Reuniunea științifică de două zile s-a desfășurat mai întîi în Parlament, apoi la Uniunea Scriitorilor. Referatul de bază (acad. Nicolae Coriăteanu) și comunicările, dezbaterile au fost transmise în direct la radio, fapt ce a înlesnit inițierea electoratului în problema abordată.

Conferința a fost deschisă de academicianul Haralambie Corbu, copreședinte al Comitetului organizatoric. Domnia sa a menționat că scopul conferinței e de a elucidă în mod științific problema, care de ani de zile frămîntă societatea noastră — limba care se vorbește în Moldova și

denumirea ei. Rostul omului de știință, în cazul de față al filologilor, e de a aduce argumentele necesare pentru susținerea adevărului științific, a menționat vorbitorul. Denumirea limbii noastre a fost discutată pornindu-se de la diferite premise, însă de mai multe ori a fost aplicat nu atît criteriul științific, ci, mai mult, criteriul politic. Limba nu determină statalitatea, limba nu determină existența unui stat anumit. Ea este sufletul neamului. Statele au alte principii de formare, care nu întotdeauna coincid cu denumirea limbii. S-a vorbit și se vorbește de argumente. Dar argumentele se constituie din diferite sfere, și ele, formal, contribuie la formarea unor deducții de natură diferită, însă formula și concluzia definitivă trebuie să fie doar una. Cea care se bazează pe tradițiile istorice și argumentul științific.

Dacă coborîm la nivel de grai, putem spune *grai moldovenesc* cu toată mîndria; dacă urcăm la nivel de limbă exemplară, literară — putem spune *limbă română* cu toată mîndria. Acesta e în cristalizare adevărul științific. Au fost aduse sute de argumente în susținerea tezelor de esență axiomatică. "O limbă nu poate avea două denumiri. Are una corectă — limba română" — avea să concluzioneze vestitul romanist Raimund Piotrowski. Vai, el cu 35—40 de ani în urmă era deja o mare autoritate, căci îl conspectam "pe asudate"; acum sîntem deputați și-l putem nega, nu-i așa?

Un veac am fost educați că știința are în toate primatul. Chiar și politica ceea totalitară se făcea numai pe "baze științifice", așa ni se inocula. Anume de aceea ea se năruia, falimentînd completamente. De ce acum, cînd mergem în pas alergător spre orizonturi civilizate, negăm, ne facem a nega știința?!

Am rămas impresionat, înțelegînd că magui de la Caracui s-a scuturat de zgură, a trecut prin

purgatoriul conștiinței și ni s-a arătat mare și tare, a devenit iar un stejar. Raportul profesorului Corlăteanu rămîne fragment de istorie. Am punctat aici și contribuția dlor academicieni și profesori S. Berejan, S. Semcinski, I. Ețcu, A. Dîrul, A. Ciobanu, V. Marîin, A. Eremia, M. Cosniceanu ș.a., care s-au străduit să destrame norii, să verse lumină asupra problemei. Pentru a cîta oară?

Oameni buni, e timpul să ne debarașăm de acea gîndire proletcultistă în problema limbii. Să-l recunoaștem integral pe Eminescu drept codificator al limbii literare moderne, precum este. Să-i cinstim pe clasici, care toți au știut că scriu și gîndesc în limba română. Să aruncăm la groapa de gunți orice ghiveci lingvistic. Să trîdim la însușirea dulcei vocabule, să avem în orice casă drept oaspete drag frumoasa limbă literară, care vine, tot vine de 4-5 secole spre noi!

Căci ce e limba literară? Prin ce se deosebește ea de dialecte și graiuri?

Limba literară constituie o unitate lingvistică spațială și structurală de rang superior, avînd o răspîndire teritorială și socială mai mare și o structură riguros normată, exprimînd modul cel mai adecvat de redare a gîndurilor, a sentimentelor, de către vorbitorii unei limbi. Limba literară reprezintă tot ce are mai de preț vorbirea vie, graiul pe întreg teritoriul unui neam, al unui popor.

Deci primiți acest dar dumnezeiesc, numiți-l după cum a fost botezat de înaintași, oameni buni! — aceasta ar fi chintesența actualei conferințe.

Ion STICI
("Moldova Suverană",
22.07.95)

Sala de ședințe a Parlamentului de la Chișinău a găzduit astăzi dimineață lucrările conferinței științifice cu tema "Limba română este numele corect al limbii noastre". O dezbatere aprinsă provocată ieri de către reprezentanții fracțiunii Unitate-Edinstvo a evidențiat o dată în plus subtextul: neobținînd prin vot schimbarea locului de desfășurare, socialiștii rusofoni și o parte dintre agrarieni au anunțat că vor boicota conferința care-și declarase drept scop, "inițierea electoralului și a reprezentanților acestora în Parlamentul Republicii Moldova în problema denumirii adecvate a limbii oficiale a statului". Și astfel argumentele unor academicieni și ale altor specialiști în lingvistică împotriva glotonimului "limba moldovenească" au fost ascultate astăzi exact de către acei care deja sînt convinși: Președintele Mircea Snegur, autorul inițiativei legislative privind articolul 13 din Constituție, dl Petru Lucinschi, cel care a încercat să introducă în Constituție măcar identitatea dintre "limba moldovenească" și "limba română", dl Nicolae Andronic, cel care a demisionat în fruntea unui grup de agrarieni tocmai din acest motiv, toți deputații din opoziție care au votat contra actualei formulări a articolului 13 și specialiștii din Academie care de un an protestează în aceeași problemă. Conferința științifică a devenit în felul acesta doar un gest simbolic care mîine își va consuma cel de-al doilea act în sala Uniunii Scriitorilor, pentru că la Parlament se va desfășura o bătălie hotărîtoare: agrarienii consecvenți cer ca demisionarilor să li se retragă mandatele pentru a fi înlocuiți, demisionarii încearcă să modifice statutul deputaților pentru a putea forma grupuri parlamentare ale unor partide în curs de formare. Astăzi

după amiază Parlamentul a continuat să examineze în a doua lectură proiectul Legii Învățământului și exact absenții de dimineață cuvîntînd mai ales în limba rusă au întreținut cele mai aprigi dispute atît în ceea ce privește organizarea învățămîntului particular, cît și în ceea ce privește autonomia universitară.

Costin BUZDUGAN,
TVR1, 20.07.95

... În cadrul conferinței sunt preconizate comunicări ale savanților filologi și istorici din Republica Moldova, Rusia și Ucraina. În alocuțiunea de inaugurare a lucrărilor, academicianul Haralambie Corbu a declarat că "în această problemă deocamdată s-a operat mai mult cu argumente politice, și nu științifice". Academicianul Nicolae Corlăteanu a arătat că, deși anterior mai mulți savanți moldoveni au fost constrînși să scrie și să vorbească despre limba moldovenească, "limba literară rămîne cea română pentru toți românii, inclusiv pentru moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni etc., ea fiind unificatoare". Totodată, academicianul Corlăteanu a menționat că modificarea articolului 13 din Constituție în sensul legalizării limbii române ca limbă oficială a Moldovei nu lezează statalitatea, suveranitatea și independența Republicii Moldova, ci o avantajează în procesul de integrare în structurile europene. Potrivit lui Corlăteanu, un eventual referendum inițiat în problema denumirii limbii ar fi o absurditate deoarece aceasta ține de domeniul științei. "E ca și cum ai supune referendumului sistemul geocentric și heliocentric", a spus Corlăteanu, și a calificat drept inadmisibilă chestionarea populației alogene în problema denumirii limbii moldovenilor. La lucrările de astăzi ale forului au

asistat președintele Mircea Snegur, șeful legislativului Petru Lucinschi, parlamentari din fracțiunile de opoziție și deputați care au demisionat recent din partidul de guvernămînt. Membrii fracțiunilor agrarienilor și Unitate-Edinstvo au fost absenți. Ieri, 19 iulie, deputații fracțiunii Unitate-Edinstvo și o parte din deputații agrarieni s-au opus desfășurării forului în Sala de ședințe a legislativului și specificării de "conferință sub auspiciile parlamentului". Prin majoritate de voturi însă s-a decis desfășurarea conferinței în legislativ, cu specificarea făcută publică că forul este organizat sub auspiciile Academiei de Științe. Conform programului, conferința își va continua mîine lucrările în Sala de ședințe a Uniunii Scriitorilor, după care organizatorii forului vor ține o conferință de presă.

BASA-PRESS
Chișinău
20.07.1995

La 20 iulie, curent, în Sala de ședințe a Parlamentului Republicii Moldova, și-a deschis lucrările conferința științifică de două zile "Limba romană este numele corect al limbii noastre", comunică agenția Moldpres.

Conferința științifică a fost organizată din inițiativa Institutelor de Lingvistică. Istorie și Teorie literară, Filozofie, Sociologie și Drept ale Academiei de Științe, Ministerelor Învățămîntului, Culturii, Uniunii Scriitorilor, Uniunii Jurnaliștilor etc.

La conferință participă savanți, deputați, scriitori, reprezentanți ai culturii și artelor din republică, precum și un șir de savanți-lingviști din alte țări. De asemenea, la conferința de azi au asistat dnii

Mircea Snegur, Președintele republicii, și Petru Lucinschi, Președintele Parlamentului republicii.

Referatul de bază al conferinței, cu genericul "Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate" a fost prezentat de către academicianul Nicolae Corlăteanu, președinte al Comitetului organizatoric. Domnia sa a menționat că denumirea corectă a limbii unui stat e de importanță internațională, mai ales acum, când Republica Moldova face parte dintr-un șir de organizații internaționale și are relații de colaborare economică și culturală cu mai multe state ale lumii.

Făcînd o incursiune istorică în ceea ce privește formarea limbii literare românești, domnia sa, aducînd ca argument un șir de documente științifice și monografii semnate de lingviști-romaniști de talie universală, precum ar fi Iorgu Iordan, Ion Eliade-Rădulescu, Vladimir Șişmariov ș.a., a subliniat că limba literară din aria ținutului dintre Prut și Nistru pînă la 1812 s-a dezvoltat în comun cu limbile vorbite în toate regiunile României. În perioada de guvernare țaristă, precum și în cea de dictat sovietic comunist, știința lingvistică, influențată de ideologia dogmatică, a creat artificial denumirea de "limbă moldovenească" ca fiind una dintre limbile romanice. Desigur că în această perioadă s-a simțit influența negativă a cuvintelor de origine rusă, ce pătrundeau în vocabularul limbii autohtone. Tot în perioada sovietică, în direcția știrbirii limbii literare au activat și un șir de scriitori din Moldova. Dl Nicolae Corlăteanu a menționat că dumnealui, ca și mulți dintre cei prezenți la conferință nu neagă faptul că încă acum vreo 10 ani, fiind constrînși de împrejurări politice, au susținut teza greșită că în grupul de limbi romanice există

și "limba moldovenească", negînd, totodată, identitatea acesteia cu limba română. Astăzi, cu toată certitudinea, poate fi susținută teza că moldovenii vorbesc și cîntă moldovenește. Dar cît privește limba literară, științifică, documentară și oficială, e necesar de menționat că ea este română, limbă ce s-a format și s-a stabilit de-a rîndul secolelor.

Academicianul R. Piotrowski, profesor la Institutul Pedagogic "A. I. Herzen" din Sankt-Peterburg, profesorul S. Semcinski de la Institutul "T. Șevcenko" din Kiev, savanții A. Dîrui, S. Berejan, A. Ciobanu, I. Ețcu, V. Marin și M. Cosniceanu în luările de cuvînt au accentuat necesitatea stabilirii denumirii corecte a limbii ca factor de mare importanță în viața socială și politică a republicii.

La 21 iulie, conferința își va continua lucrările în Sala de ședințe a Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Moldpres, 20 iulie 1995

La deschiderea conferinței academicianul Haralambie Corbu, copreședinte al comitetului de organizare, a menționat, că rolul omului de știință este, în cazul de față al filiozilor, de a susține, adevărul bazat pe argumentul istoric și cel științific. Academicianul Nicolae Corlăteanu în raportul "Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate" a menționat că în perioada dictaturii sovieto-comuniste, oamenii de știință constrînși de împrejurări au susținut teza greșită că în grupul de limbi romanice există și "limba moldovenească", negînd unitatea acesteia cu "limba română", limbă ce s-a format și s-a statornicit de-a lungul secolelor. În continuare academicianul

R. Piotrowski din Sanct-Peterburg, prof. S. Semcinski din Kiev, savanții S. Berejan, A. Ciobanu, Vitalie Marin și alți vorbitori au accentuat necesitatea stabilirii denumirii corecte a limbii ca factor de mare importanță în viața socială și politică a republicii.

— Credeți că în urma discuțiilor în Parlament va fi adoptată o hotărâre care va pune punct...?

Întrebarea este adresată unui telespectator, care în răspunsul dat reporterului a precizat:

— Forțele politice care se opun glotonimului "limbă română" sînt destul de puternice. Și, desigur, în cele din urmă, tot deputații vor decide. Dar eu aș vrea să remarc un moment: dacă nu va fi adoptat glotonimul "limbă română", în zadar cineva crede că se va soluționa problema. Or, nu e adevărat, tocmai acum se va declanșa o discuție, și una aprigă, nouă, fără sfîrșit și inutilă. Întrucît ne aflăm într-un stat democratic, cum poate fi interzisă folosirea limbii române, adevărata denumire a limbii noastre, în Republica Moldova?

TRM
20.07.1995

După dezbateri îndelungate, Parlamentul a consimțit să ofere aula mare pentru desfășurarea conferinței științifice internaționale "Limba română este denumirea corectă a limbii noastre", care și-a început ieri lucrările. S-a pronunțat categoric împotriva acestui fapt fracțiunea Unității Socialiste, a doua ca mărime în Parlament (28 de deputați), și 10 deputați agrarieni.

"Momentul",
21.07.95

DACĂ AȚI LUAT SARCINA SĂ ILUMINAȚI POPORUL, TREBUIE SĂ-I SPUNEȚI ADEVĂRUL

La un congres al Ligii Pedagogilor protoiereul Vasile Petrache spunea că două drumuri trebuie să le aibă omul: școala și biserica. Că fiecare trebuie să știe de mic copil "Crezul", "Tatăl nostru", "Doamne și stăpînul vieții mele". Ce drumuri avem noi dacă la biserică nu mergem, carte nu facem? Sau cartea pe care o facem nu ne ajută la nimic. S-a renunțat la ora de religie în școală înainte ca ea să se fi introdus serios și definitiv și puțini copii au reușit să învețe rugăciunea "Doamne și stăpînul vieții mele". Pe neobservate, se diminuează ora de română, de literatură, de istorie. Pe neobservate rămînem necredincioși și necărutari.

Conferința "Limba română este numele corect al limbii noastre", desfășurată în zilele 20—21 iulie 1995, a fost pe cît de necesară și inevitabilă, pe atît de didactică prin învățăminte. Deși a solicitat mari eforturi de pregătire, deși s-au spus adevăruri (pentru a cîta oară?), deși avem nevoie de aceste adevăruri, apare fireasca întrebare: cît timp vom mai căuta argumente, cît timp ne vom mai justifica că suntem români și că vorbim românește? De cîte argumente mai este nevoie pînă are nevoie de ele?

Auș timp cît mai suntem obligați să apărăm limba, că ne amăstrăm că ea există, este nevoie de conferințe științifice în susținerea limbii române. Conferințele sînt necesare și pentru un schimb de idei și de informații, pe care savanții — istorici și filologi — ni le pot pune la dispoziție. Avem nevoie de analize științifice, ca să nu ne zăpăcim cu totul, ca să fim lucizi și să deosebim adevărul de aberații. Comunicarea profesorului universitar I. Eremia a răsunat ca o întrebare retorică subtil ironică: "Cum trebuie să se numească limba în sudul Basarabiei și în zona

Cernăuți: moldovenească sau română? Tradiția politică sugerează: cel mai potrivit ar fi să se numească limbă basarabeană!". Am impresia că ideea n-a circulat pînă acum. Este destul de bună, dar nu ajunge la urechile care au nevoie de ea. Nu cei prezenți în sala Uniunii Scriitorilor aveau nevoie de argumentele filologilor și istoricilor, doctorilor în științe George Rusnac, Nicolae Mățaș, Ion Eremia, Gheorghe Palade, Anatol Petrencu, Ion Buga. Observațiile și argumentele savanților nu pot penetra cochilia analfabetismului. Analfabeții ar trebui s-o înceapă de la **Abecedarul** lui Creangă, cum bine zicea bulgarul Procop Raicev în timpul grevelor.

Lumea cultă are nevoie de conferințe cu tematică vastă, de universități. Această idee a decurs și din comunicarea doctorului în istorie Gh. Palade despre Universitatea populară din Chișinău din anii 1917—1918, universitate care s-a impus prin abordarea tematicii limbii, literaturii, istoriei. Aceste conferințe erau absolut necesare în contextul implementării limbii române, determinată de Unirea din 1918. În cadrul "Matineurilor duminicale" și-au ținut conferințele Onisifor Ghibu, Petre Haneș, Pan Halipa, istoricul cernăuțean Ion Nestor, Ion Pelivan, care mai întîi ascultase conferințele lui Nicolae Iorga la Vălenii de Munte. Asemenea matineuri duminicale sunt la fel de necesare și astăzi, dacă nu uităm despre cele două drumuri ale omului — școala și biserica. Cultivîndu-ne și purificîndu-ne, conferințele ar putea ține locul și de școală, și de biserică. Cu atît mai mult că le salutase și preotul Alexe Mateevici: "Dacă ați luat sarcina să iluminați poporul, trebuie să le spuneți adevărul".

Multă lume de la noi are nevoie de iluminare. Mulți au nevoie de o susținere morală, de consolidarea ideii că munca intelectuală este o muncă utilă și că lupta pentru limbă și pentru constatarea adevărului istoric și științific nu are nimic comun cu pensiile mizerabile, cu neachitarea la timp a salariilor, cu sărăcia și mizeria în care am ajuns. Că este o artă să știi să te

refaci prin muncă intelectuală în orice condiții. Că munca savantului este la fel de necesară și utilă ca și munca plugarului, că omul cărturar este cel care încearcă să ridice moralul unei națiuni în momentele de criză, că el are obligația să poarte și povara națiunii, nu numai grija sa.

De aceea este inadmisibil, consideră doctorul în istorie Anatol Petrencu, să permitem revenirea erei proletcultiste, care acaparează noi teritorii sub îndrumarea ideologică a ziarului "Pămînt și oameni" și a surorii lui mai mici "Ecoul Chișinăului" — publicații care nu se zgîrcesc să dea număr de număr articole de defăimare a condiției de intelectual, de propagare a ideii că savanții nu se hrănesc din munca lor, ci sunt duși în spate, "ținuți" de popor...

De la aceste idei păgîne n-a mai rămas mult pînă vom renunța la învățători, medici, preoți. Națiunea a fost decapitată odată de această floare și, fiindcă în 55 de ani semințele au încolțit și dau rod din nou, vine din nou secera proletcultului, să le stîrpească, să ne bage în întuneric.

Lucruri bune și utile s-au spus la conferință — care mai noi, care mai vechi —, le-am ascultat pe toate cu luare aminte știind că-mi vor prinde bine. Dar nu pot uita o voce ce-mi venea din spate: "Da Moțpan unde-i? Nu-i în sală? Și nici Sangheli? Să vină ei s-asculte, că numai ei pun la îndoială denumirea limbii". Bătrînul n-avea dreptate. Nu numai ei o pun la îndoială. Dar cum să-i aduci în sală pe toți, cum să-i faci să asculte ceea ce nu vor să asculte, ceea ce nu vor să înțeleagă și nu vor înțelege niciodată? Există o singură cale: să-i întoarcem cu fața spre școală și spre biserică. Un cărturar nu contestă adevărul istoric. Un credincios nu-și permite să mintă. Să fim cărturari și credincioși. Să vorbim românește. Și să repetăm: "Cred în unul Dumnezeu-Tatăl..."

Valentina BUTNARU,
vicepreședintele Societății
"Limba noastră cea română"

SAVANȚII AU FOST LA ÎNĂLȚIME

Da, pe 20 iulie savanții-filologi care își dăduseră consimțământul să participe la conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre" au fost la înălțime. Nu numai în sensul că și-au ținut referatele și comunicările la etajul al doilea al Parlamentului (fostului Comitet Central), dar și în acela al concretitudinii, argumentării și puterii de convingere ale evoluărilor lor.

Tonul lucrărilor conferinței a fost dat de cunoscutul om de știință, acad. Nicolae Corlăteanu, care a abordat problema **Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate**. Pe bază de exemple concrete, spicuite din cronicari, scriitori clasici și autori contemporani și interpretate în albia tendințelor de azi ale științei lingvistice, Domnia sa a argumentat deosebirile de esență dintre vorbirea dialectală, graiul viu ("popular") și limba scrisă, limba științei, a presei, oficială a statului, concluzionând că "limba literară trebuie numită cu un singur cuvânt — română".

Acad. Nicolae Corlăteanu a opinat că "vehicularea ideii despre un referendum în problema denumirii limbii oficiale în Republica Moldova este o aberație" și că "reformularea cuvenită a articolului 13 din Constituția Republicii Moldova va contribui la dezvoltarea limbii noastre...".

L-a urmat la tribună acad. Silviu Berejan cu tema **De ce limba exemplară din uzul oficial în Republica Moldova nu poate fi numită "moldovenească"?**.

Surprinzător lucru, Domnia sa și-a însoțit comunicarea cu o schemă desenată a ramificărilor limbii naționale, explicațiile date conducând la concluzia că "limba moldovenească este o varietate teritorială a limbii române", varietate (sau: grai) care "se include într-o unitate glotică superioară", unitate care nu este

altceva decât limba română.

Nu putem exprima aici toate opiniile și concluziile vorbitorilor din prima zi a conferinței. Spunem că au fost ascultate cu mult interes comunicările dlor Alexandru Dîrul și Ion Ețcu **Cum a fost impus termenul "limba moldovenească" la est de Prut**, Anatol Ciobanu **Teze și antiteze în jurul denumirii limbii de stat***, Maria Cosniceanu **Limba română în Constituția Republicii Moldova**, Vitalie Marin **Româna — limba comună a două state independente**, Anatol Eremia **Unitatea limbii române: politică și adevăr științific**, Vasile Melnic **Graiurile și unitatea limbii române**. Sunt savanți chișinăuieni, părerile cărora ne erau cunoscute și înainte de conferință.

Dar a fost și ceva ce nu poate fi nicidecum trecut sub tăcere. Senzația conferinței au constituit-o comunicările dlor Rajmund Piotrowski (Sankt-Peterburg) **O limbă cu două denumiri?** și Stanislav Semcinski (Kiev) **Cu privire la denumirea limbii de stat a Republicii Moldova***. Polonez de origine, format în cadrul cultural polonez-bielarus, primul vorbitor dintre cei nominalizați la urmă a depistat 3 aspecte ale problemei în discuție — științific, politico-cultural și economic —, din comentariile sale subtile și exacte devenind clară deosebirea dintre limba vorbită în diferite medii concrete și limba literară și dintre limba unei regiuni concrete a țării și limba oficială a țării date, precum și prejudiciile aduse Republicii Moldova de faptul însuși al utilizării glotonimului "limba moldovenească" în relațiile economice cu alte state.

Are dreptate Președintele Snegur când spune că "limba română este numele corect al limbii noastre", a conchis savantul rus, în aplauzele sălii.

DI Stanislav Semcinski și-a început comunicarea cu o mențiune făcută în 1536 de cărturarul Nicolae

* Titlurile materialelor notate cu asterisc în varianta de revistă au fost ușor modificate (nota red.)

Olahus — că "moldovenii folosesc aceeași limbă ca și valahii". În 1536!

Am rezumat lucrările primei zile a conferinței. Savanții au fost — repetăm — la înălțime.

Dar parlamentarii?

În ajun, miercuri, domniile lor îngropaseră o oră întreagă în discuții referitoare la oportunitatea desfășurării conferinței în incinta Parlamentului, la timpul începerii ședinței legislativului, la necesitatea corectării informației că forul științific în cauză ar avea loc "sub auspiciile Parlamentului". Încă bine că o parte de deputați au asistat la conferință, în frunte cu dnii Mircea Snegur și Petru Lucinschi. Dar ceilalți? Nu pun nici un preț pe dezvăluirile propuse de savanți? Cunosco toate adevărurile, dar au de gând să promoveze ideea lor despre glotonimul "limba moldovenească" și despre necesitatea unui referendum?

Nu ne grăbim să tragem o concluzie definitivă. Azi, 21 iulie, conferința își continuă lucrările în Sala de ședințe a Uniunii Scriitorilor.

La desfășurarea ei de mai departe și la rostul ei vom reveni în numerele următoare.

Ion MIHĂIEȘU
"Tara", 21.07.95

Zilele de joi și vineri, 20 și 21 iulie 1995, au avut șanse de a intra în analele istoriei și limbii Republicii Moldova. Șanse reale, cu toate că o parte de cititori, aflând și din zăcămintele acestea despre ce e vorba, vor zîmbi sau — mai știi? — vor hohoti. Nu excludem reacția mucaliților care își vor aminti anecdota cu milițianul, căruia i se propunea un text cam dificil, drept consecință milițianul exprimându-și teama că n-o să-l înțeleagă: "Dar eu voi vorbi rar și voi repeta textul de două ori", i-ar fi zis cel cu inițiativa de a-l instrui pe omul pazei publice.

După ce ni s-au ros urechile de

atîtea și atîtea argumente — unul mai întemeiat și mai convingător decît altul — în favoarea denumirii adevărate a limbii de stat (oficiale) din Republica Moldova, s-a mai recurs la o suită întreagă de argumente, pe care le-au rostit savanți de mare și neîndoiește prestigiu din Republica Moldova, Rusia și Ucraina (românii de peste Prut fiind de data aceasta lăsați să stea cumînți acasă și să aștepte...).

Dar să prezentăm lucrurile calm, păstrînd încrederea în eficiența pe care o mai așteptăm cu toată sinceritatea. În chiar Sala de ședințe a Parlamentului chișinăuian, joi, 20 iulie, și-a început lucrările conferința științifică "Limba română este numele adevărat al limbii noastre" (urmare a inițiativei legislative privind modificarea articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova). Scopul ei a fost formulat limpede în program: inițierea marelui public în privința denumirii adecvate a limbii oficiale a statului nostru.

Avînd în calitate de "nași" Academia de Științe a Republicii Moldova cu institutele ei de lingvistică, de istorie și teorie literară, de filozofie, sociologie și drept, Ministerul Învățămîntului (da, da, acela care nu suportă glotonimul limba română și, mai ales, nu vrea să audă de disciplina școlară istoria românilor!), Ministerul Culturii (sperăm, că, în sfîrșit, vom auzi ce zic și domnii care au cam tăcut — diplomatic? — pînă acum), Universitatea de Stat din Moldova cu catedrele implicate în temă, Universitatea Pedagogică "Ion Creangă", Universitatea din Tiraspol, Universitatea "Alecu Russo" din Bălți și încă alte instituții — una mai prestigioasă decît alta —, conferința a început cu un referat serios, prezentat de acad. Nicolae Corlăteanu (Institutul de Lingvistică): "Româna literară în Republica Moldova. Istorie și actualitate".

Foarte bun referatul, ținut de autor în mod strălucit. Dacă nici acum electoratul și, mai ales, reprezentanții acestuia în Parlament nu vor înțelege drept lucrurile, un al doilea referat atât de bun cine le-ar propune? Să-l mai prezinte o dată același savant?

Nu este, nici nu va fi cazul, de vreme ce în cadrul conferinței au fost prezentate și alte comunicări de importanță deosebită. Judecați și dumneavoastră, după titlurile lor: **O limbă cu două denumiri?** de Rajmund Piotrowski (Sankt-Peterburg), **Unitatea limbii române: politică și adevăr științific** de Anatol Eremia, **Româna — limba comună a două state independente** de Vitalie Marin, **Cum a fost impus termenul "limba moldovenească" la est de Prut** de Alexandru Dîrul și Ion Ețcu, **De ce limba exemplară folosită în uzul oficial din Republica Moldova nu poate fi numită moldovenească?** de Silviu Berejan, **Cu privire la denumirea limbii de stat a Republicii Moldova*** de Stanislav Semcinski (Kiev), **Teze și antiteze în jurul denumirii limbii de stat*** de Anatol Ciobanu, **Limbă "moldovenească" cu bază dialectală muntească?** de George Rusnac, **Graiurile și unitatea limbii române** de Vasile Melnic...

O întreagă armată, mare și puternică, dotată cu o singură armă — adevărul istoric și științific —, a continuat ofensiva pentru, nu împotriva "electoratului și a reprezentanților acestuia în Parlamentul republicii".

Bănuiam de la început că electoratul ca electoratul, dar reprezentanții acestuia în Parlament vor face totul ca să zădărnicească lucrările conferinței ori chiar să anihileze definitiv rezultatele, rostul, importanța ei. Între timp în presă, inclusiv în "ȚARA", s-a vorbit că majoritatea parlamentară, retrogradă prin formație și ostilă adevărului prin (ne)instruire și (ne)educație, a votat ca noua acțiune a savanților și scriitorilor

să nu se desfășoare "sub egida Parlamentului", la ea să poată lipsi demonstrativ și oficial întreaga fracțiune a socialiștilor și a mișcării "Edinstvo", precum și o parte a deputaților partidului de guvernământ...

Că în prima zi a conferinței, 20 iulie, în incinta Parlamentului au asistat numai 30 de deputați (cifra a dat-o publicității acad. Mihai Cimpoi la 21 iulie, pe cînd conducea continuarea conferinței în Sala Mare a Uniunii Scriitorilor), iar în ziua a doua la lucrările ei n-a asistat (nu, mai ales, să fi participat!) nici un membru al legislativului, aproape că nu ne miră. Ne miră altceva: de ce oare s-o fi temut deputații retrograzi sau chiar ostili adevărului științific și istoric? Și încă: de ce n-au venit la conferință, măcar în prima zi, cu argumente concrete și convingătoare întru apărarea opiniei lor?

Ion CIOCANU
"Țara", 25.07.95

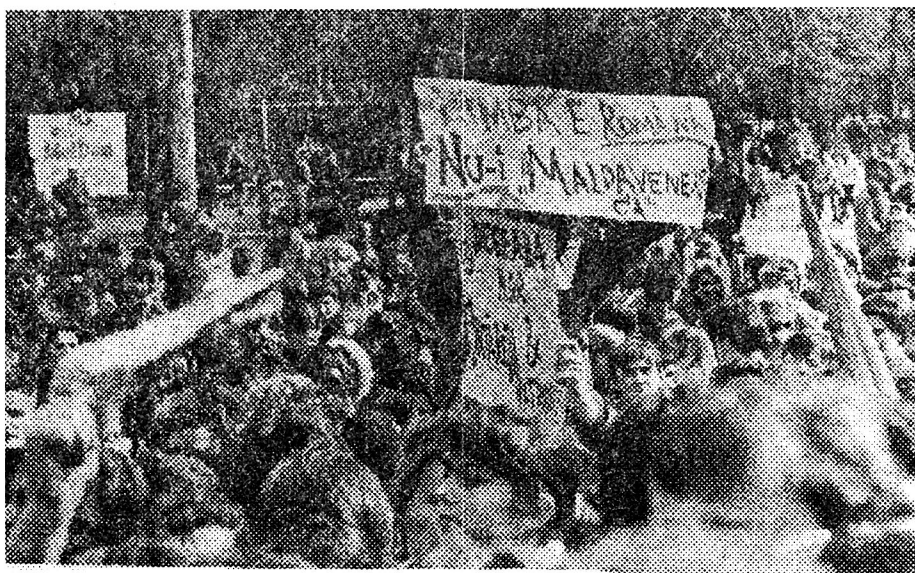
OPORTUNITATEA ȘI (IN) UTILITATEA UNEI CONFERINȚE

Inițial conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre", care a avut loc la 20—21 iulie, avea să se desfășoare "sub auspiciile Parlamentului Republicii Moldova", avînd drept scop "inițierea electoratului și a reprezentanților acestuia în Parlamentul Republicii Moldova în problema denumirii adecvate a limbii oficiale a statului". Ea era gîndită ca o "urmare a inițiativei legislative privind modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova".

Curînd însă intențiile organizatorilor conferinței au fost corectate fundamental de către deputații socialiști și interfrontiști, susținuți — se putea, oare altfel? — de o parte a reprezentanților partidului de guvernământ. Încă în ședința în plen din 19 iulie deputații majoritari au decis ca forul științific să nu se desfășoare "sub auspiciile Parlamentului" și, dacă n-au reușit să schimbe locul desfășurării lui,

Primele discursuri ale Conferinței
"Limba română este numele corect al limbii noastre"
au fost rostite de greviști.

au votat ca acesta să înceapă la ora 10, iar Parlamentul să se adune abia la 15.

Afăt de mult au dorit să se inițieze în problemă deputații care continuau să insiste asupra unui referendum privind denumirea limbii noastre, încât au considerat conferința inoportună.

Ce era de făcut?

Conferința a avut totuși loc, prima zi — chiar în Sala de ședințe a Parlamentului. După cum avea să informeze publicul dl Mihai Cimpoi, care a condus lucrările conferinței a doua zi, la 20 iulie la for au asistat 30 de deputați. Mersi și de afăt, vorba vine.

Referatul principal — "Româna literară în Moldova. Istorie și actualitate" —, prezentat de acad. Nicolae Corlăteanu, a fost axat pe deosebirile dintre graiurile (dialectele) limbii și limba literară (exemplară, după cum o numește marele nostru pămîntean Eugen Coșeriu) și a culminat cu o seamă de concluzii, precum: "Limba literară, limba model, limba oficială trebuie s-o numim — limba literară română formată timp de secole și mai ales în epoca scriitorilor clasici. E limba unică pentru toți românii: munteni, bucovineni, moldoveni etc.", "vehicularea ideii despre un eventual referendum este o absurditate", "reformularea articolului 13 din Constituție va contribui la dezvoltarea limbii noastre...".

Dar dacă cineva nu dorește să contribuie?

Fracțiunea deputaților socialiști și interfronțiști a lipsit *in corpore*, acestea ținîndu-i isonul o parte a deputaților agrarieni.

Parcă sfidînd gestul acesta... sfidător, savanții filologi, istorici, filozofi și juriști au demonstrat pe deplin oportunitatea conferinței, prezentînd în continuare comunicări deosebit de valoroase, unele cu dezvoltări noi și profunde ale diverselor aspecte ale problemei. Chiar primul orator de după referentul de bază, dl acad. Silviu Berejan, a ținut să demonstreze, folosindu-se și de o schemă desenată, "de ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită "moldovenească". Domnia sa a argumentat copios că așa-zisa "limbă moldovenească" este o "varietate

teritorială a limbii române", un grai care "se include într-o unitate glotică superioară".

Contribuiții certe la aprofundarea cunoștințelor noastre lingvistice au adus oaspeții conferinței — prof. Rajmund Piotrowski (Sankt-Peterburg) și prof. Stanislav Semcinski (Kiev). Primul și-a intitulat comunicarea: "O limbă cu două denumiri?" și a conchis că "are dreptate Președintele Snegur că limba română este numele corect al limbii noastre"; cel de-al doilea, în comunicarea "Cu privire la denumirea limbii de stat a Republicii Moldova"*, a rostit fraza esențială pentru aprecierea conferinței — "ni se pare oportună inițiativa legislativă a Președintelui Mircea Snegur...".

Conferința s-a dovedit oportună prin mai multe comunicări dense ca substanță științifică și rostite într-o limbă, într-un stil, într-o inspirație demne de tribuna Parlamentului. Numim, selectiv, unele comunicări deosebit de valoroase: "Cum a fost impus termenul de "limbă moldovenească" la est de Prut" (Alexandru Dârul, Ion Ețcu), "Teze și antiteze în jurul denumirii limbii de stat"* (Anatol Ciobanu), "Româna — limbă comună a două state independente" (Vitalie Marin), "Unitatea limbii române: politică și adevăr științific" (Anatol Eremia), "Limbă "moldovenească" cu bază dialectală muntenească?" (George Rusnac), "Graiurile și unitatea limbii române" (Vasile Melnic), "Calvarul limbii române în anii 20—30 în R.A.S.S.M." (Teodor Cotelnic), "Noi și limba noastră" (Nicolae Mățaș).

O particularitate a conferinței a constituit-o participarea activă cu contribuții esențiale, a unor istorici (Ion Buga: "Băstinașii Republicii Moldova (limba și numele lor) sub aspectul dreptului internațional", Anatol Petrencu: "Limba, istoria și politica în Republica Moldova", Pavel Parasca: "Etnonime și politonime în istoria Moldovei (sec. XIV—XVI)", Gheorghe Palade: "Limba română și istoria românilor în Basarabia în anii 1917—1918"), filozofi (Gheorghe Bobănă: "Glotonimul limba română în documentele scrise din Moldova sec. al XVIII-lea"), juriști (Dumitru Grama: "Denumirea limbii noastre în jurisprudența Moldovei medievale"*).

Au fost răsturnate definitiv opiniile

că moldovenii n-ar fi avut de la bun început conștiința apartenenței lor la neamul românesc și a românității limbii lor, au fost dezvăluite rădăcinile politicii moldovenismului actual, s-a vorbit dureros de convingător despre deznaționalizarea nemiloasă a moldovenilor sub călcîiul țarismului, apoi al stalinismului și neostalinismului (cifrele citate de prof. Anatol Ciobanu sunt de-a dreptul groaznice), toți savanții susținînd că limba noastră este româna și pronunțîndu-se împotriva unui referendum înainte de luminarea cuvenită a poporului băștinaș în problema originii, esenței și denumirii limbii noastre.

Conchidem că forul științific din 20—21 iulie a fost oportun.

Dar... pe cine au convins savanții și scriitorii adunați în Sala de ședințe a Parlamentului și, a doua zi, în Sala Mare a Uniunii Scriitorilor?

Boicotarea conferinței de către parlamentarii socialiști, interfrontiști și, parțial, agrarieni varsă lumină asupra nedorinței acestora de a se lămuri în problema dată. Ei au jertfit cu bună știință adevărul istoric și științific, conducîndu-se în exclusivitate de interese politice. După cum Rusia țaristă se străduia din răspuțeri să nu se pronunțe pe teritoriile ocupate de ea în 1812 etnonimul *popor român* și glotonimul *limbă română*, ținta ideologică fiind rusificarea, deznaționalizarea românilor din stînga Prutului, la fel deputații rusofoni și rusofili de azi au grijă ca moldovenii să nu se "românizeze" cumva. La drept vorbind, de la ei nici nu prea așteptam altceva. Dar cum de-i susțin acei deputați agrarieni "de-ai noștri", care nu se dovedesc în măsură să conștientizeze deosebirea dintre rusificare, altfel zis — închinare în fața străinilor, și românzare, adică revenirea noastră, a moldovenilor, la rădăcinile și esența neamului și ale limbii strămoșești?

Neparticiparea la conferință a majorității retrograde a Parlamentului a redus considerabil gradul utilității forului științific din 20—21 iulie.

Faptul urmează să-i pună în gardă pe toți acei care au încredințat mandatele de deputat unor inși, care fie că nu cunosc lucrurile, fie că nici nu doresc să le cunoască, fie că mai curînd le cunosc, dar nici nu vor să audă de adevăr, de necesitatea dezvoltării — nu mai zicem: a înfloririi etc. — limbii noastre. Acestor deputați le convine "limba moldovenească" rusificată groaznic și iremediabil, ei visează reîntoarcerea limbii ruse în toate sferele de activitate a Republicii Moldova, și cu atît mai regretabil este că se găsesc și oameni "de ai noștri", care fie că nu înțeleg acest adevăr, fie că nu intuiesc urmările nefaste ale ținerii noastre în bezna necunoașterii adevărului.

În contextul conturat de lucrările conferinței și de boicotarea acesteia de către parlamentarii ostili față de adevăr, avem a lupta pe toate căile, folosind toate mijloacele legitime, împotriva referendumului și concomitent pentru luminarea poporului băștinaș în problema de competență a unui neam, care este limba sa.

Ion CIOCANU,
"Glasul Națiunii",
nr. 32, iulie 1995

GIUVAIERGIUL

Dacă se va întocmi vreodată un dicționar regional de sinonime, primul echivalent semantic al cuvîntului *dor* negreșit că va fi *Basarabia*. Are acest colț de rai dumnezeiesc de frumos și de pașnic un nu știu ce atît de fermecător și de îmbietor, încît te aduce de la capătul pămîntului, chiar și din mormînt, la sînul lui. Exemplele stau la îndemîna oricui. Marele bărbat al națiunii Anton Crihan, membru în Sfatul Țării, cel care a votat unirea cu Țara, cel care i-a purtat jalea și dorul pînă la rotunjirea unui veac de existență fizică și de prezență spirituală activă întru apărarea dreptului și adevărului istoric al basarabenilor, a străbătut în sicriu oceanul și uscatul fără de șfîrșit pentru a se contopi pe veci cu glia basarabeană. Acum trei ani chiar în inima New-York-ului, în biserica ortodoxă română "Sfînta Maria", pitulată cu resemnare între zgîrie-norii moderni, un grup de basarabeni și basarabence din generația de pînă la război, cu guri de aur și chipuri de înger, ne sorbeau cu privirile sfîșiate de dor și ne întrebau de niște relice pentru domniile lor sfînte, de care noi, două semînțe de basarabeni de-acasă, aruncate de vîntul întîmplării pentru două săptămîni pe continentul lui Amerigo Vespucci, spre rușinea noastră, habar n-aveam. Dar nu e neapărat să traversăm oceanul. Uitați-vă în privirile preacucernicului părinte Țepordei de la București sau în cele ale Maiestății sale Coșeriu de la Tübingen, regele lingvisticii

V. Mîndicanu la 65 de ani.

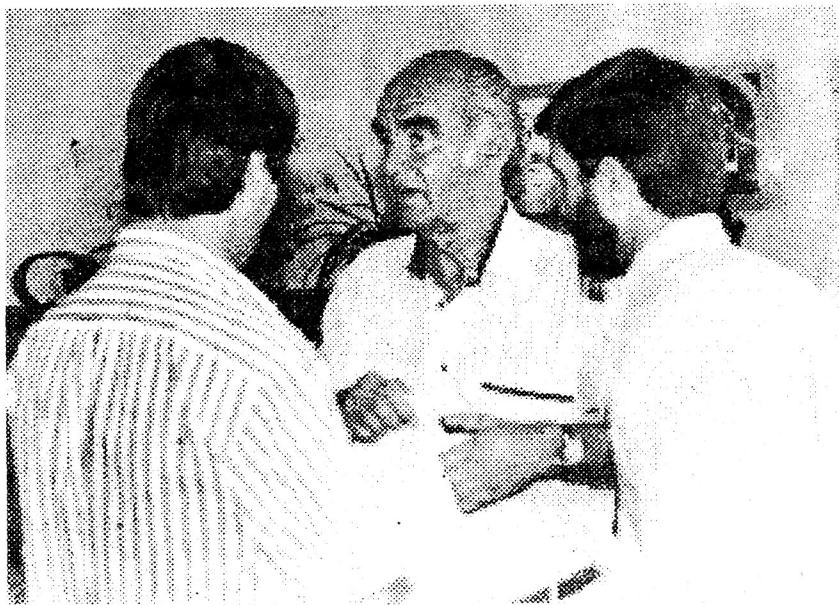
moderne, și ele vă vor spune ce înseamnă dorul de Basarabia...

Această miraculoasă chemare de sirene l-a adus pe tînărul Valentin Mîndicanu din Țară pe pămîntul rupt de la matcă într-o perioadă cînd cei mai mulți intelectuali din Basarabia rusească luaseră calea pribegiei sau cea a exilului. Zborul spre stele-i-a fost frînt chiar din primele zile, cînd romanticul din Mihăileni a trebuit să poarte timp de cîteva săptămîni o adevărată bătălie cu cînovnicii ruși de la secția afacerilor interne a comitetului executiv Rîșcani pentru transliterarea corectă a numelui său de familie (mai ales pentru menținerea lui *u* final, care avea toate șansele să cadă, aidoma celui milenar din latina populară). Lupta pentru neam a pierdut-o atunci: cînd a încercat să protesteze, la înmînarea buletinului de identitate, că nu e moldovean, ci român, cînovnicul i-a trîntit în nas argumentul de rigoare: "Знаешь что, молодой человек: в Молдавии проживают молдоване, а румыны — в Сибири!". Acestea i-au fost primele lecții de educație patriotică și

internaționalistă. Apoi au venit atâtea altele, de la dictarea lui I. D. Ceban "Pi costîșa unui dial stărlușiau frundzîli unui mestican" pînă la triada lui N. F. Bondarciuk "Нет. нет и нет".

Valentin Mîndîcanu a băut din plin din cupa destinului intelectualului basarabean care a scăpat ca prin minune de gulagurile siberiene. Ca și toți ceilalți, a cîntat și D-sa osanale influenței chipurile benefice a limbii ruse asupra limbii noastre. Și-a exprimat simulatul extaz în legătură cu inimaginabilul pisc pe care l-ar fi atins limba noastră în perioada sovietică. Dar ca om de o înaltă cultură și o aleasă exprimare ce este, traducător și redactor de limbă de o conștiinciozitate și o meticulozitate devenite legendă nu l-am auzit niciodată folosind *cușmă* în loc de *căciulă*, *curechi* în loc de *varză*, *chît* în loc de *balenă*, *iesle* în loc de *creșă* etc. (excepție sînt cazurile de

persiflare sau de referire la o realitate alogenă), precum ne recomandau dicționarele și "gramoteii" timpului. Dimpotrivă, colegii de breaslă și de calvar lingvistic, dar și cei care îl cunoșteau și îl cunosc cît de cît, se temeau și se tem ca de foc de ironia șfichiuitoare a maestrului. Căci neobositul străjer al susurului de izvor al graiului matern țintuiește cu nemilă de gîde la stîlpul infamiei exprimarea netoată a oricui, de la vlădică pîn-la opincă. Odată, pe cînd în Moldova nu mai rămăsese nici urmă de cal, în plină lume, într-un troleibuz de pe traseul central, Mîndîcanu îl salută pe un orășean cunoscut, întrebîndu-l, din complezență, ce mai face, cum îi mai merg treburile, cum o mai duce cu sănătatea. "Toate bine, îi răspunde împricinatul, numai că *calul* mă cam supără". Mîndîcanu atunci, trecînd peste proțăpita cacofonie ca peste un râu mai mic

decît marele și făcînd-o pe miratul, interveni printr-o întrebare: "Da ce, nenicule, ți-ai cumpărat *cal?!!*".

În genere temutul, în aparență durul, incisivul, malițiosul, plinul de sine Mîndîcanu e un om foarte pașnic, blajin, binevoitor, modest, chiar nițel sentimental de la o vreme. D-sa are înțelegere și îngăduință față de omul simplu, neșcolit, inclusiv răbdarea și tactul de a-l asculta și de a nu-l dădăci, dîndu-și prea bine seama de calvarul fizic și spiritual la care a fost expus pe parcurs de decenii românul basarabean. Mîndîcanu este oarecum îngăduitor și cu cei care au trecut prin școlile sovietice, dar n-au învățat prea multe, neavînd de la cine, și care recunosc sincer că mai învață și acum. Mîndîcanu însă devine intransigent față de exprimarea neîngrijită sau de-a dreptul schiloadă a unor ignoranți și troglodiți aroganți, cu pretenție de oameni învățați și culti. Și, spre deosebire de unii împăunați de la noi, care n-au făcut mai nimic palpabil pentru întronarea unei exprimări elevate, are tot dreptul moral să se comporte astfel, fiindcă și-a achitat din plin datoria de cultivator de limbă față de toți năpăstuiții de soartă, de la academician la șofer. **Exprimarea corectă** (1967), iar apoi **Cuvîntul potrivit la locul potrivit** (1979) trebuiau să devină cărți de cîpătîi ale fiecărui basarabean și transnistrean, pentru că ele ne arată *cine și cum sîntem*, la nivel de preînși vorbitori de limbă română (toate exemplele de exprimare greșită sînt luate din gura noastră, indiferent dacă sîntem ziariști, scriitori sau oameni de știință etc.), și *cum trebuie să fim* ca vorbitori autentici de limbă română literară autentică. Aceasta a fost și este arma de luptă a

patriotului Valentin Mîndîcanu împotriva obscurantismului și a înstrăinării românului basarabean de propria lui ființă, armă pe care a mînuit-o cu dibăcie de vrednic ostaș, în traducerile sale în cadrul fostului ATEM, la edituri și în activitatea sa de redactor la revista "Învățătorul Sovietic", la Enciclopedie și la alte tipărituri ale timpurilor (à propos, d-lui mi-a fost nașul la prima apariție în fostul "Învățător Sovietic" și țin minte și acum cum umblam grozav de țănoș după ce temutul redactor îmi spusese că "articolul" e scris curățel").

Gurile rele vorbesc că atunci pe cînd se traduceau (din rusește) în "moldovenește" operele clasicilor marxism-leninismului care fuseseră deja traduse în românește în Tară și pe cînd băgătorii de seamă de la noi aveau grijă ca textul moldovenesc să se deosebească cel puțin cu 30 la sută de cel românesc — era vorba doar de două limbi diferite! — Valentin Mîndîcanu lua volumul respectiv în traducere românească și îl dicta direct dactilografei în "moldovenește", operînd pe ici pe colo o substituie a sinonimelor, o ușoară schimbare a topicii sau mai adăugînd cîte-o virgulă (în acest semn noi eram tari, căci după numărul de virgule pe centimetru pătrat băteam toată Europa și America!), ca să ajungă la cele 30 la sută de "deosăghiri". Ba chiar să le depășească, la o adică, fiindcă Mîndîcanu cunoștea mai bine rusa de pe loc decît frații de peste Prut și de multe ori contribuia la îmbunătățirea textului. Că o fi fost așa cazul cu dactilografa, că n-o fi fost, unul Mîndîcanu o știe, dar chiar de s-o fi întîmplat să fie, să știți că n-a fost rău. Pentru că în anii de studenție

mulți dintre noi au avut posibilitatea, la cursul de istorie a P.C.U.S., odată cu cumplitul meșteșug de împlenie la conspectarea lucrărilor clasice ale marxism-leninismului, să deprindă totuși o exprimare românească aleasă, iar meritul acesta i-l datorăm maestrului-traducător. Primul volum al **Enciclopediei Moldovenești** e redactat într-o perfectă limbă românească, însă puțini știu că și aici e meritul redactorului Mîndîcanu. Meritul de a "româniza" volumul l-a costat însă destituirea din funcție.

La onesta lecție de achitare pe parcursul întregii vieți a unei datorii patriotice față de țară se adaugă spectaculoasa lecție de civism pe care ne-a dat-o tuturor profesorul în 1988, cînd a publicat în revista "Nistru" (nr. 4), cu susținerea la fel de curajoasă din partea lui Dumitru Matcovschi în calitate de redactor-șef, eseul deșteptării noastre, cu efect de explozie a unei bombe cu trotil, *Veșmîntul ființei noastre*. Deși ciuitit (la cererea c.c.-ului, fusese sacrificat paragraful privind argumentarea revenirii la grafia latină), eseul a servit ca un detonator care a pus în acțiune întreaga noastră forță intelectuală gata să răbufnească. Redutabilul cunoscător al limbii și literaturii noastre Klaus Heitmann consideră pe bună dreptate că eseul lui Mîndîcanu a spulberat primul și definitiv la Chișinău malefica "teorie" a existenței unei "limbi moldovenești" aparte, deosebite de română.

De atunci, din astralul an 1989 de răbufnire a conștiinței naționale latente a românilor basarabeni, de la magnificele manifestări ale poporului răsculat la teatrul din Valea Morilor și pe viitoarele străzi și bulevarde românești din urbea

noastră înstrăinată și pînă azi, în întunecatul an 1995 de furibundă agonie a agrointersocialiștilor românofobi, care cheamă poporul neluminat la referendum într-o chestiune ce ține de axiome, Valentin Mîndîcanu, harnicul giuvaiergiu al limbii noastre, se află pe prima linie de luptă pentru ființă și simțire națională, servind drept exemplu de comportament nu numai tineretului, ci și sămașilor săi de generație, din memoria cărora nu s-a șters chipul inflexibilului enkavedist. Profetul care ne-a asigurat cu mult înainte de 1985 de iminenta revenire la grafia latină și de prăbușire a Imperiului spune că nu e departe ziua cînd foștii stăpîni vor fi nevoiți să recunoască marele adevăr că și Republica Moldova, nu numai Siberia, este populată de români.

Domnul să vă audă și să vă înzilească, maestre!

Nicolae MĂTCAȘ

MINISTRU AL LUPTEI ȘI SPERANȚEI ROMÂNEȘTI

ION UNGUREANU

60 ANI

Iubite maestre Ungureanu,

Cunoscându-vă optimist din fire, n-am vrea să credem că această scuză escală în fulminantul dumneavoastră urcuș spre realizarea aspirațiilor noastre naționale ar putea să vă prilejuiască motive de dulce melancolie. Cît ne sunteți în preajmă, ne simțim și noi mai tazi, mai plini de încredere în victorie, mai mulți.

Colegiul de redacție al revistei "Limba Română" de la Chișinău, ar vrea să vă știe și în continuare, stimate domnule ministru, la fel de tinăr și de inspirat ca în frumozii ani de azdere lucefezistă, la fel de tenace și de luminat ca în întunecații ani de tezoaze culturale bodiulistă, la fel de inimos și de neostoit ca în astrelele clipe de renaștere națională.

Pez angusta ad augusta, magistez!

Ion UNGUREANU:

**"A NE ÎMPLINI
CA OAMENI ÎN FAȚA
LUI DUMNEZEU
ȘI ÎN FAȚA NEAMULUI..."**

— *Artiștii sînt oamenii care aspiră la valori. Anume aceste aspirații i-au ajutat să supraviețuiască conjuncturii politice din trecut și jocurilor politice din prezent. Dvs., maestre Ion Ungureanu, vă considerați un învingător?*

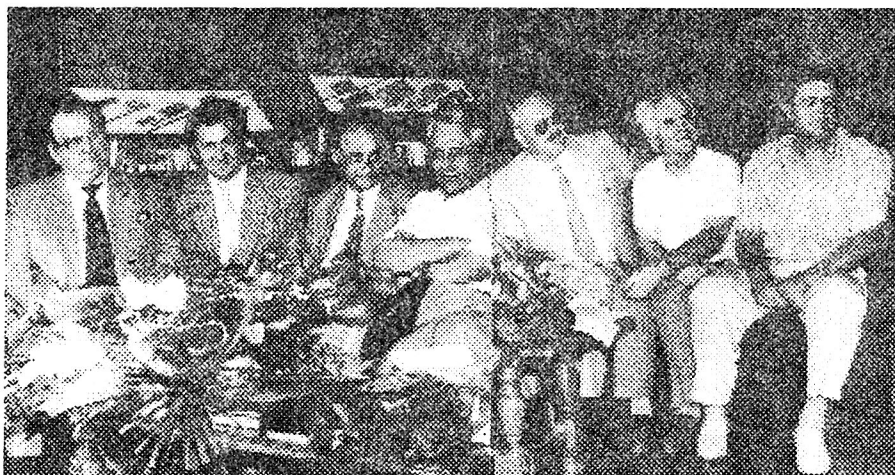
— Eu sunt cu cei care au ieșit în Piața Marii Adunări Naționale. Și împreună cu ei am rămas acolo. Cei care au plecat din Piață au votat anul trecut pentru revenirea în cușca imperială. Dacă cineva ne consideră învinși, înseamnă că am fost învinși cu fruntea sus.

— *Ce prezenta lumea teatrală de la noi acum 35—40 de ani?*

— Au fost timpuri extraordinar de frumoase. Venise dezghețul hrușciovist, în care se puneau mari speranțe, și noi, o mînă de tineri cu aripi de zbor, vahtangoviști ca pregătire profesională și români balcanici ca formațiune sufletească, pe valul acestor speranțe, am creat un teatru cu nume de zbor cosmic — "Luceafărul", un teatru pe care-l vîoiam cu adevărat național. De la distanța

Ion
UNGUREANU:
...noi nu putem
trăi fără
zădărnici și
spezanță. Vă
spun, deci, că nu
vom piezi. Când
părea că țara
asta se va
prăbuși, în 1918,
ea s-a întregit.
Avem un înger
al nostru. Să
credem în el!

Secvențe de la serata
de omagiere a ilustrului
om de cultură desfășurată
în prezența unui numeros
public pe 1 august 1995
la biblioteca
"Onisifor Ghibu"
din Chișinău.

Reporter: **Victor LAVRIC**

timpului se vede limpede că trupa "Luceafărului" a contribuit — vă rog să nu-mi luați calificativul ca lipsă de modestie — enorm la deșteptarea noastră ca seminție, ca neam, ca trăitori de veacuri pe aceste meleaguri, ca băștinași. Chiar ne permiteam să glumim pe atunci că teatrul "Luceafărul" este o palmă de teritoriu liber al R.S.S. Moldovenești. Nici nu-mi vine a crede că ne-au dat voie să ne facem de cap timp de vreo 10 ani. De ce? Acuma pot să vă spun: pentru că ne susținea Moscova. Dar care Moscova? Nu Moscova Biroului Politic, ci Moscova cea progresistă, Moscova disidentă. Am activat pînă s-au dumerit "nacialnicii" de la Chișinău că sînt două Moscove. Și atunci au procedat așa cum erau deprinși de la tătucu. Ne-au sugrumat libertatea de creație, libertatea de exprimare. Eu am fost nevoit să plec din teatru.

— *Considerați că v-ați realizat chemarea?*

— Mi-am realizat rostul în măsura în care am reușit să facem cu toții ceva. Iar unde n-am reușit, ar trebui să mai reflectăm, să ne dumerim, de ce s-a întîmplat așa, să facem eforturi pentru a ne împlini ca oameni și în fața lui Dumnezeu, dar și în fața neamului nostru.

— *Aveți un capital intelectual pe care urmează să-l investiți?*

— Pentru a-ți cunoaște capacitățile, pentru a te verifica, trebuie să fii pus în anumite situații, chiar dificile, situații limită, cum le spunem noi. Numai în asemenea împrejurări îți manifesti calitățile și vezi cît valorezi tu ca om în fața oamenilor. Cînd nu ești pus în anumite situații, nu știi cît valorezi. Altminteri, e ca și cum ai cumpăra un tractor, ca să cari chibrituri cu el.

— *Sînteți un nostalgic, un pesimist, un optimist?*

— L-aș cita aici pe unul dintre oamenii de duh din Polonia: "Un pesimist este un optimist bine informat".

— *Locul nașterii îl poate marca pe om pentru o viață întreagă?*

— Aruncîndu-ne o privire asupra hărții geografice a Basarabiei, am putea constata cu ușurință că sînt locuri unde lumea este predispusă de la naștere pentru cîntec. De acolo vin marile coruri și marii cîntăreți. În alte locuri se nasc dansatorii de elită. Și nu unul, doi, ci mai mulți de-odată. Așa e și cu poezii. Nu cred că e întîmplător faptul de a mă fi născut la Opaci, la doar 3 km de Zaim, baștina lui Alexe Mateevici, părintele **Limbii noastre**. Dragostea mea pentru limbă este o predestinație. La "Luceafărul" am luptat pentru a readuce pe scenă adevărata limbă românească. Să ne spună generația de la începutul deceniului șapte în ce măsură am reușit s-o facem chiar în condițiile de atunci.

— *Ați călătorit mult în străinătate. Ce daruri de suflet ați adus de acolo?*

— N-aș zice că am călătorit mult în străinătate, dacă facem abstracție de străinătatea imediată, adică de teritoriul fostei U.R.S.S. Aici am fost peste tot: și la Vladivostok, și la Habarovsk, și la Irkutsk. Numai la Magadan n-am fost. Încolo, cu străinătatea, nu prea... Mi s-a dat viză de ieșire peste hotare abia cînd am devenit ministru al culturii și cultelor din Republica Moldova. Vizitele pe care le-am făcut n-au fost decît în interes de serviciu. Cu greu reușeam să fug de la ședințe, ca să arunc o

Grigore VIERU

VICTIMĂ A DENATURĂRII DIN IERARHIA VALORILOR

Există o floare caze, strămutată din America pe continentul european, s-a aclimatizat în noul loc, crește și se simte bine, dar atunci când bîntuie seceta în patzia ei, se ofilește, se stinge și moare, ozicîta apă europeană s-az vărza peste ea.

Devenind unul dintre cei mai de seamă regizori de teatru din fosta Uniune Sovietică, Ion Ungureanu cred că se simțea bine la Moscova, unde, silit, se stabilise într-o vreme cu țraiul și munca. Dar, fiind mare secetă spirituală în Basarabia, s-a întors acasă, unde s-a înzolat ca ministru al culturii în marea bătaie pentru dezrobirea națională, deschizînd cîteva teatre și două importante biblioteci de carte românească:

"Onisifor Ghibu" și "Transilvania", plantînd în solul basarabean cîteva busturi: Eminescu,

Ștefan cel Mare și Sfînt, Coșbuc, Tozga, Blaga. La temelia tuturor izbînzilor noastre naționale stă și osteneala domnului Ion Ungureanu. Activitatea

Domniei sale n-a fost pe placul unor demnitari de stat de la Chișinău, marele om de cultură fiind izgonit din post și marginalizat. Academicianul Petru Soltan observea că Ion Ungureanu a fost pedepsit pentru că de la înălțimea Domniei sale se vede toată mizeria noastră. Eminescu spunea: "Dar dacă seczetul pentru existența unei zoze este păstrarea calităților ei musculare, seczetul vieții lungi a unui stat este păstrarea ierazhiei mezelor". Deși sunt și voi zămîne unionist, aș viețui oarecum împăcat în al doilea stat românesc, cu condiția, desigur, ca acest stat să fie adevărat românesc, cu alte cuvinte, cu condiția să mi se lase în pace limba și credința strămoșilor mei și Istoria Românilor. În caz contraz, voi lupta alături de ceilalți români basarabeni contra falsului stat moldovenesc. De altfel, acest stat nu poate avea viață lungă tocmai pentru că este rupt de matcă, de istoria Jăzii, tocmai pentru că se calcă

în picioare ierazhia mezelor, iar una dintre victimele acestei denaturări a ierazhiei valorilor este Ion Ungureanu.

privire și să văd în ce țară mă aflu. Îmi vine greu să vă spun cu ce daruri de suflet am venit de acolo. Dar vă pot mărturisi altceva. Atunci când sînt întrebat ce țară aș vrea să văd, răspund și voi răspunde încă mult timp: România. Pentru că n-o cunosc, precum n-o cunosc nici alți basarabeni.

— *România este pentru Dvs. paradisul întruchipat?*

— Odată ce neamul nostru e așezat de milenii în aceste locuri și a știut să reziste în fața tuturor puhoaielor de năvălitori, rămîn convins că acesta e paradisul pe pămînt.

— *Știu că vă interesați în permanență de fenomenul teatral românesc, de evoluția teatrului în plan european, mondial. Ați fost și membru al juriului diferitelor festivaluri de teatru organizate în Țară. N-ați putea aprecia cam ce loc ocupă în peisajul teatral românesc teatrul "Eugene Ionesco" din Chișinău?*

— Risc să fiu subiectiv. Teatrul "Eugene Ionesco" e constituit din studenții mei de la școala teatrală "Șciukin". I-am ajutat să se căpătuiască, urmărindu-i cu atenție ce fac și, mai ales, cum fac, spunîndu-le din cînd în cînd cîte o vorbă, care a fost auzită. Vreau să vă recunosc că acești actori au harul și darul de a mă uimi. Iar spectacolul **Chirița în provincie** m-a copleșit de-a dreptul. Băieții de la "Eugene Ionesco", eu așa continuu să le spun, au ridicat barajul în ceea ce privește valorificarea operelor clasice...

— *Au spart tiparele...*

— Datorită lor, Vasile

Alecsandri nu mai este un scriitor de provincie sau balcanic. El devine un scriitor european, și experiența lui, fixată în replici, începe să devină importantă și pentru alte popoare. Astfel că acest teatru își va găsi locul lui în contextul teatrului românesc și el va fi bine definit, cu realizări serioase, ținîndu-se cont că noi am însușit principiile școlii vahtangoviste, ca un altor la cultura noastră tradițională românească.

— *Ce sens îi dați cuvîntului angajare?*

— Depinde în ce context îl folosim. Dacă ești angajat în lucru și ceea ce faci îți place, e bine. Dar dacă ești angajat în serviciul unor forțe obscure, aceasta nu-i decît o mare nenorocire. Pentru că îți negi viața, îți negi opera, îți negi rostul tău pe această lume. Mai este și cuvîntul reangajare. Noi sîntem acum în perioada cînd avem de a face cu foarte mulți "foști". Acum cea mai răspîdită calitate este aceea de a fi fost ceva. Și cei care au fost "ceva" acum încep să devină totul. Dar cresc alții, care au fost și ei ceva și care vor să le ia locul. Vine timpul angajaților. Cuvîntul angajare are scîlpiri atractive pentru toți cei cu replica pregătită din timp.

— *În ce oraș românesc ați avut sentimentul unei adevărate solidarități intelectuale?*

— Au fost diferite situații și la ele s-a reacționat în mod diferit. Una dintre cele mai puternice impresii am avut-o în orașul Oradea, la hotarul vestic al României. Aici am întîlnit oameni de cultură de valoare, care manifestă un interes sincer față de destinul Basarabiei. Nicăieri în altă parte n-am simțit o asemenea vibrație la durerile neamului nostru

și dorința de a ne ajuta concret în redresarea învățămîntului, culturii.

— *Ce cîntec din folclorul nostru vă cutremură și-l cunoașteți pe dinafară?*

— Doamne-Dumnezeule! Era un cîntec pe care mai mult îl îngînam. Îl cînta mama. Dar cînd încep să-l cînt, mi-i atît de greu pe suflet!... Îmi amintește de toate necazurile. N-o să-l cînt astăzi, vă rog să mă iertați. Încolo, am mai multe. Depinde de starea mea sufletească. Folclorul nostru este cel mai bun doctor. Are cîntece pentru tot felul de boli. Nimeni nu are această bogăție: cîntece de veselie, de dor, de tristețe, de jale. Nici la cîntecele de dragoste nu ne întrece cîineva. Versurile "Draga mea, dorul meu / E ca pămîntul de greu" n-au asemuire în creația poetică mondială.

— *Se vorbește adesea că în condițiile actuale ar putea dispărea civilizația rurală și folclorul. Credeți că s-ar putea împlini cu adevărat așa ceva?*

— Nu, doamne ferește. Cu toată urbanizarea, cu toată ruperea noastră de la sol, nu cred. Creația populară este asemeni instinctului. Instinctul conservează anumite rezerve spirituale, ca să le deschidă, cînd omul nimerește la ananghie. Românii moldoveni deportați în Siberia au putut să-și păstreze ființa națională numai datorită creației populare orale, acestor depozite spirituale, care n-au putut fi deteriorate, strivite. Ele le-au dat multora puterea să supraviețuiască infernului, să revină acasă.

— *Sînteți un cititor al Bibliei? Ați reușit s-o citiți pînă la capăt?*

*"Cu excepția poate a încă
două-trei personalități,
nu cunosc, pe această
palmă de pămînt
românesc, de la
Nicolae Iorga încoace,
un orator mai distins,
un tribun mai înflăcărat,
un polemist mai vizulent
decît maestrul
Ungureanu.*

*Un singur neajuns are
maestrul, și acest cusuz
i-a jucat zenghiul în toate
timpurile: capul. Prin
aceasta Guliverul nostru
îi eclipsează pe mulți
pigmei de la noi.
Bonapartizii noștri nu se
pot împăca nicidecum
cu gîndul că ministrul
Ungureanu e cu un cap
mai mare decît ei".*

Nicolae MĂJCAȘ

— A o citi pînă la capăt încă nu înseamnă a o citi pe-adevăratelea. La Biblie revin în permanență, în diferite momente ale vieții, fie că am o bucurie, fie că mă aflu în momente de cumpănă, de incertitudine. În Biblie este prezentată o enormă experiență umană. Cînd a avut loc puciul de la Moscova și cînd, imediat după aceea, s-a destrămat U.R.S.S., mi-am adus aminte de un verset din Biblie: "Din mîna păcătosului vei primi izbăvire".

— *De la un timp încoace locul întîlnirilor noastre de suflet a devenit Biblioteca publică "Onisifor Ghibu", adevărat centru de spiritualitate românească în inima Chișinăului. Ce reprezintă biblioteca pentru Dvs.?*

— Un refugiu, o necesitate, o posibilitate de a călători în spațiu și timp, de a te întîlni cu oameni, pe care vrei să-i cunoști, chiar dacă au trăit în alte secole. După părăsirea "Luceafărului" a urmat cea mai cumplită perioadă a vieții mele. Mi-aduc aminte, întîlneam oameni pe stradă, care, pînă a pleca din teatru, mă salutau, vorbeau, iar acum încetaseră s-o facă, mă ocoleau; cînd mă vedeau, traversau drumul în partea opusă. Eu reveneam acasă și nu puteam face nimic, nici chiar citi. Nu mi se întindea mîna la nici o carte. Dar într-o bună zi am luat o carte de E. Hemingway. De ce Hemingway? Pentru că el descrie stările extreme, de limită, ale omului și arată cum rezistă el în aceste circumstanțe, cum le atenuază. Noi avem nevoie de bibliotecă nu numai pentru a ne delecta, ci și pentru a supraviețui în această lume, pentru a deveni nițel nemuritori.

— *Aveți prieteni?*

— Puțini, dar îi mai am...

— *Ce vă spune astăzi I. L. Caragiale?*

— O, nespus de mult! Mai ales în ceea ce-i privește pe oamenii politici de la Chișinău și pe cei de dincolo de Prut. El ne spune că facem mult teatru, că nu sîntem serioși, că sîntem superficiali, că ne postăm noi în fața cauzei și nu punem cauza în fața noastră. Totodată I. L. Caragiale ne îndeamnă să căutăm în acest popor, care face atîta teatru și atîta demagogie, figura țaranului. Iar noi, în Basarabia, avem foarte mulți intelectuali proveniți din țărani. La drept vorbind, sîntem niște țărani mutați numai cu traiul la oraș. Sufletul acestui popor n-a fost încă atins de fanarism, de mancurism. Chiar dacă avem și fanarioți și mancurți berechet.

— *Aș vrea să termin acest interviu cu o veche și tradițională urare: La mulți ani!*

— Mulțumesc.

Interlocutor: Emilia Ghețu
31 iulie 1995

Elena BIVOL

**Silvica ȚUGUI
Lucia PÎSLARU
Lilia CIOBANU**

Vlad ATANASIU

Foto:

**Mihai VENGHER
(Moldpres)
Victor LAVRIC**

Dat la cules: 24.07.95. Bun de tipar: 07.08.95.
Format: 70x108 1/16 Tiraj: 11000. Com. nr. 2888
Prețul 2 lei
Tipografia Editurii "Universul"

**Casa Presei,
str. Pușkin, nr. 22, Chișinău,
277012**

**Căsuța poștală nr. 83;
bd. Ștefan cel Mare nr. 134, 277012, Chișinău**

23 44 19, 23 44 12

**Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului,
care nu coincide neapărat cu cel al redacției.**

LIMBA **R**omână

Ediție specială

„Cît privește limba literară, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, în documentele noastre — limba **oficială trebuie s-o considerăm și s-o numim limba română** literară, formată, stabilită și dezvoltată în cursul secolelor și mai ales în perioada clasicilor de pe întregul teritoriu romanic est-european, indiferent de organizația statală. Este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistreni, românii din Banatul sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.).

Acad. Nicolae CORLĂTEANU